

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

2016

№ 4

РЕДАКЦІЙНА РАДА

чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); ст. наук. співроб., проф. В. І. Карплюк (заст. голови); д-р фіз.-мат. наук, проф. О. О. Кочубей; д-р хім. наук, проф. В. Ф. Варгалюк; чл.-кор. НАПН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. О. Г. Гоман; д-р філол. наук, проф. В. Д. Демченко; д-р техн. наук, проф. А. П. Дзюба; д-р пед. наук, проф. Л. І. Зеленська; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. П. Моторний; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко; д-р біол. наук, проф. О. Є. Пахомов; д-р іст. наук, проф. С. І. Світленко; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. С. В. Савчук; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Скалозуб; д-р філол. наук, проф. Т. С. Пристайко; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. А. П. Травлєєв; д-р техн. наук, проф. Ю. Д. Шептун; д-р філос. наук, проф. О. С. Токовенко; д-р екон. наук, проф. Н. І. Дучинська; д-р філол. наук, проф. І. С. Попова; Вiatr Єжи Йозеф ректор Європейської школи та управління, професор (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. Ю. Мельников (США)

**Серія: ФІЛОСОФІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ**

Дніпропетровський
національний
університет
імені Олеся Гончара

**Вісник Дніпропетровського
університету.**

Серія

Філософія

Соціологія

Політологія

Свідоцтво про державну
реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової
інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р
від 27 лютого 2015 року

ISSN 2312 2714

Фахове видання з **політичних
наук**, затверджено наказом
МОН України
№ 1604 від 22 грудня 2016 р.

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
(Протокол № 08 від 22.12.16)

Періодичність: 6 разів на рік

Редакційна колегія не завжди
поділяє думки авторів і не несе
відповідальність за фактичні по-
милки, яких вони припустилися

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Пр. Гагаріна, 72, к. 716
м. Дніпропетровськ
49050
м.т. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Редактор:

Токовенко О. С. - д-р філос. наук, проф.,
акад. Української академії політичних наук

Відповідальний секретар:

Вершина В. А. - к-т філос. наук., доц.

Редакційна колегія:

Вятр Єжи	д-р хабілітований, проф. (Польща)
Гугнін О. М.	д. філос.н., проф. (Польща)
Рамішвілі В. М.	д.філос.н., проф. (Грузія)
Шин Я.	д-р політології, проф. (США)
Кривошеїн В. В.	д.політ.н., доц.
Третяк О. А.	д.політ.н., доц.
Гнатенко П. І.	д.філос.н., проф.
Городяненко В. Г.	д.і.н., проф.
Іваненко В. В.	д.і.н., проф.
Пронякін В. І.	д.філос.н., проф.
Окорочков В. Б.	д.філос.н., проф.
Наумкіна С. П.	д.пол.н., проф. (м. Одеса)
Хижняк Л. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Горбатенко В. П.	д. пол.н., проф. (м. Київ)
Лисиця Н. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Катаєв С. Л.	д.соціол.н., проф. (м. Київ)
Лобанова А. С.	д.соціол.н., проф. (м. Кривий Ріг)
Сергєєв В. С.	д.політ.н., доц.
Шевцов С. В.	д.філос.н., проф.
Осєтрова О. О.	д.філос.н., проф.
Тупиця О. Л.	д.пол.н., проф.
Павлова Т. С.	д.філос.н., проф.
Аляєв Г. Є.	д.філос.н., проф. (м. Полтава)
Кулик О. В.	д.філос.н., доц.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія,
Політологія : збірник наукових праць. – 2016. – № 4 (32). – 84 с.

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2016
© Автори статей

**Visnyk of Dnipropetrovsk
university.
Series
Philosophy
Sociology
Political sciences**

Certificate of state registration
(re-registration) of a print media
Series KV № 21265 - 11065R
dated February 27, 2015.

ISSN 2312 2714

Order № 1604 of 22 December
2016 by the Ministry of Education
and Science of Ukraine was
given the status of specialized
publication on **political sciences**.

Published by the decision of
Academic council of the Oles
Honchar Dnipropetrovsk national
university
(Protocol № 08 dated 22.12.16).

Frequency: 6 times a year

The editorial staff doesn't always
share the opinion of the authors
and is not responsible for the actual
mistakes they make.

EDITORIAL OFFICE
ADDRESS:
Gagarina st., 72, cab. 716
Dnepropetrovsk
49050
m.t. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Editor:

Tokovenko O. S. - Dr., Full Prof., academician
of Ukrainian Academy of Political Sciences

Secretary:

Vershina V. A. – PhD in philosophical sciences,
Assoc. Prof.

Editorial Board:

Jerzy Wiatr	Full Prof., Dr. hab. (Poland)
Gugnin O. M.	Full Prof., Dr. (Poland)
Ramishvili V. M.	Full Prof., Dr. (Georgia)
Youngtae Shin	Full Prof., Dr. (USA)
Kryvoshein V. V.	Full Prof., Dr.
Tretiak O. A.	Assoc. Prof., Dr.
Gnatenko P. I.	Full Prof., Dr.
Gorodianenko V. G.	Full Prof., Dr.
Ivanenko V. V.	Full Prof., Dr.
Proniakin V. I.	Full Prof., Dr.
Okorokov V. B.	Full Prof., Dr.
Naumkina S. P.	Full Prof., Dr. (Odesa)
Hyzhniak L. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Gorbatenko V. P.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lycytsia N. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Katayev S. L.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lobanova A. S.	Full Prof., Dr. (Kryvyi Rih)
Sergeyev V. S.	Assoc. Prof., Dr.
Osetrova O. O.	Full Prof., Dr.
Tupitsa O. L.	Full Prof., Dr.
Pavlova T. S.	Full Prof., Dr.
Alyayev H.	Full Prof., Dr. (Poltava)
Kulyk O. V.	Assoc. Prof., Dr.

POLITICAL SCIENCES

Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political
sciences: Collected Works. – 2016. – № 4 (32). – 84 p.

© Oles Honchar Dnipropetrovsk National
University, 2016
© Authors

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 324:342.8

Бучин М. А.,

доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОТРИМАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ВИБОРІВ

Анотація. Розглянуто суть та особливості фінансування виборчого процесу як важливої умови забезпечення демократичності виборів. Показано проблеми фінансування передвиборної агітації, прозорості фінансування виборів, обмеження, пов'язані із фінансуванням виборчої кампанії тощо.

Ключові слова: вибори, демократія, фінансування виборів, виборчий фонд, демократичні принципи виборів.

Для того, щоб виступати атрибутом і каталізатором демократії, вибори повинні відповідати багатьом критеріям, вимогам та принципам. Одним з них є особливості фінансування виборчого процесу, від характеру якого залежатиме рівень демократичності виборчих перегонів. Це актуалізує обране нами дослідження, адже саме від особливостей фінансування виборів залежить у значній мірі реалізація та дотримання цілої низки демократичних принципів виборів. Це стосується, зокрема, принципу рівності суб'єктів виборчого процесу, принципу свободи агітації, принципу гласних виборів та ін. Адже саме від характеру фінансування залежатиме можливість вільного здійснення агітації, створення рівних умов участі кандидатів і політичних партій у виборчій кампанії, прозорість виборів та отримання електоратом всебічної інформації про хід виборів тощо.

Проблему фінансування виборчого процесу досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як Н. Касаткіна, В. Співак, Д. Худолей та ін. Також фінансовий чинник у виборчих кампаніях став предметом дослідження європейського виборчого права і певні аспекти його застосування були включені у міжнародні нормативно-правові акти з виборчого права. Водночас рівень дослідження проблеми фінансування виборчого процесу не є достатнім, науковці виокремлюють лише окремі аспекти цієї проблеми, не показують особливостей впливу фінансового чинника на рівень демократичності виборчих перегонів.

Мета публікації – здійснити комплексне дослідження проблеми фінансування виборчого процесу та його впливу на рівень демократичності виборів.

Проблема фінансування виборів є складовою цілого ряду демократичних принципів виборів. Зокрема, важливою умовою дотримання принципу рівності суб'єктів виборчого процесу є створення рівних умов під час фінансування виборів. Державна складова фінансування повинна здійснюватися із дотриманням рівних умов. У законодавстві повинні бути чітко прописані умови надання державної фінансової допомоги на основі зрозумілих і об'єктивних критеріїв. Це закріплено у європейському законодавстві, зокрема, в «Існуючих зобов'язаннях щодо проведення демократичних виборів у державах-учасниках ОБСЄ»: «... державні ресурси не повинні використовуватися на цілі, які не мають відношення до виборчої кампанії: всі державні ресурси, які використовуються для цілей виборчої кампанії... повинні надаватися всім без винятку учасникам виборів на рівній основі» [8, с. 80].

Часто державна допомога кандидатам може виражатися і в негрошових формах (використання державної інфраструктури, державні гранти для партійних фондів тощо). Крім того, державна допомога може надаватися на умовах її повернення у разі, якщо кандидат чи партія (блок) не набере встановленого відсотка голосів виборців чи не отримає мандатів. Важливо, щоб такий вид державної допомоги однаково застосовувався до всіх суб'єктів виборчого процесу.

Для забезпечення рівності суб'єктів виборчого процесу важливими є певні обмеження у фінансуванні. Передусім це стосується максимального розміру виборчого фонду. Обмежуються, як правило, розміри внесків у фонд від одного суб'єкта [9, с. 102]. Інколи законодавство встановлює обмеження на суму власних коштів суб'єкта виборчого процесу, які він може внести у свій фонд. Це стосується також обмежень і заборони для окремих осіб узагалі вносити кошти у виборчий фонд (наприклад, такі обмеження застосовуються щодо іноземних і анонімних джерел фінансування). Запроваджується це для того, щоб зменшити рівень корупції та поставити економічно слабших суб'єктів виборчого процесу у рівні умови із суб'єктами, що мають потужних фінансових спонсорів.

Обмеження фінансування виборчої кампанії повинні бути обґрунтованим. Це дає змогу кандидатам та політичним партіям здійснювати усі необхідні у межах виборчого процесу дії: передвиборну агітацію, оплату праці, транспортних послуг, оренди тощо. Видається доцільно зробити прив'язку обмежень у фінансуванні виборчого процесу до кількості виборців округу. У будь-якому разі рівень фінансових можливостей, як зазначає європейське законодавство, «... залежить від типу виборів і факторів, специфічних для конкретної держави, таких, як географія, демографія, вартість послуг засобів масової інформації та інших матеріалів, які необхідні для ведення передвиборної агітації» [8, с. 80].

Не менш важливою умовою дотримання принципу рівності є однаковий доступ суб'єктів виборчого процесу до ЗМІ. Він передбачає насамперед рівні умови використання держаних ЗМІ для здійснення передвиборної агітації. Кандидатові повинен надаватися безплатний ефір в один і той самий час, а також безплатна площа у друкованих ЗМІ у разі, якщо законодавство передбачає наявність мінімального рівня державної підтримки кандидата [2, с. 166]. При цьому рівень мінімальної державної підтримки для участі суб'єктів виборчого процесу в агітації повинен бути достатнім для того, щоб вони мали змогу донести до виборців потрібну інформацію, а електорат зміг отримати більш-менш чітке уявлення про кандидатів і політичні партії та здійснити усвідомлений вибір.

Агітація у ЗМІ за рахунок коштів виборчих фондів повинна здійснюватися на умовах рівної оплати. Для цього потрібно, щоб ЗМІ за певний період до виборів оприлюднили розцінки на вартість агітації та політичної реклами. Це дасть змогу забезпечити суб'єктам виборчого процесу рівні умови, а виборчим комісіям допоможе стежити за їхнім дотриманням. Важливо, щоб розцінки залишалися незмінними протягом виборів. Для унеможливлення необґрунтованого підвищення цін на політичну рекламу слід зробити прив'язку ціни на агітацію у ЗМІ до ціни на комерційну рекламу за період, що передувє виборам.

Приватні ЗМІ теж повинні забезпечувати рівний до себе доступ для суб'єктів виборчого процесу у здійсненні передвиборної агітації. Однак не доцільно вимагати надання безоплатного ефіру чи площі кандидатам від приватних ЗМІ. Так само необґрунтовано вимагати забезпечення рівності у веденні передвиборної агітації, навіть у разі її оплати з виборчих фондів суб'єктів від ЗМІ, засновниками чи співзасновниками яких є певні політичні сили. В інших випадках, на нашу думку, ЗМІ повинні створювати рівні умови для усіх суб'єктів виборчого процесу. Надаючи на певних умовах ефір чи друковану площу для політичної реклами одному з суб'єктів, той самий ЗМІ повинен ті самі умови для агітації надати й іншим.

Фінансування виборчого процесу є також важливим аспектом принципу свободи

агітації. Слід зазначити, що законодавство більшості країн вимагає від кандидатів і політичних партій створення відповідного виборчого фонду і фінансування будь-яких агітаційних дій виключно за рахунок коштів цього фонду.

Закономірно можуть виникнути питання: як розцінювати і регулювати дії виборців, що вирішили підтримати кандидата власними діями і проводять агітацію, спрямовану проти його опонентів чи на підтримку кандидата. Заборона подібних дій, на наше переконання, є виправданою, оскільки дає змогу зменшити рівень зловживань під час передвиборної агітації. Свою підтримку виборець може зробити лише у формі грошового внеску у виборчий фонд. Агітація ж виборця, яка не пов'язана з фінансовими витратами, може вестися, на нашу думку, без жодних обмежень у рамках закону.

Окремі обмеження передвиборної агітації стосуються можливостей громадян формувати виборчі фонди суб'єктів виборчого процесу. Не допускаються добровільні грошові пожертви у фонди від іноземців, осіб без громадянства та анонімних спонсорів. Часто заборонено робити грошові внески підприємствам та особам, які мають заборгованість перед державою. Крім того, встановлюється граничний розмір грошового внеску від однієї сторони у виборчий фонд. Це до певної міри обмежує можливість негативного впливу певних осіб на суб'єктів виборчого процесу.

Принцип гласних виборів теж значною мірою пов'язаний із фінансовим чинником, адже фінансування виборів має бути прозорим, оскільки інформація про матеріальне становище кандидатів, а також про їхніх спонсорів може істотно вплинути на результат голосування. Тому необхідна офіційна публікація відомостей про матеріальний стан кандидатів, яку комісії мають змогу опублікувати після того, як кандидати подадуть декларацію про майно і доходи. Питання оприлюднення майнового стану членів родини кандидатів є найбільш дискусійним. Можна погодитися із українським дослідником В. Співаком: «Реалії життя виправдовують поширення інформації про бізнес родини, якщо є підстави вважати, що до нього причетний кандидат чи створював необхідні умови для його ведення, використовуючи службове становище» [7, с. 141].

Не менш важливим для електорату є отримання інформації про розмір та джерела фінансування, а також цільове використання коштів. При цьому інформація повинна бути детальною та поданою за встановленим зразком, вона має доводитися до електорату своєчасно, щоб виборці могли її оцінити до здійснення волевиявлення.

Нарешті, фінансування виборів пов'язане із принципом адміністрування виборів спеціальними органами. Це пояснюється тим, що характер фінансування виборчих комісій є тим чинником, який впливає на рівень незалежності виборчих органів. Незалежність комісії, згідно з нормами європейського права, гарантується фінансуванням з Державного чи місцевого бюджетів. Вона може бути незалежною лише тоді, коли «... має власний бюджет на встановлених рівнях, а не отримує фінансування шляхом позапланової бюджетної процедури» [6, с. 41]. Обсяг фінансування повинен бути достатнім для того, щоб комісія могла ефективно функціонувати. Виділені кошти повинні забезпечувати оплату праці членів комісії, оренду приміщень, купівлю необхідної оргтехніки, оплату зв'язку і транспорту, а також усі необхідні процедури, визначені законодавством.

Бюджетне фінансування виборчих комісій ставить їх у певну залежність від органів, які розробляють та затверджують Державний бюджет. Тому позитивним аспектом є прив'язка рівня фінансування до таких показників, як кількість членів комісії та кількість виборців, яких вони обслуговують. Це уможливить зменшення рівня фінансових маніпуляцій під час розробки та затвердження бюджету.

Варто зазначити, що проблема фінансування виборчого процесу знайшла доволі значене відображення у міжнародних нормативно-правових актах. Зо-

крема, Загальний коментар статті 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачає можливість обмеження фінансування виборів, якщо це уможлиблює гарантування права вільного вибору громадян, яке може бути підірване непропорційним фінансовим забезпеченням кампаній кандидатів [3].

Декларація про критерії вільних і справедливих виборів Ради Міжпарламентського Союзу від 26 березня 1994 р. передбачає, що з метою забезпечення гарантії прав та інституційних рамок для проведення регулярних, справжніх, вільних і чесних виборів відповідно до зобов'язань міжнародного права важливим є питання фінансування партій та виборчих кампаній [1].

Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах-учасниках Співдружності Незалежних Держав від 7 жовтня 2002 р. теж не оминає увагою проблеми фінансування виборів. У документі зазначається, що фінансування заходів, пов'язаних з виборами, здійснюється за рахунок бюджетних коштів. Держава забезпечує у передбачених законом випадках і порядку виділення партіям (блокам) чи кандидатам на справедливих умовах бюджетних коштів. Крім того, держави повинні створювати можливість для формування позабюджетного фонду при виборчих комісіях або утворення власного грошового фонду для фінансування своєї кампанії. У такому випадку використовуються власні грошові кошти, грошові пожертвування фізичних і (або) національних юридичних осіб у розмірах і порядку, передбачених законодавством. Використання інших грошових коштів має бути, згідно з документом, заборонено і тягнути за собою відповідальність [5].

Суттєвим, на нашу думку, є те, що Конвенція забороняє будь-які іноземні пожертвування кандидатам, партіям і блокам, які беруть участь у виборах, або інституціям, що в певний спосіб мають відношення до них. Для уникнення цього держави повинні забезпечити відкритість та прозорість усіх грошових пожертвувань. Це досягається завдяки тому, що суб'єкти виборчого процесу зобов'язані періодично надавати до виборчих комісій чи інших органів відомості та звіти про надходження усіх пожертвувань до своїх грошових фондів. Інформація має надаватися про вкладників відповідних коштів, а також про усі витрати з цих фондів, які пішли на фінансування виборів. Комісії, своєю чергою, повинні забезпечити опублікування зазначених відомостей та звітів у ЗМІ. Конвенція, крім того, допускає можливість створення спеціального органу, який би здійснював контроль чи нагляд за дотриманням правил і порядку фінансування [5].

Підсумовуючи, слід відзначити, що проблема фінансування виборчого процесу відіграє важливу роль у забезпеченні демократичного характеру виборів та дотримання демократичних принципів. Фінансовий чинник є важливим аспектом реалізації багатьох демократичних принципів виборів, адже без нього неможливе забезпечення таких важливих аспектів демократичності виборів, як рівність суб'єктів виборчого процесу, гласність виборів та свобода агітації тощо. Водночас варто зазначити, що вітчизняна виборча теорія та електоральна практика показують наявність певних проблем, які пов'язані із фінансуванням виборчого процесу та становлять перешкоду на шляху демократизації інституту виборів в Україні. Тому проблема впливу фінансового чинника на вітчизняний виборчий процес може слугувати перспективним напрямом наших подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Декларація про критерії вільних і чесних виборів Ради Міжпарламентського Союзу від 26 березня 1994 р. – URL: <http://www.elections.ukrinform.com/docs/0008.doc>. (Дата звернення 9.12.2016)
2. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: матер. Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи; пер. з англ. за ред. Ю. Ключковського. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Логос, 2009. – 500 с.
3. Загальний коментар статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні

права – URL: <http://www.eli.org.ua/legalization/2/2368>. (Дата звернення 9.12.2016)

4. Касаткина Н. М. Финансирование выборов в зарубежных государствах // Журнал российского права, 2009, № 5, С. 106–116.

5. Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах–учасниках Співдружності Незалежних Держав від 7 жовтня 2002 р. – URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_622. (Дата звернення 9.12.2016)

6. Посібник зі спостереження за виборами. – 5-те вид.; пер. з англ. – Варшава : ОБСЄ (БДІПЛ), 2006. – 94 с.

7. Співак В. І. Правова культура виборів в Україні : теорія і практика: монографія. – К. : Юридична думка, 2006. – 156 с.

8. Существующие обязательства по проведению демократических выборов в государствах-участниках ОБСЕ. – Варшава : ОБСЕ/БДИПЧ, 2003. – 100 с.

9. Худoley Д. М. Принцип равного избирательного права в Российской Федерации : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.02. – Пермь, 2007. – 192 с.

REFERENCES:

1. Deklaratsiia pro kryterii vilnykh i chesnykh vyboriv Rady Mizhparlamentskoho Soiuzu vid 26 bereznia 1994 r. [Declaration on criteria for free and fair elections of the Council of the inter-Parliamentary Union on 26 March 1994] – URL: <http://www.elections.ukrinform.com/docs/0008.doc>. (Accessed 9.12.2016)

2. Yevropeyskyi demokratychnyi dorobok u haluzi vyborchoho prava: mater. Venetsianskoi Komisii, Parlamentskoi Asamblei, Komitetu Ministriv, Konhresu mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy [European democratic advance in the field of electoral law: mater. The Venice Commission, parliamentary Assembly, Committee of Ministers, Congress of local and regional authorities of the Council of Europe]; per. z anhl. za red. Yu. Kliuchkovskoho. – 2-he vyd., vypr. i dop. – K. : Lohos, 2009. – 500 s.

3. Zahalnyi komentar statti 25 Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski i politychni prava [General commentary article 25 of the International Covenant on civil and political rights] – URL: <http://www.eli.org.ua/legalization/2/2368> (Accessed 9.12.2016)

4. Kasatkina N. M. Finansirovanie vyborov v zarubezhnykh gosudarstvakh [Financing of elections in foreign countries] // Zhurnal rossiyskogo prava, 2009, № 5, S. 106–116.

5. Konventsiia pro standarty demokratychnykh vyboriv, vyborchykh prav i svobod u derzhavakh–uchasnytsiakh Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav vid 7 zhovtnia 2002 r. [Convention on standards of democratic elections, electoral rights and freedoms in States–participants of Commonwealth of Independent States of October 7, 2002] – URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_622. (Accessed 9.12.2016)

6. Posibnyk zi sposterezhennia za vyboramy [Manual for election observation]. – 5-te vyd.; per. z anhl. – Varshava : OBSIe (BDIPL), 2006. – 94 s.

7. Spivak V. I. Pravova kultura vyboriv v Ukraini : teoriia i praktyka: monohrafiia [Legal culture of elections in Ukraine : theory and practice: monograph]. – K. : Yurydychna dumka, 2006. – 156 s.

8. Sushchestvuyushchie obyazatel'stva po provedeniyu demokraticheskikh vyborov v gosudarstvakh-uchastnikakh OBSE [Existing commitments for democratic elections in participating States of the OSCE]. – Varshava : OBSE/BDIPCh, 2003. – 100 s.

9. Khudoley D. M. Printsip ravnogo izbiratel'nogo prava v Rossiyskoy Federatsii [The principle of equal suffrage in the Russian Federation]: dis. ... kand. yur. nauk : 12.00.02. – Perm', 2007. – 192 s.

Бучин Н. А., доктор политических наук, доцент, доцент кафедры политологии и международных отношений Национального университета «Львовская политехника» (Львов, Украина), E-mail: visnukdnu@i.ua

Финансирование избирательного процесса как элемент соблюдения демократических принципов выборов.

Аннотация. Рассмотрена суть и особенности финансирования избирательного процесса как важного условия обеспечения демократичности выборов. Показаны проблемы финансирования предвыборной агитации, прозрачности финансирования выборов, ограничения, связанные с финансированием избирательной кампании и т. п.

Ключевые слова: выборы, демократия, финансирование выборов, избирательный фонд, демократические принципы выборов.

Buchyn M., doctor of political Sciences, docent, associate professor of the department of political science and international relations, National University «Lviv Polytechnic» (Lviv, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

The electoral process financing as an element of democratic principles of elections observance.

Abstract. *The features of the electoral process financing as a prerequisite for the democratic nature of elections, its conducting in accordance with international democratic standards are investigated. The range of problems associated with the financing of the electoral process is analyzed. In particular, the creation of equal conditions for candidates and political parties during the financing campaign is highlighted. The problem of the use of financial constraints during pre-election agitation is examined. The features of formation and use of election funds of the electoral process subjects are analyzed. Such aspects as the size of the election fund and the feasibility of its limitations, sources of fund formation and its specific use during elections are considered. The issue of public funding of election campaigns is analyzed. It is stressed that its implementation should be realized on equal conditions with respect to all participants of the election process. Important attention is paid to the issue of transparency of the electoral process, opportunities for citizens promptly and systematically receive accurate and objective information about financial status of candidates and their families, the sources of funding and especially the use of election funds of the electoral process subjects. The issue of financial cooperation of the electoral process subjects with mass media in the sphere of political advertising and payment services provided by candidates on equal terms with other actors both in public and in private «mass media» is analyzed. The problem of election commissions financing as a condition for their effective and independent activities regarding election administration is showed. The level of legal regulation of the problem of the electoral process financing in international legal documents of universal (international) and regional (European) level is examined.*

Keywords: election, democracy, election financing, election fund, democratic principles of elections.

УДК 327

Гусейнова Айтекин Алимардан гызы,
докторант института философии, социологии и права
АН Азербайджанской Республики
(Баку, Азербайджан), E-mail: visnukDNU@i.ua

**КАК НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА
ВЛИЯЕТ НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ГОСУДАРСТВА?**

Аннотация. *Эта статья анализирует концепцию измерения ценностей национальной культуры Г. Хофстеде, М. Бонда и М. Минкова. Будучи центральным элементом национальной культуры, ценности представляют особый интерес для исследования. На основе индексов ценностей национальной культуры можно сравнивать не только культуры различных государств, но и осознать мотивы поведения государства, его возможные реакции и ожидания. Г. Хофстеде исследовал национальные культуры более 120 стран по 6 основным показателям, но по Азербайджану он смог вывести только 2 показателя – Долгосрочность ориентации и Потворство желаниям (Сдержанность). И ввиду отсутствия индексов по 4 показателям в Азербайджане был проведен социологический опрос населения, в соответствии с основными требованиями концепции Г. Хофстеде. Данные опроса были обработаны и выведены в качестве индексов на основе формул.*

Ключевые слова: национальная культура, ценности, концепция национальной культуры Г. Хофстеде.

Ценности национальной культуры – являются началом цепи реакций, которая завершается формированием национальной роли и определяет внешнеполитический курс государства в международных отношениях. Поэтому правильный анализ ценностей культуры может дать возможность относительно точно спрогнозировать возможные действия и реакции актора на импульсы международной среды. Для анализа ценностей, многие авторы говорили об

измерении ценностей национальной культуры с целью сравнения национальных культур различных государств и возможности предугадать поведение актора в зависимости от показателей национальной культуры. Ведь как известно, ценности определяют поведение и действия актора и, таким образом, исследуя значения и показатели измерений ценностей, можно выявить определенные закономерности и определить мотивы поведения государства [1]. Концепция измерения индексов национальной культуры принадлежит Г. Хофстеде, хотя в дальнейшем, она была доработана его последователями М. Бондом и М. Минковым. В данной статье показано как на основе социологического опроса были выведены измерения индексов национальной культуры для Азербайджана и какую роль они играют для государства. Национальная культура как самостоятельный феномен еще не изучен до конца, поэтому Г. Хофстеде считает, что измерять, то, что относится к сфере абстрактного является относительным и абстрактным. Используя терминологию социального конструктивизма любые измерения культуры являются конструктами – то есть тем, что недоступно прямому наблюдению, но создано и выведено из определенных суждений и утверждений. Культура – это самый фундаментальный конструкт любого государства [2]. Национальная культура, согласно определению Г. Хофстеде, это «коллективная ментальная запрограммированность, часть предопределенности нашего восприятия мира, общая с другими представителями нашей нации, региона или группы и отличающая нас от представителей других наций» [3; 11]. Измерения затрагивают центральный элемент культуры - ценности. Но несмотря на это использовать эти измерения национальной культуры обязательно нужно в совокупности с другими составляющими национальной культуры – идеологией, идентичностью, поведением, международной обстановкой, так как культура не существует изолированно и автономно. Культура тонкой нитью проникает во все сферы международной жизни государств. Анализ национальной культуры на основе измерений Г. Хофстеде способен показать основную тенденцию, тренд развития культуры определенного государства. На основании измерений национальной культуры Г. Хофстеде возможно спрогнозировать феномен динамики развития культуры. Как отмечал Г. Хофстеде, измерение индексов ценностей национальной культуры происходит по 6 показателям:

1. Дистанция власти (*Power Distance PDI*) – По Хофстеде, это степень, с которой наделенные относительно меньшей властью члены и представители нации ожидают и допускают неравномерность распределения власти. Этот показатель показывает, в какой мере общество воспринимает различия в положении и статусе отдельных лиц. В культурах с высоким уровнем дистанции власти предпочитают участие трудящихся в управлении и наделенные меньшей властью члены общества принимают свое место и осознают существование формальных иерархических структур. Низкая степень дистанции власти – ведет к тому, что культура ожидает демократические отношения с властью, и все члены общества рассматриваются как равные.

2. Индивидуализм/Коллективизм (*Individualism versus Collectivism IDV*) – это степень, в которой индивиды интегрированы в группы. На индивидуалистическом полюсе мы находим общества, в которых связи между индивидами очень слабы: все заботятся лишь о себе и своей семье. На коллективистском полюсе мы находим общества в которых люди с самого рождения включаются в жесткие, сильно сплоченные группы, часто это расширенные семьи (с бабушками и дедушками). Индивидуализм делает упор на достижение индивидуальных целей, запросов и успехов. При коллективизме подчеркиваются запросы, удовлетворенность и результативность групп [4].

3. Манингность (*Мужественность/Женственность*) (*Masculinity versus Femininity MAS*) данное измерение представляет собой попытку

классифицировать общества по тому, насколько сильно или слабо развито социальное разделение ролей между полами. Общества с жестким социальным разделением ролей между полами названы Г. Хофстеде – «мужественными», а общества со слабым разделением ролей – «женственными». В «мужественных» обществах доминируют социальные ценности, традиционно характерные для мужчин, причем они определяют даже образ мышления женщин. Важное место в этой системе ценностей занимают результативность, стремление к осязаемым результатам, зарабатывание денег. В «женственных» обществах как для мужчин, так и для женщин доминирующими являются ценности, традиционно ассоциируемые с женскими ролями: скромность, приоритет человеческих взаимоотношений по сравнению с деньгами, помощь другим, особенно слабым, больным, неимущим, следование долгу.

4. Стремление избежать неопределенность (*Uncertainty Avoidance UAI*) – это измерение показывает, в какой степени культура закладывает в разделяющих ее людей чувство дискомфорта или, наоборот, невозмутимости в неструктурированных ситуациях (т.е. с непонятными причинами и исходом). Неструктурированные ситуации новы, незнакомы, неожиданны, отличаются от обычных. Избегающие неопределенности культуры пытаются минимизировать возможность возникновения таких ситуаций жесткими законами и правилами, различными мерами безопасности, а на философском и религиозном уровнях – верой в абсолютную правду. Люди в таких странах, более эмоциональны, и руководствуются глубокими внутренними позывами. Противоположный тип культуры, принимающие неопределенность, более терпимы к мнениям, отличающимся от тех, к которым они привыкли. Они пытаются иметь как можно меньше правил, насколько это возможно, и на философском и религиозном уровне они релятивисты. Люди в этих культурах более флегматичны и погружены в себя, их окружающие не ожидают от них яркого выражения эмоций.

5. Стратегическое мышление (*Ориентация на краткосрочность или долгосрочность, Long-Term Orientation, LTO*) – это измерение было предложено Г. Хофстедом в исследовании, проведенном в сотрудничестве с М. Бондом в 90-е годы. Ценности, связанные с долгосрочной ориентацией, это расчетливость, бережливость и настойчивость, ценности, связанные краткосрочной ориентацией – это уважение традиций, выполнение общественного долга, и защита своего «лица» [5].

6. Сдержанность (*Indulgence versus Restraint/IVR*) – у Г. Хофстеде этот показатель связан с именем болгарского ученого М. Минкова, который и провел свое исследование и расчеты по странам в 2000 году. Потворство или сдержанность общества заключается в тенденции следованию относительно свободного удовлетворения основных и естественных человеческих стремлений, относящихся к наслаждению, удовольствию и веселью. На обратной стороне этого показателя – сдержанность, регулируемая строгими социальными нормами. Это измерение коррелирует с измерением Дистанции власти, так как именно в обществах с высоким уровнем дистанции власти – низкий показатель потворства своим желаниям. Уровень материального благосостояния имеет влияние на этот показатель, но очень слабое. Религия имеет очень важное значение в показателях данного измерения. Страны Южной и Северной Америки, в Западной Европе и некоторые страны Азии и Африки имеют довольно высокие показатели, а в мусульманских странах этот показатель низкий.

Г. Хофстеде исследовал национальные культуры более 120 стран по этим 6 показателям, но по Азербайджану он смог вывести только показателя – Долгосрочность ориентации и Потворство желаниям/Сдержанность. И ввиду отсутствия других 4 показателей, бал проведен социологический опрос, на основе которого респонденты ответили на 30 вопросов (был использован вопросник и

формулы расчета результатов по всем показателям Г.Хофстеде).

В результате исследования были получены следующие результаты:

1. $(PDI) = 35 (m07 - m02) + 25 (m20 - m23) + C (pd) = PDI \approx 61$
2. $(IDV) = 35 (m04 - m01) + 35 (m09 - m06) + C (ic) IDV \approx 43$
3. $(MAS) = 35 (m05 - m03) + 35 (m08 - m10) + C (mf) \approx 24$
4. $(UAI) = 40 (m18 - m15) + 25 (m21 - m24) + C (ua) \approx 85$
5. $LTO = 40(m13 - m14) + 25(m19 - m22) + C(ls) \approx 46$
6. $IVR = 35(m12 - m11) + 40(m17 - m16) + C(ir) \approx 21$

Для сравнения с показателями Г. Хофстеде ниже указаны (Табл. 1)

Таблица 1.

Период	ДВ, PDI	ИД, IDV	МН, MAS	ИН, UAI	ДО, LTO	ПЖ, IVR
Азербайджан 2000 год					(В) 61	(Н) 22
Азербайджан 2016 год	(В) 61	(С) 43	(Н) 24	(В) 85	(С) 46	(Н) 21

Для более глубокого изучения нужно вначале проанализировать каждый из этих показателей:

1. Высокая Дистанция власти - тип лидера в стране организаторский, сильная президентская власть. Чинопочитание и принятие сильной президентской власти в Азербайджане является закономерным результатом того, Азербайджанская Республика в течение 70 лет находилась в составе СССР, а после получения независимости не могла сразу расставить приоритеты во внешней политике и умело вести независимую от соседей внешнюю политику. В таких случаях населением страны, которое долго находилось в подчиненном положении от СССР, неравномерное распределение власти среди членов общества рассматривается и принимается адекватно. Но Азербайджан встал на путь демократического развития 25 лет назад и даже будучи демократическим государством, сильны позиции лидера государства. Тут играет роль фактор сильной личности лидера, принимающего решения.

2. Средний показатель Индивидуализма – высокий показатель индивидуализма свойственен странам с демократическим режимом, но Азербайджан находится на средней черте. Данный показатель коррелирует с показателями Дистанции власти, чем выше показатель Дистанции власти, тем ниже показатель индивидуализма. Также на этот показатель влияет уровень развития экономики страны. Предполагается, что средний индекс данного показателя является индикатором быстрого развития экономики, так как в постсоветских странах уровень индивидуализма был очень низкий [6, с. 934].

3. Низкий уровень Маскулинности (Напористости) – указывает на то, что в Азербайджане все еще сильны устои, требующие не слишком выделяться. Межличностные отношения ценятся больше, чем цель или какое-то задание, необходимое для выполнения. Низкий показатель Маскулинности (Напористости) также проявляется во внешней политике и в национальных интересах государства через идеологию «азербайджанства».

4. Высокое Стремление избегания неопределенности в Азербайджане показывает, что отношение общества к изменениям, которые рассматриваются как потенциальная угроза. Высокий показатель объясняется наличием потенциальной угрозы в виде нерешенного вооруженного Армяно-Азербайджанского конфликта, который в любой момент может перерасти в открытую войну, как это произошло в апреле 2016 года после окончания срока действия Бишкекского протокола о временном прекращении огня на границе. В Азербайджане с таким латентными конфликтом население отличает высокое напряженность и стремление к краткосрочному планированию вместо ориентированности на долгосрочность ориентации.

5. Долгосрочность ориентации у Азербайджана средняя – 46 (как в Турции), а в исследовании и Г. Хофстеде и М. Минкова - высокая 61 (2000 год). Высокая долгосрочность ориентации в 2000–2010 годах предположительно, могла быть обусловлена экономическими факторами.

В первую очередь экономической зависимостью от экспорта углеводородов – нефти (так называемый «голландский синдром»). Во-вторых, приток инвестиций и зарубежного капитала в основном в нефтяной сектор (на основе подписанного «Контракта Века»). В-третьих, политическая стабильность в регионе и в стране, активный процесс интеграции Азербайджана в международные организации в целях утверждения своего авторитета на международной арене. Через 25 лет после обретения независимости население страны привыкло к новой идентичности и идеологии «азербайджанства», экономика выбрала стратегию «диверсификации» и развитие не нефтяного сектора, наша страна уже зарекомендовала себя на мировой арене и утвердилась как полноправный участник и организатор международных событий. Быстрое развитие банковской системы, заёмов, ипотек и долгосрочных кредитов – послужило развитию частного предпринимательства и малого бизнеса. Поэтому изменение экономической ситуации, а вместе с тем и политической жизни страны за последние несколько лет вполне может служить основанием для предположительного отклонения и изменения показателя Долгосрочности ориентации с высокого на средний.

Также этот показатель может быть выявлен на основе средних показателей долгосрочных займов и кредитов, если большая часть населения все еще неодобрительно относится к долгосрочным кредитам, на что также указывает и высокий уровень Избегания Неопределенности, когда люди рассчитывают свою жизнь на ближайшую перспективу – 5 лет. В то время как например, в Америке, большинство населения имеет кредиты и долги на следующие 30-50 лет. Г. Хофстеде и М. Минков рассчитали этот показатель в США - 26 (Страна с Долгосрочной ориентацией).

6. Низкий уровень Потворства желаниям/высокая Сдержанность – в азербайджанском обществе также можно связать с религией – ислам, которую проповедуют большинство населения Азербайджана. Также в таком обществе большинство населения в качестве основных целей политики видит в установлении гражданского порядка. Национальная идея и идеология устанавливают стандарт «сильной власти», с помощью которой и возможно установление порядка в стране, разрешение Нагорно-Карабахского конфликта.

Таким образом, социологическое исследование и опрос помогли вычислить показатели измерений ценностей национальной культуры Азербайджана.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ:

1. Fang T. From Union to Ocean: Paradox and Change in National Cultures // International Studies of Management and Organization, 2002, 35(6), p.71-90
2. Jervis R. Personality and Political Behavior Sears D.O., Huddy L., Jervis R. (eds.) // Oxford Handbook of Political Psychology. – Oxford: Oxford University Press, 2003, – pp.28-61
3. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the mind – London: McCraw-Hill. – p. 576
4. Cushman D. P., King S.S. Communication Organizational Culture from book Communicating Organizational Change: A Management Perspective – State University of New York Press, Albany, 1995, – p. 340
5. Колонтай М. М. Русские медведи и Белая гвардия, 2004 – URL: www.mkolontay.ru/about/books/35 (Дата обращения 9.12.2016)
6. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance, New York: Cambridge University Press // Journal of Political Economy, 1990, 102(5), p. 912–950.

REFERENCES:

1. Fang T. From Union to Ocean: Paradox and Change in National Cultures // International Studies of Management and Organization, 2002, 35(6), p.71-90
2. Jervis R. Personality and Political Behavior Sears D.O., Huddy L., Jervis R. (eds.) //

Oxford Handbook of Political Psychology. – Oxford: Oxford University Press, 2003, – pp.28-61

3. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the mind – London: McCraw-Hill. – p. 576

4. Cushman D. P., King S.S. Communication Organizational Culture from book Communicating Organizational Change: A Management Perspective – State University of New York Press, Albany, 1995, – p. 340

5. Kolontay M. M. Russkie medvedi i Belaya gvardiya [Russian bears and the White guard], 2004 – URL: <http://www.mkolontay.ru/about/books/35> (Accessed 9.12.2016)

6. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance, New York: Cambridge University Press // Journal of Political Economy, 1990, 102(5), p. 912–950.

Гусейнова Айтекін Алімардан гізі, докторант інституту філософії, соціології і права АН Азербайджанської Республіки (Баку, Азербайджан), E-mail: visnukDNU@i.ua

Як національна культура впливає на міжнародні відносини держави?

Анотація. Ця стаття аналізує концепцію виміру цінностей національної культури Р. Хофстеде, М. Бонда і М. Мінкова. Будучи центральним елементом національної культури, цінності становлять особливий інтерес для дослідження. На основі індексів цінностей національної культури можна порівнювати не тільки культури різних держав, але і усвідомити мотиви поведінки держави, його можливі реакції і очікування. Р. Хофстеде досліджував національні культури понад 120 країн за 6 основними показниками, але по Азербайджану він зміг вивести тільки 2 показника – Довгостроковість орієнтації і Потурання бажанням (Стриманість). І через відсутність індексів за 4 показниками в Азербайджані було проведено соціологічне опитування населення, у відповідності з основними вимогами концепції Р. Хофстеде. Дані опитування були оброблені і виведені в якості індексів на основі формул.

Ключові слова: національна культура, цінності, концепція національної культури Р. Хофстеде.

Huseynova Aytakin Alimardan, doctoral student, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Azerbaijan National Academy of Sciences (Baku, Azerbaijan), E-mail: visnukDNU@i.ua

How national culture influences international relations of the state?

Abstract. This article analyzes the concept of national cultural dimensions by G. Hofstede, M. Bond and M. Minkov. As a core of the national culture, values are of particular interest for the study. Using national cultural dimensions cultures of different countries can be compared, besides they will show the motives, possible reactions and expectations of the state. G. Hofstede could measure values of national cultures for more than 120 countries according to 6 dimensions, but for Azerbaijan he had only 2 indexes for Long-term orientation and Indulgence versus Restraint. And due to lack of indexes for the rest of dimensions, author conducted his own research - survey in accordance with the basic requirements G. Hofstede concept. The survey data were processed and displayed as indices on the basis of the formula of G. Hofstede and M. Minkov.

Keywords: national culture, values, concept of national culture of G. Hofstede.

УДК 321.02]

Козьма В.В.

кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна), E-mail: kozma_v@meta.ua

КОНФОРМІЗМ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ ЯК СПОСІБ УНИКНЕННЯ ОСОБИСТОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?*

Т. Шевченко

Анотація. У статті досліджується проблема конформізму серед українських політиків. Виявлено, що не дивлячись на численні теоретичні дослідження, серед науковців немає єдності щодо природи та сутності феномену конформізму. Аналізується вплив політичного режиму на рівень конформізму у суспільстві. Особлива увага приділена питанням співвідношення між конформізмом політика та його політичним статусом. Обґрунтовується необхідність проведення спеціальних емпіричних досліджень з метою визначення рівня конформізму в державних управлінцях найвищого рангу.

Ключові слова: конформізм, політика, особистість, політичний лідер, політична еліта.

За роки незалежності в українській політиці так і не з'явився «свій Вашингтон» який би не словом, а ділом довів би власну спроможність бути загальнонаціональним лідером, об'єднувати навколо себе розумних та професійних людей, проводити в країні якісні зміни тощо. Причини цього явища ми вбачаємо в надто високому рівні конформізму українського суспільства загалом та вітчизняної політики зокрема. Детальний аналіз рівня конформізму серед українських політиків становить собою важливу наукову та практичну задачу, вирішення якої безпосередньо пов'язане з проблемою підвищення інтелектуального, творчого, професійного потенціалу особистості вітчизняного політика, його політичної активності та здатності до прийняття самостійних рішень. Крім того, актуальність подібних досліджень обумовлена тим фактом, що соціально-історичний запит на *Особистість* у політиці в українського суспільства вкрай високий.

Феномен конформізму традиційно розглядається в двох напрямках: соціально-психологічному та соціально-філософському. Інтерес до цього явища в свій час проявляли багато дослідників, зокрема: А. Шопенгауер, А. Токвіль, Дж. Мілль, К. Маркс, Ф. Енгельс, Г. Тард, Е. Дюркгайм, С. Аш, М. Шериф, Р. Мертон та ін. З вітчизняних вчених до проблематики конформізму, нонконформізму, конформної поведінки тощо неодноразово зверталися у своїх працях Ю. Шемшученко, М. Михальченко, М. Корнева, О. Бабкіна, В. Горбатенко, М. Варзар, Д. Павлова, Л. Синьцька, О. Заплотинська, О. Тургенєва, А. Соловйова та ін.

Не дивлячись на численні теоретичні дослідження, серед науковців немає єдності щодо природи та сутності феномену конформізму. Враховуючи це існує і певна варіативність у трактуванні самого поняття «конформізм», проте в цій публікації ми не ставили за мету розгляд наявних визначень і трактувань. Зосередимо увагу нашого дослідження головню на соціально-політологічному аспекті цього явища і візьмемо за основу визначення, що наведене в політологічному енциклопедичному словнику. Отже, конформізм (від пізньолат. *conformis* – подібний, відповідний, згодний) – пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил під тиском зовнішніх умов та обставин, всупереч власним переконанням. Підпорядкування груповим нормам може бути явним (примус) або завуальованим (вплив традицій, думка більшості). Конформізм становить соціально-психологічну позицію особи, яка виявляється у схильності уникати самостійних рішень та в пасивній, пристосовницькій орієнтації на сприймання готових стандартів поведінки, оцінок тощо. І, там же – найтиповіших рис конформізм набуває в умовах тоталітарного суспільства, незалежно від його соціально-економічного базису. Культивування конформізму засобами ідеологічного впливу і системою призводить до розчинення індивіда у суспільних організаціях, стереотипності мислення, втрати незалежності свідомості [1, с. 292]. Таке визначення несе в собі певне емоційне забарвлення і формує у читача думку про негативність цього явища. З наукової точки зору неможливо однозначно оцінити конформізм. Не рідко під цим терміном розуміють солідарність, терпіння, підкорення, соціальну пасивність і т.п., проте, варто розрізняти ці поняття. У будь-якого явища є свої негативні та позитивні сторони. Для прикладу наведемо декілька з них. Мабуть, найголовнішим пози-

тивним аспектом конформізму є формування єдності у суспільстві, особливо в період коли таке суспільство переживає «тяжчі часи» своєї історії. Ба більше, можемо стверджувати, саме завдяки конформізму український народ вижив, пройшовши тернистий шлях столітніх випробувань до здобуття незалежності в 1991 році. Безумовно є у цього явища і негативний бік, зокрема: конформізм суттєво обмежує здатність людини самостійно мислити та приймати рішення; під тиском державного авторитаризму формується конформістська свідомість яка з часом може перерости в особливий тип ментальності, що характеризується безумовним підкоренням особистості владі й т.п.

Навіть не проводячи спеціальних досліджень можемо стверджувати, що переважна більшість людей конформісти. Головна причина конформної поведінки лежить в площині людської психіки, адже більшість із нас з великою обережністю чи навіть з острахом ставляться до кардинальних змін у своєму житті. Такий тип поведінки притаманний і українським політикам. Вони часто змінюють свою точку зору, вдаються до маніпуляцій та відвертої брехні, швидко «перебігають» з однієї політичної партії в іншу одним словом, як і всі ми, *(за Дарвіном)* пристосовуються та виживають. Однак, зводити все лише до ментальних, психологічних характеристик людської особистості було б, на нашу думку, не правильним. Оскільки мова в цій публікації йде не про всіх, а лише про окрему частину суспільства, ще й до того ж привілейовану частину, наділену владними повноваженнями, маємо дослідити явище конформізму в політиці дещо ширше. Політична верхівка несе на собі тягар відповідальності за формування в суспільстві зразків поведінки, моральних норм, правил тощо. Ба більше, конформізм серед політиків може стати причиною кризи всієї політичної системи, приклад якої ми могли спостерігати в 2013 році. Саме «страх випасти зі зграї та піти проти волі вожака» не дозволив жодному провладному політику чинити спротив нерозумним та несправедливим діям президента Януковича. До речі, прагнення до підпорядкування сильному лідеру досить характерне та розповсюджене явище у політиці і українці тут не виняток. Так, на запитання «згодні Ви чи ні, що декілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони та дискусії?» наші співгромадяни відповіли таким чином (див. табл.1) [2, с. 538]:

Таблиця 1.

	1992	1994	1996	1998	2000	2006	2008	2010	2012	2014	2015
Згоден	52.3	40.5	42.0	49.3	58.7	65.7	62.4	63.5	61.2	20.7	58.5
Не згоден	30.3	17.0	17.2	14.5	21.4	18.7	20.8	19.6	20.6	16.0	23.1
Не знаю	16.9	41.7	40.8	36.1	19.8	15.6	16.7	16.8	17.8	63.0	15.3
Не відповіли	0.6	0.8	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.4	0.3	3.1

Наведені в таблиці дані дають нам підставу вести мову про те, що природа конформізму по-українськи лежить в площині ціннісно-нормативної системи всього нашого суспільства. Сформувалась така система під впливом ще радянського минулого, що у масовій свідомості проявляється в таких якостях як політична пасивність, небажання проявляти ініціативу, орієнтація на «сильну руку» тощо. В цьому місці варто дещо з'ясувати. Існує думка, що в суспільствах в яких обмежується можливість громадян проявляти своє незадоволення, значно зростає ризик появи нонконформістських настроїв, що в свою чергу призводить до підвищення рівня політичної активності громадян, появи опозиційних течій, нових політичних лідерів і т.п. Проте, такий підхід, на перший погляд, суперечить нашим висновкам щодо природи українського конформізму. Відповідь на таку невідповідність потрібно шукати в політичному режимі, що існував в радянському Союзі. Через запровадження жорсткого тоталітарного режиму владі

вдалося придушити (читай знищити) будь-які спроби прояву невдоволення серед громадян, що в результаті породило у масовій свідомості «тваринний» страх перед системою. Свого часу відомий знавець людської психіки З. Фрейд, серед механізмів формування соціального конформізму, виділяв залякування та насильство як головні, домінантні фактори. Думається саме генетичний страх є першоджерелом українського конформізму. Лише з плином часу нові покоління вільних українців зможуть остаточно позбутися страхітливих фобій, відповідно і рівень конформізму буде зовсім іншим.

Нація, яка довго перебувала під іноземним гнітом культура якої піддавалась тотальному нищенню, починає набувати нових ментальних рис. У неї розвивається мімікрія, тобто здатність пристосовуватися до чужих порядків, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм, консерватизм як спосіб захисту й збереження власних етнічних рис, комплекс «меншовартості». Досвід України показує, що політична культура поневоленої нації дедалі більше характеризується конформізмом, забуттям власних традицій і символів, насиченням суспільної свідомості та суспільних відносин чужоземними цінностями і нормами, посиленням аморальних проявів та рабської психології. Відбувається деформація ментальності: на глибинному рівні психіки функціонують власні ментальні риси, але на них починають нашаровуватися набуті в неволі ментальні настанови. Аналогічній трансформації піддається і політична культура. Тому не дивно, що в нинішній українській політичній культурі функціонує стійкий компонент проросійської субкультури, який часто успішно конкурує з власне українськими політичними цінностями [3, с. 330]. Однак, щоб уникнути суб'єктивних оцінок наведеного вище соціологічного дослідження доцільно було б з'ясувати наскільки поняття «сильний лідер» корелюється з поняттям «патерналізм» адже, наприклад, очікування які покладали українці в 2005 році на Віктора Ющенка більше нагадували собою віру в «Месію», у якого слово не може розходитись з ділом. Обравши нового президента, наші співвітчизники терпляче почали чекати якісних змін (*патерналізм «чистої води»*) забуваючи при цьому, що республіка (*лат. respublica*) – це, в першу чергу, спільна справа, яка потребує щоденної солідарної праці всіх громадян. «В государствах, где народ не имеет никакого участия в управлении, он будет увлекаться каким-нибудь актером, так же как в других случаях увлекался бы государственными делами. Полное отсутствие честолюбивых стремлений – большое несчастье для республики. Оно постигает ее, когда народ развращен подкупам; он становится тогда равнодушным, пристращается к деньгам, но уже больше не интересуется государственными делами, не думает ни о правительстве, ни о его намерениях и пребывает в тупом спокойствии» [4, с. 173].

Формування політичної еліти складний та тривалий процес. За роки незалежності в Україні створена солідна нормативно-правова база, яка забезпечує всі умови для її ефективної діяльності. Така ефективність, до речі, вимірюється досить простим критерієм – якістю життя людей. В цьому місці варто уточнити: не конкретних людей, а всього населення держави. Ба більше, чи можна взагалі вести мову про яку-небудь ефективність якщо дискусійними серед експертів та науковців є питання щодо сформованості та існування вітчизняної політичної еліти як такої. Проте, нас цікавить питання дещо іншого характеру: чи існує зв'язок між конформізмом політика та його політичним статусом, адже на наше переконання рівень конформності має безпосередній стосунок до можливості приймати самостійні рішення, що в свою чергу говорить про здібності політика брати на себе відповідальність та здійснювати політичне керівництво. Очевидно, що такий зв'язок має бути. Логічно припустити, що чим вищу політичну роль виконує той чи інший політик в державі тим меншим є його рівень конформності й навпаки, але щоб підтвердити чи спростувати цю гіпотезу потрібно провести спеціальні емпіричні дослідження із застосуванням різноманітних методик. Поки

що можемо лише констатувати очевидні речі, що прямо чи опосередковано впливають на рівень конформної поведінки вітчизняних політиків:

1. Політичній культурі українських політиків притаманні авторитарно-патріархальні політичні цінності;

2. Низький рівень етичних та моральних норм є чудовим підґрунтям для процвітання корупції;

3. Поширеним явищем серед українських політиків є некомпетентність, відсутність професійних знань, що в свою чергу призводить до нездатності, а почасти й небажання брати на себе відповідальність і приймати рішення;

4. Серед українських політиків домінують так звані клієнтальні стосунки, (свій-чужий, кум, сват, брат і т.п.) що практично унеможлиблює нормальну роботу соціальних ліфтів та сприяє закритості та недоступності політики як сфери діяльності для широких верств населення, тощо.

Підсумовуючи сказане, можна було б зробити попередній висновок щодо природи конформної поведінки українських політиків, в першу чергу це стосується управлінців різного рівня. Крім зазначених вище факторів потрібно ще з'ясувати які саме зовнішні умови та обставини (за визначенням) напряду впливають на рівень їхнього конформізму. Такими обставинами, на наше переконання, є умови праці в середині владних установ та організацій, що функціонують за принципом жорсткої ієрархічної системи. Цілком природно, що в таких умовах рівень конформізму серед посадових осіб буде вкрай високим. Власна ініціатива може зашкодити в просуванні по кар'єрних сходах тому краще зайвий раз не «висовуватися» тим більше не брати на себе ніякої відповідальності.

Інше питання – рівень конформізму перших осіб держави, адже зовнішній тиск в цьому випадку значно слабший. Однак, «прориву» не відбувається і лідера нації діяннями чи творіннями якого гордилися би внуки та правнуки так і немає. Чому? Спробуємо відповісти на це просте і водночас вкрай складне питання. Як правило, варіанти відповідей зосереджені навколо пошуку осіб з певним набором видатних якостей та здібностей в результаті чого вимальовується ідеальний портрет лідера місце якому хіба що на грецькому Олімпі. Стоси наукових праць досліджують діяння та творіння «Великих державних мужів», ми знаємо все про «славних прадідів великих», проте ці знання не приносять жодної користі (хіба що розширюють наш кругозір) для нас теперішніх. Не існує формули для виведення чи клонування великих особистостей. Це в повній мірі стосується як мистецтва, літератури, кіно, науки так і політики. Вони або є або їх немає. Природа «народження» лідерів є своєрідним «таїнством» розгадати яке намагалися мислителі всіх часів та народів. Одні пропонують шукати відповідь у «творчому інстинкті»; «волі до влади» (Ф. Ніцше), інші називають лідера «вожаком мас» (Г. Лебон), наголошуючи на соціальних джерелах цього явища (Г. Тард) тощо. Осмислення феномену лідерства, сили людського розуму, здатності проявляти свій творчий потенціал, продукувати нові ідеї, мобілізувати мільйони для реалізації поставлених цілей залишаються найактуальнішими питаннями політичної науки й сьогодні.

Замість висновків зазначимо. Видатні особистості української політики – тема для майбутніх дисертацій. Те, що такі люди будуть не викликає жодного сумніву. У талановитого народу рано чи пізно з'являться і свої талановиті політичні лідери. Проте, мусимо пам'ятати, що і в Олександра Великого були вихователі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць. / за ред. д.е.н. В. Ворони, д.с.н. М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2015. – Вип. 2(16). – 652 с.

3. Козлова О. М. Вплив ментальності на формування політичної культури

українства» // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22, 2014, Спец. випуск 59, с. 327–332.

4. Монтескьє Ш. Л. Избранные произведения – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – 799 с.

REFERENCES:

1. Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk [Politological encyclopedic dictionary] / Uporiadnyk V. P. Horbatenko; Za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. – 2-e vyd., dop.i pererob. – K.: Heneza, 2004. – 736 s.

2. Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. Zbirnyk naukovykh prats. [Ukrainian society: monitoring social change. Collection of scientific works] / za red. d.e.n. V. Vorony, d.s.n. M. Shulhy. – K.: In-t sotsiolohii NAN Ukrainy, 2015. – Vyp. 2(16). – 652 s.

3. Kozlova O. M. Vplyv mentalnosti na formuvannya politychnoi kultury ukrainstva [Influence of mentality on formation of political culture of Ukrainians] // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22, 2014, Spets. vypusk 59, s. 327–332.

4. Montesk'e Sh. L. Izbrannye proizvedeniya [Selected works] – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1955. – 799 s.

Козьма В. В., кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры политических наук НПУ имени М. П. Драгоманова (Киев, Украина), E-mail: kozma_v@meta.ua

Конформизм украинских политиков как способ уклонения от личной ответственности.

Аннотация. В статье исследуется проблема конформизма среди украинских политиков. Обнаружено, что, не смотря на большое количество теоретических исследований, среди ученых нет единства в вопросах природы и сущности феномена конформизма. Анализируется влияние политического режима на уровень конформизма в обществе. Особое внимание уделено вопросам соотношения между конформизмом политика и его политическим статусом. Обосновывается необходимость проведения специальных эмпирических исследований с целью определения уровня конформизма среди государственных управленцев высшего ранга.

Ключевые слова: конформизм, политика, личность, политический лидер, политическая элита.

Kozma V., PhD in political sciences, docent, associate professor, doctoral student in political science named Dragomanov NPU (Kiev, Ukraine) E-mail: kozma_v@meta.ua

Ukrainian conformity politics as a means of avoiding personal responsibility.

Annotation. The article examines the problem of conformism among Ukrainian politicians. It was found that, despite the large number of theoretical research, among academics there is no unity in matters of the nature and essence of the phenomenon of conformism. The influence of political regime on the level of conformity in society. Particular attention is paid to the relationship between the policy and the conformism of his political status. The necessity of carrying out special empirical studies to determine the level of conformity among the highest-ranking state managers.

Keyword: conformity, politics, personality, political leader, political elite.

УДК 327:061.2АСЕАН](595:5-12)(045)

Крупеня І. М.,

аспірантка Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України
(Київ, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

УЧАСТЬ МАЛАЙЗІЇ У ЗАСНУВАННІ АСЕАН ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ФОРУМІВ

Анотація. Метою статті є висвітлення ролі Малайзії у створенні АСЕАН та її інституційному розширенні до формату Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН. Показано, що АСЕАН є специфічною моделлю регіональної інтеграції, яка враховує особливості розвитку держав ПСА та ефективно реагує на глобальні зміни. З'ясовано

причини утворення форумів АСЕАН+3, АРФ, САС. Констатовано, що рушієм регіональної інтеграції в постбіполярний період виступили фінансові кризи 1997-1998 рр. та 2008-2009 рр.

Ключові слова: Асоціація країн ПСА (АСЕАН), АСЕАН+3 (АСЕАН, Японія, Китай, Республіка Корея), Азійський регіональний форум (АРФ), Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР), Східноазійський саміт (САС), Південно-Східна Азія (ПСА), Політико-Безпекова Спільнота АСЕАН (ПБСА).

Ситуація в якій опинилася Україна демонструє повну залежність її безпеки від доброї волі сусідньої великої держави і черговий раз підтвердила важливість налагодження багатостороннього співробітництва середніх і малих держав для колективного забезпечення своїх національних інтересів. На прикладі Малайзії авторка намагається показати проявлену державою гнучкість в міжнародній політиці, яка забезпечила національний суверенітет та одночасно ефективну регіональну взаємодію із країнами субрегіону Асоціації країн ПСА (далі – АСЕАН) та великими позарегіональними державами.

Роль Малайзії в регіональних процесах субрегіону Південно-Східної Азії (далі – ПСА) є предметом постійного аналізу науково-аналітичних центрів у всьому світі, передусім США, Китай, Японія, Індія, Австралії, Росії – державах зі значними інтересами у цьому регіоні [6; 8; 9]. В Україні дослідження присвячені зовнішній політиці Малайзії та АСЕАН розвиваються порівняно недавно. Вони представлені працями С. О. Шергіна, Н. Д. Городні, О. В. Шевчука, М. М. Комарницького, І. Є. Лоссовського, І. Ю. Холода, А. Р. Галушка-Адайкіна, автора цієї статті [2; 3; 4; 5; 7; 10; 11; 12]. Проте досвід Малайзії при створенні АСЕАН та її розширення до формату Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН є повчальним для України, а розуміння особливостей міжнародних відносин в ПСА – важливим підґрунтям для реалізації економічних інтересів нашої держави в цьому субрегіоні.

Метою статті є висвітлення ролі Малайзії у створенні АСЕАН та її інституційному розширенні до формату Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН, а також принципів функціонування АСЕАН як регіональної організації та моделі взаємодії держав у складному регіональному середовищі ПСА, її еволюції та впливу на міжнародні відносини.

Зовнішня політика Малайзії, як і будь якої іншої країни світу, будучи продовженням її внутрішньої політики, формується і здійснюється з метою просування та захисту національних інтересів держави, насамперед у політичній, безпековій та економічній сферах, а також сферах інших життєвих інтересів. Вона спрямовується на формування сприятливого мирного регіонального та глобального міжнародного середовища, яке б надавало Малайзії геополітичний простір для досягнення її головних національних цілей та захисту від зовнішніх загроз.

З урахування географічного положення Малайзії у ПСА, її стратегічні інтереси нерозривно пов'язані з інтересами інших країн субрегіону. Внаслідок даної обставини, Малайзія була однією із країн ініціаторів створення АСЕАН, оскільки на той час питання безпеки та суверенітету Малайзії залежали від політико-правової позиції її сусідів (у 1963 р. Індонезією була запроваджена політика «конфронтації» щодо створюваної нової держави Малайзія на базі Федерації Малайї, Сінгапуру та британських колоній Сабах і Саравак на півночі острова Борнео/Калімантан. «Конфронтація» завершилася лише у серпні 1966р., коли в м. Бангкок за посередництва Таїланду було підписано мирну угоду між Індонезією та Малайзією. У цей же період Філіппіни заявили про свої претензії на територію східного-малайзійського штату Сабах). Тому створення політичної міжнародної організації в субрегіоні відповідало національним інтересам країни і було першочерговою ціллю Малайзії задля мирного вирішення власних територіальних питань, а також мати правову «площадку» на якій би могли обговорюватися

питання безпеки всього субрегіону [1].

В 1961 р. перший Прем'єр-міністр Малайзії А. Рахман виступав з ініціативами створення регіональної організації країн ПСА з метою гарантування безпеки та стабільності в країні й субрегіоні. Регіональні еліти були стурбовані спільною загрозою - небезпекою перемоги комуністичних сил у Лаосі, що став буфером між комуністичним В'єтнамом і Таїландом. Відповідно до принципу доміно, Таїланд міг стати наступною жертвою, за яким із високою ймовірністю - інші країни регіону, в тому числі і Малайзія. Результатом спільних зусиль трьох країн субрегіону було створення в 1961 р. Асоціації ПСА, а в 1963 р. – Організації «Мафіліндо», які щоправда, проіснували недовго.

Після падіння в Індонезії у 1966 р. прокомуністичного режиму президента А. Сукарно та провалу його політики конфронтації проти Малайзії та Сінгапуру регіональні інтеграційні процеси активізувались, оскільки лідери п'яти країн субрегіону побоювалися поширення комуністичної агресії з боку Індокитаю. Окрім того, сусіди Індонезії прагнули «вбудувати» Малайзію в спільну структуру безпеки. Усе це сприяло проголошенню в серпні 1967 р. Бангкокської декларації про створення АСЕАН, яка була підписана країнами-засновниками: Індонезією, Малайзією, Сінгапуром, Таїландом, Філіппінами в м. Бангкок (Таїланд) [2, с. 54–55].

В січні 1984 р. до Асоціації приєднався Бруней, в липні 1995 р. – В'єтнам, в липні 1997 р. – Лаос і М'янма, в квітні 1999 р. - Камбоджа. Географічно країни АСЕАН поділяються на континентальні (М'янма, Таїланд, В'єтнам, Лаос, Камбоджа) та острівні (Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни, Бруней, так звані «країни Південних морів»). Так, до складу Індонезії входять понад 13 тис. островів Малайського архіпелагу, населеними з яких є 992. Хоч найбільшим етносом держави є яванці (45% населення), культура яких в державі є провідною, усього її населяють понад 300 народів з власними мовами, культурами і віруваннями. 88% жителів Індонезії (або 210 млн.) сповідує іслам, що робить її найбільшою мусульманською країною світу, проте значний вплив на іслам в Індонезії численних місцевих вірувань значно відрізняє їх від мусульман арабського Сходу. Переважно мусульманськими країнами регіону є також Малайзія і Бруней (відповідно понад 60% і 67% населення). В Таїланді, Камбоджі, М'янмі переважає буддизм. В Філіппінах 83% населення сповідує католицизм, що робить цю країну подібною в культурному відношенні до країн Латинської Америки [3, с. 7].

Вирішальне значення для появи АСЕАН як групи держав з подібним мисленням мало прагнення правлячих еліт вирішувати внутрішні проблеми власними зусиллями без втручання «великих держав», а також їхнє бачення, що швидкий економічний прогрес ліквідує основні причини внутрішньої нестабільності й найкраще гарантуватиме легітимність влади.

Незважаючи на акцент на економічному, соціальному і культурному співробітництві, у роки «холодної війни» АСЕАН була передовсім політичною організацією, в рамках якої було налагоджено політичний діалог між країнами-членами. Тривалий час вона забезпечувала платформу для соціалізації еліт та пошуку того спільного, що об'єднувало регіональні держави на протиположних проблемах, що їх роз'єднували, розвивала звичку працювати разом для досягнення спільних цілей, що служило передусім цілям безпеки.

На відміну від західних моделей регіональної взаємодії вона базувалася на неформальності, інституційному мінімалізмі, уникненні юридичних процедур, «тихій дипломатії», прийнятті рішень на основі консультацій і консенсусу. Ці принципи зазнавали критики на Заході, але були єдино можливими в складному регіональному середовищі ПСА. «Шлях АСЕАН» не був механізмом вирішення конфліктів, натомість технологією їх уникнення. Він акцентував на тому, що об'єднувало регіональні держави, що допомагало підтримувати регіональну

стабільність в умовах численних міждержавних суперечностей [4, с. 110–111].

Наступною ініціативою Малайзії, яка була озвучена Прем'єр-міністром А. Разаком – це був проект створення в ПСА зони миру, свободи й нейтралітету, за яким нейтралітет ПСА мав бути гарантований великими позарегіональними державами, передусім США. Малайзія виступила із даним проектом у зв'язку із зміною геополітичної ситуації в регіоні (закінчення в'єтнамської війни, виведення американських військ із регіону, побоювання з приводу наростання військової могутності Китаю в субрегіоні). В листопаді 1971 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн АСЕАН в Малайзії було підписано Куала-Лумпурську декларацію про створення Зони миру, дружби та нейтралітету (ЗМДН), що стало заклик до великих держав не втручатися у внутрішні справи субрегіону. Пропонуючи принцип нейтралітету для АСЕАН і залишаючись прибічником прозахідної стратегічної орієнтації, А. Разак експериментував з новою методологією регіонального стратегічного менеджменту, висуваючи нову стратегію зовнішньої політики Малайзії [2, с. 55–56].

Після розв'язання Камбоджійської кризи, виведення в'єтнамських військ і завершення в 1991 р. холодної війни безпекова ситуація у ПСА певною мірою стабілізувалася, але швидке зростання впливу Китаю зумовило нові загрози. Дві важливі тенденції змінили безпекову парадигму регіону: розширення членства в Асоціації до 10 країн та усвідомлення того, що субрегіональна безпека має бути пов'язана з безпекою ширшого Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР), а також розуміння нагальної необхідності створення багатостороннього форуму з обговорення проблем безпеки в регіоні. Тому в 1993 р. на засіданні АСЕАН прийнято рішення щодо створення консультативного органу для координації політики у сфері безпеки – регіонального форуму країн АСЕАН – Азійський регіональний форум (АРФ). А в 1994 р. в Бангкоці відбулося перше офіційне засідання АРФ за участю представників Брунею, Індонезії, Малайзії, Таїланду, Сінгапуру, Філіппін (члени АСЕАН), країн-партнерів з діалогу – США, Канади, Японії, РК, Австралії, Нової Зеландії, а також п'яти країн АТР зі статусом гостей – КНР, Росії, В'єтнаму, Лаосу, Папуа-Нової Гвінеї. Ця подія стала першим кроком, спрямованим на створення формальних структур забезпечення регіональної безпеки [5, с. 164].

Головна ціль АРФ – це координація політики в області безпеки шляхом обміну думками по актуальних проблемах регіонального та світового розвитку, консультацій дипломатичних відомств з метою розроблення мір довіри та превентивної дипломатії для запобігання та врегулювання конфліктів в регіоні [6, с. 8].

В 1997 р. у Східній Азії розпочалася потужна фінансова криза (Азійська криза 1997–1998 рр.), яка нанесла значні збитки економікам АСЕАН, передусім Таїланду, Індонезії, Малайзії [3, с. 10]. На думку малайзійського Прем'єр-міністра Махатхіра Мохаммада, азійська фінансова криза була «добре спланованою спробою підірвати економіку всіх країн АСЕАН». Саме він став апологетом доктрини ворожості до установ прозахідного типу, на зразок Міжнародного валютного фонду та Світової організації торгівлі [7, с. 79]. Доктор Махатхір також звинуватив США у валютних спекуляціях пов'язаних із ім'ям Джорджа Сороса [8, с. 9].

Криза мала важливі політичні наслідки для вражених країн та накреслила нові напрямки регіонального розвитку. Серед політичних наслідків найбільш очевидними стали крах режиму Сухарто і початок періоду політичної нестабільності в Індонезії, що завершився перемогою на президентських виборах 2004 р. демократа-реформатора Сусіло Юдойоно [10, с. 203]; підірив позицій Національного Фронту М. Махатхіра в Малайзії; тривала політична і соціальна криза на Філіппінах; прийняття нової конституції в Таїланді, що відкрило шлях приходу до влади Таксіна Чінаварта і врешті призвело до військового перевороту

восени 2006 р. та прийняття нової конституції.

Незважаючи на те, що каталізатором Азійської кризи стали зовнішні чинники (різкий відтік іноземних капіталів), вона продемонструвала внутрішні недоліки існуючих економічних моделей країн АСЕАН. Тож їх було переглянуто у відповідності зі змінами в глобальній економіці в напрямку зростання на основі новітніх досягнень НТП, корегування експортно-орієнтованих стратегій, структурної перебудови економіки [3, с. 10].

Водночас азійська фінансова криза стала ще одним виразним сигналом уразливості регіону до нетрадиційних викликів безпеки в умовах взаємозалежних економік, що сприяло пошукові таких програмних механізмів, яким став формат АСЕАН+3 (АСЕАН, Японія, Китай, Республіка Корея) [7, с. 80]. Попередником формату АСЕАН+3 був проект Східноазійської економічної групи (САЕГ; англ. East Asia Economic Group). Ініціатором його виступив Прем'єр-міністр Малайзії М. Махатхір у 1990 р. Запропонована малайзійським лідером концепція Східноазійської економічної групи передбачала створення торгового об'єднання за участю шести країн Південно-Східної Азії, які на той час входили до АСЕАН (Бруней, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд та Філіппіни) і трьох країн субрегіону Північно-Східної Азії - КНР, Японії та Республіки Корея. Особливістю цього проекту була відсутність серед його учасників західних країн, зокрема Австралії та США. Певним чином, це була реакція М. Махатхіра на створення у 1989 р. форуму АТЕС, який потенційно міг нівелювати результати діяльності АСЕАН за період її існування або ж поглинути її. Більш того, створення такого угруповання, на думку М. Махатхіра, мало стати відповіддю країн регіону на провал Уругвайського раунду переговорів ГАТТ восени 1990 р. та на плани створення зони вільної торгівлі у Північній Америці і економічного та політичного союзу у Західній Європі, які втілились у заснуванні в 1992 р. НАФТА і ЄС. На офіційному рівні ідея Східноазійської економічної групи була анонсована на 23-й зустрічі міністрів економік країн-учасниць АСЕАН у жовтні 1991 р. у Куала-Лумпурі. Під час виступу, що відбувся після міністерського засідання, М. Махатхір наголосив на необхідності співробітництва економік країн Східної Азії у напрямку формування САЕГ, яка мала відповідати вимогам ГАТТ, бути сумісною з АТЕС та не підривати згуртованості членів АСЕАН. Проте цей проект викликав критику більшості країн-учасниць Асоціації за його «антизахідний» характер [11, с. 146].

У перший період функціонування «АСЕАН+3» – 1997–2006 рр. – відбулося організаційне становлення форуму і вироблення спільних проектів у валютно-фінансовій сфері, зокрема підписання у 2000 р. «Чіанг-Мейської ініціативи» (об'єднання валютних резервів, щоб забезпечити екстрене фінансування в разі виникнення спекулятивних атак на валюти країн-членів АСЕАН).

У другий період розвитку форуму – 2007–2014 рр. – фінансова інтеграція країн-учасниць «АСЕАН+3» була доповнена іншими напрямками співробітництва у сферах політики і нетрадиційної безпеки, енергетики, захисту навколишнього середовища, протидії зміні клімату, сталого розвитку та у соціокультурних питаннях. Однак в основі діяльності «АСЕАН+3» залишилася фінансова інтеграція, яку було розширено шляхом перетворення «Чіанг-Мейської ініціативи» на багатосторонню угоду. Валютно-фінансова інтеграція і надалі займатиме провідне місце у роботі «АСЕАН+3», а нові питання порядку денного розширюватимуть сфери співробітництва членів форуму, з огляду на його довгострокову мету – формування Східноазійської спільноти [11, с. 185–186].

Фінансова криза водночас стала для всіх регіональних політиків переконливим доказом того, що брак ефективних регіональних механізмів реагування на надзвичайні ситуації призвів до надмірної залежності від МВФ та впливу сильних держав світу, зокрема США. Політичні мотиви щодо демонтажу моделі східноазійського розвитку вплинули на спосіб боротьби з кризою, яка лише

посилила незадоволення цією моделлю. Нерішучість міжнародної спільноти у час азійської фінансової кризи засвідчила водночас і про потребу реформування міжнародної фінансової системи.

Це змусило уряди країн Східної Азії та Південно-Східної Азії переглянути регіональні рішення, а не покладатися на глобальні рішення, які не були швидкими та ефективними. Країни цих двох азійських регіонів також усвідомлювали, що для подолання чергової загрози потрібні значно більші ресурси, ніж ті, які може надати Міжнародний валютний фонд. Уроки азійської фінансової кризи змусили лідерів цих регіонів розробити різні схеми взаємодопомоги та самодопомоги, щоб у майбутньому впливати на будь-які валютно-фінансові кризи. Саме тому уряди цих регіонів без традиційних пересторог і зволікань визнали «АСЕАН+3» як найефективніший спосіб реалізації цих ініціатив [7, с. 156–157].

Подальша інституційна розбудова АСЕАН матеріалізувалася 14 грудня 2005 р., коли у Куала-Лумпурі було проведено перший Східноазійський саміт (САС) за участі шістнадцяти країн (10 членів АСЕАН, КНР, Японія, Республіка Корея, Австралія, Нова Зеландія та Індія), а також представників Росії, що були запрошені малайзійською стороною у якості спостерігачів. Учасники саміту домовилися про створення до 2020 р. Східноазійського економічного співтовариства – САЕС (East Asian Economic Community). У 2009 р. на під час 64-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН Прем'єр-міністр Японії Ю. Хатояма знову озвучив ідею створення САС – своєрідного аналога Європейського Союзу, але як «чисто азійської спільноти» [12, с. 6].

Куала-Лумпурська декларація, прийнята у результаті зустрічі лідерів країн-учасниць, визначала САС як «відкритий» механізм для «діалогу зі стратегічних політичних та економічних питань, що складають спільний інтерес для всіх його учасників, направлений на встановлення миру, стабільності та економічного розвитку у Східній Азії». Завданнями САС визначались: 1) активізація стратегічного діалогу та посилення кооперації у політичній та безпековій сфері; 2) сприяння розвитку, фінансовій стабільності, енергетичній безпеці, економічній інтеграції і зростанню, а також зменшення розриву у рівнях розвитку серед країн регіону; 3) поглиблення культурного взаєморозуміння, солідарності, міжлюдських контактів. На саміті 2005 р. було підписано Декларацію з попередження, контролю та боротьби з пташиним грипом, у якій учасники САС зобов'язались поглибити кооперацію у сфері протидії поширення цієї інфекції. Було вирішено проводити Східноазійський саміт щороку в одній з країн-членів АСЕАН, одразу після щорічних самітів Асоціації. Питання структури саміту вирішено не було, однак найвищим його органом визначались зустрічі лідерів країн. Протягом наступних років до них додалися неформальні консультації міністрів іноземних справ (з 2006 р.), зустрічі міністрів енергетики (з 2007 р.), робочі ланчі міністрів економіки (з 2008 р.) та наради міністрів фінансів (з 2010 р.) і освіти (з 2011 р.).

Рушійною силою Східноазійського саміту, згідно з Куала-Лумпурською декларацією, визначалась АСЕАН. За учасниками Асоціації закріплювалось право розробки критеріїв вступу до САС для потенційних членів, а також перегляд і внесення змін до порядку денного роботи саміту. Координацію процесів співробітництва у рамках САС було покладено на Секретаріат АСЕАН, у якому було створено спеціальний підрозділ. Відповідно до такої ролі «водія» саміту, члени АСЕАН змогли пролобіювати умову підписання Договору про дружбу і співробітництво 1976 р., як обов'язкову для членства у САС. Це визначило необхідність дотримання основних принципів і норм взаємодії, що містяться у «шляху АСЕАН» (невтручання у внутрішні справи, використання мирних засобів вирішення конфліктів, консенсус) з боку найбільших регіональних держав. Також умовою для майбутніх учасників САС стала участь у діалоговому партнерстві АСЕАН і активна присутність країн в економічному співробітництві [11, с. 166–

167].

Останньою сходиною інституційної розбудови АСЕАН, яка була юридично закріплена в Малайзії – це створення в листопаді 2015 р. у Куала-Лумпур під час 27 Саміту АСЕАН Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН (ASEAN Political-Security Community). Саміт проходив під девізом «Наші люди, наша спільнота, наше бачення» («Our People, Our Community, Our Vision») [13].

Ініціатива створення Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН була озвучена ще в 2003 р. на 9-му саміті країн АСЕАН, який проходив в Індонезії. На той час лідери країн вирішили створити Політико-Безпекову Спільноту АСЕАН до 2020 року як відповідь на терористичну атаку на США 11 вересня 2001 р. і теракти на о. Балі 12 жовтня 2002 р. А на 12-му саміті АСЕАН в січні 2007 р. було прийнято Декларацію Себу щодо прискореного заснування співтовариства АСЕАН до 2015 р.

Політико-Безпекова Спільнота АСЕАН, до якої на стадії її створення увійшли десять країн ПСА, стала одним із перших регіональних об'єднань, що обрали модель багатовекторної політики з розширеною географією. Ця спільнота дотримується фундаментальних принципів АСЕАН: принципу національного суверенітету та принципу невтручання. Визначальним організаційним принципом цієї організації є комплексний підхід до розв'язання різних проблем безпеки, що засновується на прагненні членів АСЕАН «покладатися винятково на мирні способи врегулювання міжрегіональних відмінностей» [14].

Дослідивши участь Малайзії при створенні АСЕАН та регіональних форумів, можна констатувати факт про її ключову роль, вмінні її лідерів гнучко вирішувати національні загрози та виклики завдяки політичним «майданчикам» в межах Асоціації. Встановлено, що азійська фінансова криза стала каталізатором створення форумів АСЕАН+3, САС. Доведено, що Малайзія була тим місцем, де проводилися засновницькі саміти лідерів країн субрегіону по створенню регіональних форумів та підписувалися основні нормативно-правові документи, які визначали модель режиму безпеки субрегіону та одночасно констатували факт «шляху АСЕАН» (невтручання у внутрішні справи, використання мирних засобів вирішення конфліктів, консенсус). З'ясовано, що інституційне будівництво в межах АСЕАН кореспондує із моделлю «гарного сусідства» та повністю відрізняється від інституційної «сімейної моделі» ЄС. Азійська інституційна модель показує, що вона є дієвою в питаннях гарантування безпеки субрегіону. Україна має взяти до уваги досвід Малайзії при вирішенні питань національного суверенітету, територіальної цілісності та фінансової кризи. Використовувати наявні міжнародні майданчики або виступати із ініціативою створення нових в межах свого регіону і в межах «альтернативних інституційних моделей» для конструктивного вирішення питань безпеки. А також взяти на озброєння застереження Малайзії при черговому отриманні валютних кредитів від міжнародних інституцій задля уникнення поглиблення фінансової кризи та наперед прогнозувати механізми кооперації виходу із кризи у власному регіоні на випадок необхідності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Malaysia's national defence policy // Ministry of Defence of Malaysia. – URL: <http://www.mod.gov.my/en/about-us/policies/national-defence-policy.html>. (Accessed 9.12.2016)
2. Лоссовський І. Є. Еволюція безпекових концептів у субрегіоні Південно-Східної Азії: малайзійський акцент // Зовнішні справи, 2011, № 11–12, С.52–57.
3. Городня Н. Д. АСЕАН: утворення й етапи розвитку // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія, 2010, Вип.102, С. 7–10.
4. Городня Н. Д. АСЕАН як модель регіональної взаємодії держав Південно-Східної Азії // Гілея, 2015, № 99, С. 109–113.
5. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П.Могили, 2010. – 197 с.
6. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы. – М.: ИД «Форум», 2010. – 368 с.
7. Комарницький М. М. Інституційні механізми забезпечення політичної

стабільності в Південно-Східній Азії: Дис... канд. політ. наук: 23.00.04. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2010. – 212 с.

8. Elffie C., Lilian K. Ringgit in Soros-Like Selloff Reviving Memories of 1998 Crisis // BloombergBusiness, 2015. – URL: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-08-16/soros-like-attack-on-malaysian-ringgit-revives-memories-of-98>. (Accessed 9.12.2016)

9. Baradan K. Soros is back – after 15 years // The Star, 2012. – URL: <http://www.thestar.com.my/news/nation/2012/09/28/soros-is-back--after-15-years/>. (Accessed 9.12.2016)

10. Галушка-Адайкін А. Р. Історія Республіки Індонезія: 1945-2012. Монографія. – Харків: Майдан, 2013. – 264 с.

11. Холод І. Ю. Еволюція інтеграційних моделей у Східній Азії: порівняльний аналіз: Дис... канд. політ. наук: 23.00.04. – Миколаїв: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2016. – 238 с.

12. Шергін С. О. Суспільна модернізації та регіональна безпека: східноазійський варіант // Зовнішні справи, 2015, № 11, С. 6–10.

13. Chairman's statement of the 27th asean summit. – URL: www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/27th-summit/statement/Final-Chairmans%20Statement%20of%2027th%20ASEAN%20Summit-25%20November%202015.pdf (Accessed 9.12.2016)

14. Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II), October 7, 2003 // The Association of Southeast Asian Nations. – URL: www.aseansec.org/15159.htm. (Accessed 9.12.2016)

REFERENCES:

1. Malaysia's national defence policy // Ministry of Defence of Malaysia. – URL: <http://www.mod.gov.my/en/about-us/policies/national-defence-policy.html>. (Accessed 9.12.2016)

2. Lossovskiy I. Ye. Evoliutsiia bezpekovykh kontseptiv u subrehioni Pivdenno-Skhidnoi Azii: malaiziyskiy aktsent [Evolution of security concepts in the subregion of South-East Asia: the Malaysian accent] // Zovnishni spravy, 2011, № 11–12, S. 52–57.

3. Horodnia N. D. ASEAN: utvorennia y etapy rozvytku [ASEAN: formation and stages of development] // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorii, 2010, Vyp.102, S. 7–10.

4. Horodnia N. D. ASEAN yak model rehionalnoi vzaємodii derzhav Pivdenno-Skhidnoi Azii [ASEAN as a model of regional cooperation of Southeast Asia] // Hileia, 2015, № 99, S. 109–113.

5. Shevchuk O. V. Systema bezpeky Aziisko-Tykhookeanskoho rehionu: faktory formuvannia ta tendentsii rozvytku [System security the Asia-Pacific region: factors of formation and development trends]. – Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. P.Mohyly, 2010. – 197 s.

6. ASEAN v nachale KhKhI veka. Aktual'nye problemy i perspektivy [ASEAN in the beginning of the XXI century. Current problems and prospects]. – М.: ID «Forum», 2010. – 368 с.

7. Komarnytskyi M.M. Instytutysiini mekhanizmy zabezpechennia politychnoi stabilnosti v Pivdenno-Skhidnii Azii [Institutional mechanisms to ensure political stability in Southeast Asia]: Dys... канд. polit. nauk: 23.00.04. – Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, 2010. – 212 s.

8. Elffie C., Lilian K. Ringgit in Soros-Like Selloff Reviving Memories of 1998 Crisis // BloombergBusiness, 2015. – URL: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-08-16/soros-like-attack-on-malaysian-ringgit-revives-memories-of-98>. (Accessed 9.12.2016)

9. Baradan K. Soros is back – after 15 years // The Star, 2012. – URL: <http://www.thestar.com.my/news/nation/2012/09/28/soros-is-back--after-15-years/>. (Accessed 9.12.2016)

10. Halushka-Adaikin A. R. Istoriiia Respubliki Indoneziia: 1945–2012. Monohrafiia [History Of The Republic Of Indonesia: 1945-2012. Monograph]. – Kharkiv: Maidan, 2013. – 264 s.

11. Kholod I. Yu. Evoliutsiia intehratsiinykh modelei u Skhidnii Azii: porivnialnyi analiz [Evolution of integration patterns in East Asia: a comparative analysis]: Dys... канд. polit. nauk: 23.00.04. – Mykolaiv: Chornomorskiy derzhavnyi universytet im. Petra Mohyly, 2016. – 238 s.

12. Sherhin S. O. Suspilna modernizatsii ta rehionalna bezpeka: skhidnoaziyskiy variant [Social modernization and regional security: East Asia] // Zovnishni spravy, 2015, № 11, S. 6–10.

13. Chairman's statement of the 27th asean summit. – URL: <http://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/27th-summit/statement/Final-Chairmans%20Statement%20of%2027th%20ASEAN%20Summit-25%20November%202015.pdf> (Accessed

9.12.2016)

14. Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II), October 7, 2003 // The Association of Southeast Asian Nations. – URL: <http://www.aseansec.org/15159.htm>. (Accessed 9.12.2016)

Крупеня І. Н., аспірантка, Дипломатическа академия України при Министерстве иностранных дел Украины (Київ, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

Участье Малайзии в основании АСЕАН и региональных форумов.

Аннотация. Целью статьи является освещение роли Малайзии в создании АСЕАН и ее институционального расширения до формата Сообщества АСЕАН в сфере политики и безопасности. Показано, что АСЕАН является специфической моделью региональной интеграции, которая учитывает особенности развития государств ЮВА и эффективно реагирует на глобальные изменения. Выяснены причины образования форумов АСЕАН+3, АРФ, САС. Констатируется, что двигателем региональной интеграции в постбиполярный период выступили финансовые кризисы 1997–1998 гг. и 2008–2009 гг.

Ключевые слова: Ассоциация стран ЮВА (АСЕАН), АСЕАН+3 (АСЕАН, Япония, Китай, Республика Корея), Азиатский региональный форум (АРФ), Азиатско-Тихоокеанский регион (АТР), Восточноазиатский саммит (ВАС), Юго-Восточная Азия (ЮВА), Сообщество АСЕАН в сфере политики и безопасности.

Krupenya I., postgraduate student, Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (Kyiv, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

Malaysia participation in the creation of ASEAN and regional forums.

Abstract. The aim of the article is to highlight the role of Malaysia to the creation of the ASEAN and its institutional enlargement till the format of ASEAN Political-Security Community. It is shown that ASEAN is a specific model of regional integration that takes into account the development of the Southeast Asia states and effectively respond to global change. The reasons for the formation of forums ASEAN+3, ARF, East Asia Summit. Stated that the driver of regional integration in the post-bipolar period were the financial crisis of 1997-1998 and 2008-2009.

Keywords: Association of Southeast Asia Nations (ASEAN), ASEAN+3 (ASEAN, Japan, China, Republic of Korea), the Asian Regional Forum (ARF), the Asia-Pacific region (APR), the East Asian Summit (EAS), Southeast Asia (SEA), ASEAN Political-Security Community.

УДК 327(94)

Матлай Л. С.,

кандидат історичних наук, асистент
кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»
(Україна, Львів), liubava_matlaj@yahoo.com

**ЗАВЕРШЕННЯ ПРЕЗИДЕНТСТВА ПАК КИН ХЕ:
ВІДГОЛОСКИ КОРЕЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО СКАНДАЛУ**

Анотація. Розглянуто підґрунтя політичного скандалу в Республіці Корея, який призвів до широкомасштабних протестних виступів та відсторонення від посади першої жінки-президента Пак Кин Хе. З'ясовано, що імпичмент главі держави оголосили через підозри у корупції її близького оточення, махінації з відкриттям благодійних фондів, використанням спонсорських коштів у власних цілях. Крім того, корейське суспільство обурило втручання близької подружки президента Чхве Сун Сіль у політичний процес країни.

Ключові слова: Республіка Корея, президент, Пак Кин Хе, корупція, шаманізм, боротьба за владу, масові протести, імпичмент.

Постановка проблеми. У безпрецедентній політичній драмі в РК, пов'язаній з відстороненням від влади першої жінки-президента Пак Кин Хе, втілилися проблеми політичного лідерства; дієвості інститутів держави; консенсусу між урядовою коаліцією та опозицією; відносин влади та великого бізнесу; політико-економічного впливу, лобізму та клановості; корупції та непотизму; авторитаризму та демократії; особистої популярності та її занепаду. Тому ця тематика є надзвичайно актуаль-

ною, оскільки наша держава також потерпає від корупції та непотизму, впливу на політичний процес олігархічних кланів, показної моральності, розповсюдження різноманітних релігійних сект.

Аналіз актуальних досліджень. Корейський політичний скандал зараз активно висвітлюється в періодичній пресі та інтернет-ресурсах. Натомість, бракує наукових досліджень, присвячених державно-політичній діяльності президента Пак Кин Хе; корупції та непотизму у сучасному корейському суспільстві. Більшість світових кореспондентів, серед яких – відомий експерт американського The Brookings Institution Джонатан Поллак, знані російські науковці Костянтин Асмолов та Ігор Толстокулаков, вважають, що корупція в системі державних та партійно-політичних відносин в РК залишається даниною азійським конфуціанським культурно-історичним традиціям з їх патріархальним авторитаризмом, що не обмежується президентством, а пронизує усі рівні влади.

Мета наукової розвідки полягає у з'ясуванні підґрунтя корупційного скандалу, який призвів до відсторонення від влади президента РК Пак Кин Хе.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що Південна Корея – східноазійська держава, зі стійкими колективістськими традиціями та своєрідним стилем життя, пронизаним філософією конфуціанства. У політичній культурі країни, державний діяч найвищого рангу має бути взірцем моральності та чистого сумління, який мужньо приймає удари долі та обставин і бере на себе всю відповідальність, навіть за те, у чому безпосередньо невинний. Корейське суспільство прихильне до сильного вітчизняного лідера. Однак, вся історія Південної Кореї доводить, що це суспільство не вибачає своїм керівникам втрати моральності, корупційних дій, кумівства та сімейності в політиці, нездійснених обіцянок.

Має рацію російський науковець Ілля Дячков, відзначаючи, що майже всі південнокорейські лідери приходили до влади на хвилях народної популярності та вважалися людьми виключної порядності. Утім, через рік-два суспільство розчаровувалося у своєму виборі з об'єктивних чи суб'єктивних причин. Надалі, відповідно до думки вченого: «Корупційні та інші скандали, зростаюче невдоволення громадян обмежували вплив президента і перетворювали його наприкінці терміну повноважень у «кривеньку качечку»» [1]. Іншими словами, корейці достатньо довго жили в авторитарній державі і зараз цінують демократичні здобутки та легко йдуть на зміну еліт.

Доцільно пригадати недавню історію Південної Кореї. У квітні 1960 року першого президента РК Лі Син Мана змусили скласти владні повноваження загальнонаціональні протести та масові виступи студентів, обурених фальсифікацією на виборах глави держави у березні цього ж року. Трагічно склалася доля президента Пак Чжон Хі, який мав необмежену владу у 1963–1979 роках і був вбитий директором Корейського розвідувального агентства, обуреного політикою «залізної руки». Наступного президента Чон Ду Хвана (1980–1988 роки) засудили до пожиттєвого ув'язнення, дотепер члени його сім'ї виплачують державі вкрадені бюджетні кошти в сумі 370 мільйонів доларів. Першого демократичного президента Ро Де У (1988–1993 роки) також звинуватили у зловживанні владою та незаконному збагаченні. Наступного президента Кім Йон Сама (1993–1998 роки) пов'язували з гучним корупційним скандалом – отриманням хабара від однієї з корпорацій-чоболів. Не уникли звинувачень в корупції рідні найвідомішого корейського лідера, лауреата Нобелівської премії миру Кім Де Чжуна (1998–2003 роки). У 2004 році парламент Південної Кореї оголошував імпічмент президенту Но Му Хйону (2003–2008 роки), призупинивши його діяльність на два місяці. Однак Конституційний суд відмінив імпічмент та поновив президента на посаді. У 2009 році Но Му Хйона звинуватили в отриманні значного хабара від текстильної фірми і він покінчив життя самогубством. Його наступник на посаді президента Лі Мйон Бак (2008–2012 роки) виявився дотичним до корупції через зловживання дружини та рідного брата.

Як епоха «нових надій та сподівань», майбутнього покращення економічної ситуації та життєвого рівня корейців, розпочиналося правління першої жінки-президента в історії Південної Кореї, де завжди у всіх сферах суспільно-політичного життя домінували чоловіки. У грудні 2012 року за Пак Кин Хе вперше в історії РК проголосувало більше половини виборців, а у жовтні 2016 року вона перетворилася у «мішень загальнонаціонального гніву» та стала головним фігурантом корупційно-політичного скандалу, який збурило корейське суспільство і спонукало більше мільйона громадян вийти на площі міст з вимогами про відсторонення президента [8]. Причиною для публічного невдоволення стало віднайдення журналістами кабельного телеканалу JTBC у смітнику закинutoї будівлі Сеула планшета з понад 200 секретними документами 2012–2014 років, десятками чорновиків промов південнокорейського лідера з редакторською правкою Чхве Сун Сіль, доньки засновника секти «Церква вічного життя» Чхве Тхе Міна, який називав себе месією, поєднавши буддистський, католицький культи та корейський шаманізм. Ця сім'я мала незаперечний вплив на молоду Пак Кин Хе, а Чхве Сун Сіль упродовж 40 років залишалася близькою подругою президента. Главу держави звинуватили у зловживанні службовим становищем та корупції, оскільки Чхве Сун Сіль не була державним службовцем, а мала доступ до секретної інформації та, можливо, впливала на прийняття політичних рішень. Суспільство та політичну еліту обурило втручання «Распутіна в спідниці» у державні справи. Корейці важливе значення надають освіті та освіченості при формуванні думки про людину і тому особливо ганебним вважається сам факт стилістичної правки президентських промов жінкою, яка навіть не мала вищої освіти. Чхве Сун Сіль також збирала пожертви для благодійних фондів, змушуючи великі корпорації перераховувати в них спонсорські кошти взаємін преференцій з боку владних структур держави.

У жовтні 2016 року президент Пак Кин Хе, виступаючи у прямому ефірі корейського телебачення, взяла на себе відповідальність за окультино-корупційний скандал і зі сльозами на очах вибачилася перед співвітчизниками за довірливість та «осліплення» власної об'єктивності.

9 грудня 2016 року Національна асамблея РК проголосувала за початок процедури імпічменту президента. Рішення підтримали 234 депутати із 300, у тому числі представники правлячої коаліції [3; 7]. Якщо брати до уваги всі 172 голоси опозиційних та незалежних депутатів, виявилось, що за імпічмент проголосували 62 представники правлячої партії «Сенурі». За чотири роки перебування при владі, Пак Кин Хе втратила підтримку громадян та владної еліти. Якщо у 2013 році президента підтримували більше 70 процентів корейців, то наприкінці 2016 року рівень підтримки знизився до катастрофічних 4 процентів.

Чому так сталося? Яким чином демократично обрана президент втратила довіру співвітчизників? Завідувач сектором спільних проблем Тихоокеанського регіону ІММО РАН Олександр Федоровський вважає, що першим передвісником падіння авторитету президента Пак Кин Хе стала поява нового підручника історії, в якому виправдовувалися диктаторські режими президентів Лі Син Мана та Пак Чон Хі [2]. У суспільстві це сприйняли не тільки як виправдання минулих репресій, а як засторогу до повернення минулого. Крім того, корейці досить часто порівнювали Пак Кин Хе з її батьком Пак Чон Хі та вважали її винною за політику «правих» сил.

Імідж корейського президента серйозно постраждав під час аварії порому «Севоль» у квітні 2014 року. Пак Кин Хе звинуватили у бездіяльності та навіть створили спеціальну комісію з розслідування дій глави держави. Незважаючи на те, що невинуватість президента була доведена і вона повністю взяла на себе відповідальність за трагедію, її рейтинг після тих трагічних подій знизився з 71 до 40 процентів.

Пак Кин Хе безпідставно критикували у повільному зростанні економіки в середньому на 2,8 процента щорічно, хоча з перших днів перебування при владі президент

взяла курс на створення креативної економіки, поєднання інноваційних технологій та творчих ідей. Характерною особливістю експортноорієнтованої економіки РК залишалася її залежність від ринків збуту та ринків сировинних ресурсів, велика інтегрованість у світове виробництво. Президент використала ситуаційний підхід до визначення зовнішньоекономічної безпеки, оскільки він дозволяє враховувати конкурентоспроможність національної економіки і загрози та виклики для безпеки країни. Зовнішньоекономічна безпека РК забезпечувалася політичними, правовими та економічними засобами, диверсифікацією ринків сировини та збуту за допомогою регіональної та глобальної інтеграції. Республіка підписала угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, АСЕАН, ЄАВТ, США, Сінгапуром, Індією, Туреччиною та іншими країнами. Тільки у 2014 році в державі було створено більш ніж 500 000 нових робочих місць. Протягом 2015 року у 17 містах країни були створені економічні творчі центри з метою забезпечення населення та бізнесу інформацією з фінансових та правових питань, стратегіями розвитку місцевої промисловості. Економічні реформи спрямовувалися на перегляд і скасування необґрунтованих норм та правил господарювання та ведення бізнесу.

Разом з тим, протягом тривалого періоду в країні розвивався експортноорієнтований великий бізнес, який здійснював політичний та економічний вплив на внутрішнє життя країни, її зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні пріоритети. Адміністрація президента Пак намагалася запобігати надмірній концентрації економічної влади чеболів, втілюючи заходи щодо економічної демократизації, підтримуючи та стимулюючи малий і середній бізнес. Президента турбував факт, що доходи середнього класу зростали значно повільніше, ніж у економічній еліті.

Не сприйняли у суспільстві президентську реформу трудових відносин., згідно з якою дозволялося звільняти спеціалістів з великим стажем через некомпетентність. Нове трудове законодавство спрямували проти системи по життєвого найму, надаючи пріоритетність строковим контрактам. Як посягання на університетську свободу та автономію розцінили реформу вищих учбових закладів. Невдоволення студентів та викладачів викликали скорочення представників гуманітарної сфери. Президент також наполягала на прийнятті закону про оподаткування багаточисленних протестантських сект, які традиційно мають тісні зв'язки з владою та капіталом. Ініціатива глави держави про реформування пенсійної системи державних службовців викликала значну протидію у законодавчому органі. Парламентарі крайніх правих критикували її за ініціативи з покращення соціального забезпечення без підвищення податків.

За правління Пак Кин Хе обмежили розміри гонорарів, подарунків та рахунків за частування чиновників, завдавши відчутного удару традиційній корейській корупційній схемі, яка задовольняла багатьох представників політичного та економічного істеблішменту. Всі вищезазначені заходи не додали популярності президенту, навпаки, викликали спротив та невдоволення у різних суспільних колах.

У травні 2015 року представниками парламентської фракції правлячої партії «Сенурі» була ініційована конституційна реформа та внесення поправок у Закон про Національні збори, обмежуючих повноваження президента та виконавчої влади. Відповідно до поправок, вищий законодавчий орган міг редагувати та відхиляти президентські укази. Однак, глава держави скористалася правом вето щодо поправок, які обмежували повноваження президента. Разом з тим, загострилися між кланові суперечності у правлячій партії та між фракційна боротьба.

Варто зазначити, що адміністрація президента Пак Кин Хе для збереження миру та стабільності в регіоні у міждержавних відносинах намагалася втілювати політику довіри. Корейський політик неодноразово наголошувала на існуванні «азійського парадоксу», тобто відсутності зв'язку між зростаючою економічною взаємозалежністю держав Північно-Східної Азії та їх неналежною співпрацею в політиці та безпеці. Президентська «Ініціатива щодо зміцнення миру та

співробітництва у Північно-Східній Азії» (NAPCI) була спрямована на розвиток двосторонніх та багатосторонніх механізмів співпраці країн регіону і створення сприятливого середовища для миру та процвітання [5]. У травні 2012 року РК, КНР та Японія погодили тристоронню угоду про інвестиційну співпрацю. Тоді ж було оголошено про наміри підготувати міждержавну угоду про вільну торгівлю, яка б сприяла інтеграційним процесам в регіоні. Зустрічі на вищому рівні між трьома державами періодично відбувалися з 2008 по 2012 рік і були перервані через територіальні суперечки, історичні розбіжності стосовно сексуальної експлуатації корейських та китайських жінок в роки другої світової війни тощо. У листопаді 2015 року, вперше за останні три роки, в Сеулі відбувся шостий тристоронній саміт за участі президента РК Пак Кин Хе, прем'єр-міністра Китаю Лі Кецяну та прем'єр-міністра Японії Сіндзо Абе. Представники держав намагалися побудувати потрібний механізм співпраці; виробити узгоджені позиції щодо змісту та перспектив інтеграції в регіоні; знайти компроміси при обговоренні зовнішньополітичних питань. Попри всі політичні та територіальні суперечки, сторони продемонстрували бажання вирішувати міждержавні суперечки дипломатичними методами.

Серед головних ідей президента Пак Кин Хе – створення основи для мирного об'єднання півдня та півночі Корейського півострова в одну державу шляхом побудови відносин довіри між розділеним народом. Політична стратегія РК у відносинах з КНДР спрямовувалася на реалізацію тактики малих справ та конкретних результатів у двосторонніх відносинах. Однак, це не означає, що РК не відповідала на провокаційні дії північнокорейської влади. Так, влітку 2015 року Північна Корея в черговий раз пішла на загострення ситуації на півострові, вимагаючи призупинення пропагандистського мовлення з гучномовців, виставлених РК на кордоні. Слід сказати, що гучномовці запрацювали після підризу на міні двох південнокорейських солдат. Пхеньян погрожував у випадку продовження роботи засобів пропаганди розпочати повномасштабні бойові дії по їх знищенню. У серпні цього ж року президент РК Пак Кин Хе провела термінове засідання Ради національної безпеки та закликала збройні сили дати рішучу відповідь провокаціям. Згодом, вперше в історії, Пхеньян офіційно вибачився перед Сеулом та сторони змогли порозумітися стосовно поновлення міжкорейського діалогу та зустрічей розділених сімей.

На жорстке протистояння з Північною Кореєю Пак Кин Хе змусило піти показове випробування ядерної зброї Пхеньяном. Відповіддю на ядерну загрозу стало розміщення на території РК американських систем протиракетної оборони THAAD (Terminal High Altitude Area Defense). Такі кроки Сеулу викликали невдоволення в сусідньому Китаї та послабили двосторонні політико-економічні відносини. Також це рішення спровокувало гостру критику президента опозиційними силами та масові протести громадян, які піднімали питання про недовіру главі держави. Під час політичного скандалу деякі політичні сили намагалися пов'язати питання розміщення американської системи протиракетної оборони з порадами близької подруги президента Чхве Сун Сіль та перекласти власну відповідальність на «окульні» інтриги.

Такі звинувачення у бік президента Пак Кин Хе може спростувати факт існування Консультативної ради з демократичного та мирного національного об'єднання, яка формує та реалізує політичні заходи щодо міжкорейського діалогу шляхом погодження поглядів політичних партій та народу; внесення реалістичних пропозицій та створення відповідних законів, інститутів з політики об'єднання; зміцнення ролі тисяч корейців, які проживають у 117 країнах світу та виконують роль дипломатичних послів національного згуртування; підготовка молоді до майбутнього об'єднання.

Визначивши зовнішньополітичним пріоритетом двосторонні відносини з США, РК змушена виважено та прагматично підходити до розширення економічної та політичної співпраці з Китаєм. Враховуючи особливі взаємини Китаю та Північної Кореї, Сеул намагається залучати Піднебесну до власних схем врегулювання

міжкорейських відносин та ядерної проблеми на півострові. Пекін також неодноразово підтримував резолюції Ради Безпеки ООН, які засуджували випробування ядерної зброї КНДР. Показово, що свій перший державний візит на Корейський півострів, лідер Китаю Сі Цзіньпін здійснив на Південь, певним чином, демонструючи перевагу Сеулу.

Відомий американський політичний аналітик Д. Поллак вказує, що деякі зовнішні спостерігачі визнали непристойною присутність президента РК Пак Кин Хе в оточенні президента РФ В.Путіна та голови КНР Сі Цзіньпіна на військовому параді за участі 12 тисяч китайських військовослужбовців у Пекіні, присвяченому 70-річчю перемоги над Японією і завершенню другої світової війни. На думку Д.Поллака, у цьому випадку спрацювала зацікавленість Пекіну у денуклеаризації Північної Кореї та зменшенні гостроти суперечностей на півострові, тому президент Пак Кин Хе прагне залучитися підтримкою однієї із найвпливовіших держав регіону щодо об'єднання Кореї [6].

Допоки імпічмент президенту Пак Кин Хе ще не затверджений Конституційним судом держави. Вже зараз політичні партії готуються до майбутніх президентських виборів. Слід погодитися з точкою зору політолога Чан Він Лі: «Справжня трагедія триваючої політичної саги полягає в тому, що практично всі претенденти на пост президента, які сподіваються замінити Пак в якості наступного глави виконавчої влади, є одержимі на отримання ширших повноважень. Утім, здатність РК по-справжньому реорганізувати свою конкурентоспроможність та розвиненість демократії, вже не залежить від самопроголошених супергероїв, переконаних активістів або популістських ідеологів»[4]. Тільки час покаже наскільки зміниться зовнішня політика країни, яка геополітично залишається «маленькою креветкою серед величезних китів», але входить в економічно потужне співтовариство G20.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, корейський окультно-корупційно-політичний скандал, пов'язаний з особистістю президента Пак Кин Хе, став проявом боротьби за політичну владу та зростання впливу громадянського суспільства на правлячу еліту. Наслідки цих подій залишаються цікавими для майбутніх досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Дячков І. Скандал в Южной Кореи: добрая слава лежит, а дурная далеко бежит – URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=8368&top-content (Дата обращения 9.12.2016)
2. Иванов Г. «Корейцы испугались, что государство возвращается в прошлое» – URL: <http://www.profile.ru/politika/item/112824-korejtsy-ispugalis-chto-gosudarstvo-vozvrashchaetsya-v-proshloe> (Дата обращения 9.12.2016)
3. Campbell Ch. South Korea's Loathed President Park Geun-hye Has Been Impeached – URL: <http://time.com/4596318/south-korea-president-impeachment-park-geun-hye-corruption-choi-soon-sil-protests/> (Accessed 9.12.2016)
4. Chang Vin Lee What really ails South Korea isn't Park Geun-hye – URL: https://www.washingtonpost.com/news/globalopinions/wp/2016/12/10/what-really-ails-south-korea-isnt-park-geun-hye/?utm_term=.e0fe92dc9304 (Accessed 9.12.2016)
5. Northeast Asia Peace and Cooperation Initiative // MOFA, 35 p. – URL: <http://www.mofa.go.kr> (Accessed 9.12.2016)
6. Pollack Jonathan D. Park in Beijing: The political transformation of Northeast Asia. – URL: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/09/04-park-geun-hye-beijing-pollack> (Accessed 9.12.2016)
7. South Korea Impeachment of President Park Is Latest Hit to Global Political Order – URL: <http://www.wsj.com/articles/south-korea-impeachment-is-a-new-political-quake-1481282075> (Accessed 9.12.2016)
8. The Downfall of 'Princess' Park – URL: <http://www.rappler.com/world/regions/asia-pacific/154016-profile-downfall-south-korea-park-geun-hye> (Accessed 9.12.2016)

REFERENCES:

1. Dyachkov I. Skandal v Yuzhnoy Koree: dobraya slava lezhit, a durnaya daleko bezhit [Scandal in South Korea: good glory lies and the bad far runs] – URL: <http://russiancouncil.ru/>

inner/?id_4=8368&top-content (Accessed 9.12.2016)

2. Ivanov G. «Koreitsy ispugalis», chto gosudarstvo vozvrashchaetsya v proshloe» [Koreans are scared that the government is back] – URL: <http://www.profile.ru/politika/item/112824-koreitsy-ispugalis-chto-gosudarstvo-vozvrashchaetsya-v-proshloe> (Accessed 9.12.2016)

3. Campbell Ch. South Korea's Loathed President Park Geun-hye Has Been Impeached – URL: <http://time.com/4596318/south-korea-president-impeachment-park-geun-hye-corruption-choi-soon-sil-protests/> (Accessed 9.12.2016)

4. Chang Vin Lee What really ails South Korea isn't Park Geun-hye – URL: https://www.washingtonpost.com/news/globalopinions/wp/2016/12/10/what-really-ails-south-korea-isnt-park-geun-hye/?utm_term=.e0fe92dc9304 (Accessed 9.12.2016)

5. Northeast Asia Peace and Cooperation Initiative // MOFA, 35 p. – URL: <http://www.mofa.go.kr> (Accessed 9.12.2016)

6. Pollack Jonathan D. Park in Beijing: The political transformation of Northeast Asia. – URL: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/09/04-park-geun-hye-beijing-pollack> (Accessed 9.12.2016)

7. South Korea Impeachment of President Park Is Latest Hit to Global Political Order – URL: <http://www.wsj.com/articles/south-korea-impeachment-is-a-new-political-quake-1481282075> (Accessed 9.12.2016)

8. The Downfall of 'Princess' Park – URL: <http://www.rappler.com/world/regions/asia-pacific/154016-profile-downfall-south-korea-park-geun-hye> (Accessed 9.12.2016)

Матлай Л. С., кандидат исторических наук, ассистент кафедры политологии и международных отношений, Национальный университет «Львовская политехника» (Украина, Львов), liubava_matlaj@yahoo.com

Окончание президентства Пак Кын Хе: от голоски корейского политического скандала.

Аннотация. Рассматриваются последствия политического скандала в Республике Корея. Этот скандал спровоцировал широкомасштабные протестные выступления и отстранение от власти первой женщины-президента в истории страны Пак Кын Хе. Выяснено, что импичмент главе государства объявили через подозрения в коррупции ближайшего окружения президента, махинации с открытием благотворительных фондов, использованием спонсорских средств не по назначению. Кроме того, корейское общество шокировало вмешательство близкой подруги президента Чхве Сун Силь у политический процесс страны.

Ключевые слова: Республика Корея, президент, Пак Кын Хе, коррупция, шаманизм, борьба за власть, массовые протесты, импичмент.

Matlay L., PhD in historical science, Assistant of the Department of Political Science and International Relations, National University «Lviv Politechnic» (Ukraine, Lviv), liubava_matlaj@yahoo.com

The end of the presidency of Park Geun Hye: the echoes of the Korean political scandal.

Abstract. In this paper analyzed the fall of South Korean President Park Geun-hye. Her popularity was wiped out by a corruption scandal in October 2016. A swift and stunning fall of South Korea's first female president has resulted from her relationship with a longtime friend Choi Soon-sil from a religious cult. Choi has been charged with using her influence over president of state to wrest almost \$70 million from some of South Korea's biggest companies. On December 9, 2016, the National Assembly voted overwhelmingly to impeach Park Geun-hye. She became the country's first democratically elected leader to be ousted from office.

Keywords: Republic of Korea, President Park Geun Hye, corruption, shamanism, power struggles, mass protests impeachment.

УДК 323.172

Нагорна М. М.,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

АНАЛІЗ РІЗНИХ ВИМІРІВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ТА РІВНІВ ДЕМОКРАТІЙ В СУСПІЛЬСТВАХ, ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ

Анотація. У даній статті подана загальна характеристика різних вимірів соціально-політичної трансформації в суспільствах, що трансформуються. Виявлено, що саме трансформація систем державного управління, обумовлена процесами глобалізації та європейської інтеграції, поставила під сумнів існуючий режим державного устрою та систему місцевого самоврядування. Автором було досліджено, що в XX ст. для більшості країн Західної Європи та Радянського Союзу вирішальна роль вертикалі правлячих комуністичних партій нівелювала будь-які ознаки місцевого самоврядування, а отже, на конституційному рівні був відсутній чіткий розподіл між центральними органами державної влади та органами влади адміністративно-територіальних одиниць.

Без сумніву, сучасні системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіальний устрій країн Європи беззаперечно сформувалися як результат розвитку національних держав за умов демократизації, урбанізації та переходу до правової системи стримувань і противаг. Саме на такі класичні етапи переходу до демократичного політичного режиму і робиться автором акцент на шляху до побудови повноцінного місцевого самоврядування.

Ключові слова: демократія, соціально-політичні трансформації, місцеве самоврядування, лібералізація, демократизація, консолідація.

Постановка проблеми. Загальновідомою ознакою для більшості країн у третьому тисячолітті є пошук шляхів соціально-політичної, економічної, правової та духовної трансформації. І серед пріоритетів їхніх інтересів є розвиток місцевого самоврядування. Але для того аби зрозуміти логіку прагнення країн нинішнього тисячоліття до побудови повноцінного місцевого самоврядування як ознаки демократії повернімося трохи у минуле, історію XX ст. Саме в цей період характерним для більшості країн Західної Європи та Радянського Союзу був режим із жорстко централізованою політичною системою, яка нівелювала будь-які ознаки демократії [21]. Та саме трансформація систем державного управління, обумовлена процесами глобалізації та європейської інтеграції, а саме утворенням та розвитком Європейського Союзу, поставила під сумнів існуючий режим державного устрою та систему місцевого самоврядування XX ст. Чому? Тому що вирішальна роль вертикалі правлячих комуністичних партій нівелювала будь-які ознаки місцевого самоврядування, а отже, на конституційному рівні був відсутній чіткий розподіл між центральними органами державної влади та органами влади адміністративно-територіальних одиниць [4, с. 23–24]. Звичайно така ідеологія XX ст. витіснялася спробою створити державу «загального добробуту» як реакцію/відповідь на потреби тогочасного суспільства. Тому сучасні системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіальний устрій країн Європи беззаперечно сформувалися як результат розвитку національних держав за умов демократизації, урбанізації та переходу до правової системи стримувань і противаг [20].

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день ця тема як ніколи є актуальною, в першу чергу, для молодшої Української держави, яка взяла курс до європейської інтеграції. Практика показала, що трансформаційні процеси політичного, економічного та соціально-культурного характеру, що розпочалися у посткомуністичних країнах стали в подальшому наймасштабнішим етапом

переходу до демократії у світі. І в результаті успішного здійснення демократичного транзиту у більшості країн Центрально-Східної Європи відбувся перехід від авторитарних політичних режимів до демократії, від адміністративно-командної до розвинутої ринкової економіки. Країни, яким вдалося завершити перехід до демократії зуміли консолідувати демократію, створити ефективний механізм функціонування розвинутого громадянського суспільства, ввійти у світове демократичне співтовариство та розвивати місцеву демократію, що так важливо для нашої держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних і практичних питань аналізу різних вимірів соціально-політичних трансформацій та рівнів демократії в суспільствах, що трансформуються приділяють увагу В. Бортніков [1], Н. Бухарин [2], Р. Гефферт [5], Г. Зеленько [8], М. Лендъел [12] О. Майорова [14], Н. Марадик [16], Д. Ткач [19], В. Толкованов [20], О. Фролов [21] та ін. Варто відмітити, що тема соціально-політичних трансформацій є актуальною і серед зарубіжних дослідників, таких як: П. Фіала [23], В. Моравський [26], В. Ніжнянський [28], Г. О'Доннел [30], Й. Регульський [31] тощо. Проте, не зважаючи на низку наукових розвідок, дане питання залишається досить актуальним та потребує досліджень.

Метою дослідження є аналіз різних вимірів соціально-політичних трансформацій та рівнів демократії в суспільствах, що трансформуються

Виклад основного матеріалу. Демократичні перетворення, які здійснювалися наприкінці другої половини ХХ ст. несли на порядку денному здійснення як економічних і політичних реформ, так і внесення принципових змін у систему державного управління, сформованого у результаті трансформаційних процесів. Для України, яка взяла свій курс до європейської інтеграції є важливим досвід країн-членів ЄС (Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина), які приєдналися до нього. Чому? Тому що саме Польща, Угорщина, територія Чехії та Словаччини багатьма дослідниками відноситься до ареалу так званої «класичної» Центрально-Східної Європи (інша дефініція – Центральна Європа), наслідуючи традицію, започатковану всередині ХХ ст. місцевими істориками та культурологами (О. Галецьким, Є. Сючем, Д. Кондрадом, пізніше популяризовану П. Вандичем) [3, с. 68]. На їхню думку, після 1989 року даний регіон розвивався під впливом так званої спільної «історичної траєкторії розвитку», яка підсилювалася подібними культурними орієнтаціями населення. Окрім того, на початку ХХІ ст. і протягом останнього десятиліття на території цільових країн вирішували схожі до вітчизняних соціальні завдання [13]. Вони є як мінімум випробувані на практиці і більше того ще й показали позитивний досвід. У нас з ними багато чого спільного історично, ми є найближчими територіальними сусідами і у певний час спільно переживали систему комуністичного режиму.

Перш за все, варто відзначити, що трансформація тоталітарно-авторитарних режимів в демократичні в більшості країн Центрально-Східної Європи пройшла через класичних три етапи: підготовчий (лібералізація), етап прийняття рішень (демократизація) та фазу адаптації (консолідації або утвердження демократії) [30, с. 45]. Головною ознакою цієї моделі в кінцевому результаті політичної трансформації було становлення демократичного політичного режиму. Така модель ідеально підійшла для Чеської Республіки. В якій процес транзиту завершився саме встановленням функціонального демократичного режиму. Хоча розмежувати фази лібералізації та демократизації неможливо, адже реконструкція владних інституцій розпочалася ще в ході «оксамитової революції», яка поклала початок демократичній трансформації державної та суспільно-політичної системи. Процес переходу до демократії у Чеській Республіці характеризується певними особливостями, зумовленими історичним досвідом, традиціями та політичною культурою. Чехословаччина є однією з небагатьох країн ЦСЄ, яка, в процесі перетворень, не використовувала авторитарні інструменти у політичній практиці.

Тут не було перехідного періоду, відбувся миттєвий перехід від посттоталітаризму до демократії [23]. Унікальним в практиці транзитології є і те, що Чехословаччина в ході демократичного транзиту розпалася на два суверенні державні утворення – Чеську й Словацьку республіки. Однак це не завадило утвердженню в Чеській Республіці демократії. Адже Чехію вважають єдиною країною Центральної Європи, яка мала достатньо тривалий та успішний досвід демократичного розвитку в рамках існування Чехословацької Республіки. Тому під час і після «оксамитової революції» для чехів демократія сприймалася як єдина можлива альтернатива суспільного розвитку. Саме наявність історичних передумов для становлення демократії стало об'єктивним чинником забезпечення сталості функціонування демократичного політичного режиму у Чеській Республіці. Суб'єктивним фактором успішних перетворень в країні стала консолідація самої політичної еліти навколо пріоритетів державної політики, що стало основою для успішних перетворень у соціально-політичній сфері.

Конституційна система Чеської Республіки побудована таким чином, щоб сприяти на інституційному рівні зміцненню демократії і перешкоджати зловживанню владними повноваженнями. Тому була сформована в країні парламентська республіка, заснована на принципі розподілу влади та системі стримувань і противаг. Нова чеська політична еліта вважала, що сильний президент може послабити розвиток демократичного процесу і спричинити відродження авторитарних тенденцій. Тому Конституція ЧР була спрямована насамперед на недопущення концентрації влади в руках одноосібного лідера-автократа, а формування сильного парламенту, який сприяв би консолідації виконавчої влади [11, с. 135–140].

Встановлено, що більшість важелів влади знаходиться в керівників політичних партій, які займають домінуючі позиції у законодавчому органі. Вся повнота законодавчої влади належить парламенту, а центром виконавчої влади є уряд. Президент є гарантом Конституції, загальнонаціональним авторитетом, але аж ніяк не главою виконавчої влади, який визначає політичний курс держави й несе відповідальність за його здійснення. Чеська практика засвідчує, що пропорційно-мажоритарна система виборів до парламенту, а також партійний підхід до формування парламентської більшості та створенню нею коаліційного уряду є цілком виправданими і відіграють позитивну роль у розбудові демократичної держави [16, с. 126].

Окрім того, варто відмітити, що у системі демократичного правління Чеської Республіки значна роль належить місцевому самоврядуванню, реформування якого упродовж 1990- на початку 2000-х років стало одним із головних пріоритетів чеської політичної еліти. Реформатори законодавства про місцеве самоврядування відійшли від «локального романтизму» початку 90-років ХХ століття, де місцеве самоврядування розглядалося, насамперед, як політичне утворення, до сприйняття цього інституту як центру надання громадських послуг та покращення якості життя населення. Останні два десятиліття показали у ЧР незвичайно м'який перехід до відносно стабільної системи місцевого та регіонального управління. І як результат, Чехія продемонструвала високий потенціал реформування публічного управління на засадах субсидиарності та партнерства.

Окрім того, варто відмітити, що вже на початку 90-х років ХХ ст. утвердилися принципи політичного плюралізму, які посприяли успішному переходу від однопартійності до багатопартійності. Становленню стабільної партійної системи сприяли, насамперед, вибір ефективної моделі правового регулювання функціонування політичних партій та здатність чеської політичної еліти вирішувати політичні проблеми згідно з демократичними принципами, тобто за допомогою консенсусу і в рамках правового поля.

Що стосується громадянського суспільства, то варто відзначити, що його процес

консолідації ще не завершився, оскільки простежуються негативні тенденції, що заважають цьому. Однак очевидним є те, що інституціональна модель громадянського суспільства, яка утвердилася в Чеській Республіці упродовж 1990-х – на початку 2000-х років є ефективною. Інститути громадянського суспільства виконують свою основну функцію – артикують інтереси громадян. Однак становлення зрілого громадянського суспільства є справою не одного року і потребує перевірки часом. Як показує емпіричний досвід, країна, у якій існує життєздатне громадянське суспільство, має реальні шанси і надалі залишитися демократією. Тому Чеська Республіка в цьому аспекті може з оптимізмом дивитися у майбутнє [16, с. 127].

Окрім Чеської Республіки, до країн, які мають найбільш суттєві досягнення у процесі трансформації, можна віднести і Словацьку Республіку, яка пройшла шлях від однієї з найслабших за рівнем економіки та життя населення держав Центральної Європи до країни з динамічною економікою, що дозволило суттєво покращити життєвий рівень населення.

На думку відомого вченого, одного з авторів словацьких реформ В. Ніжнянського, український шлях часткового нагадує розвиток Словаччини після 1989 р.: «Наша спільна дорога від тоталітаризму до демократії та досвід Словаччини мають, на мій погляд, велике значення для подібно мислячої української спільноти. Тому й обмін інформацією та досвідом, які аж скільки коштують мають для добросусідських відносин значення, а я вірю, що це буде мати продовження» [28, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що досвід словацьких реформ українськими авторами частково розкривається здебільшого в рамках загальних досліджень із питань євроінтеграції [6, с. 26] та демократизації країн Центрально-Східної Європи [12, с. 223]. Словацькими вченими (В. Ніжнянський, М. Беблани, Й. Бузік, Е. Юрзіца, П. Голіаш, Л. Бокрош, Р. Кічіна, Є. Царська та ін.) активно вивчається процес трансформації суспільства і влади. Розглядаючи посткомуністичну трансформацію в Словаччині як об'єктивний процес європеїзації, демократизації та переходу до ринкової економіки важливо врахувати центральноєвропейське розміщення цієї держави. На впровадження словацьких реформ впливали Європейський Союз та інші міжнародні інституції. «Словацька Республіка, як і Чехія, Угорщина і Польща – це не якісь «інші» території, у яких діють зовсім інші норми і цінності, ніж у решті Європи, навіть якби ці держави не стали частиною ЄС 1 травня 2004 р., Європа, звичайно ж, не дозволила б, щоб в її географічній зоні був якийсь «приклад невихованості» [5]. Важливо враховувати думку В. Ніжнянського про поступовість реформ у посткомуністичних країнах та, як вже нами зазначалося, наявність трьох етапів: підготовчого, прийняття рішень та автоматизованих навичок [28, с. 84]. Однак ці загальні етапи трансформуються в залежності від стану реформ, діяльності політичних сил, що перебувають при владі тощо. Словацькі вчені [29, с. 69–77] виділили кілька етапів посткомуністичної трансформації в своїй країні: 1993–1998 (самостійна республіка, ізоляція); 1998–2006 (1998–2002 – поворот до Європи, 2002–2006 – активні реформи); 2006 – наші дні (стабілізація, реформ в складі ЄС). В основу покладено політичний підхід, пов'язаний із діяльністю окремих урядів та особливостями їх ставлення до реформ і майбутнього держави, що певною мірою відображено в табл. 1.

Таблиця 1.
Президенти та прем'єр-міністри Словачької Республіки

Президент	Час правління	Прем'єр-міністри
Міхал Ковач	02.03.1993–02.03.1998	Володимир Мечіар (1993–1994)
		Йозеф Моравчек (1994–1994)
		Володимир Мечіар (1994–1998)
Рудольф Шустер	15.06.1999–15.06.2004	Мікулаш Дзуринда (1998–2006)
Іван Гаспарович	15.06.2004–15.06.2009	Мікулаш Дзуринда (1998–2006)
		Роберт Фіцо (2006–2010)
	15.06.2009–15.06.2014	Івета Радіцова (2010–2012)
		Роберт Фіцо (з 2012)
Андрій Кіска	15.06.2014	Роберт Фіцо (з 2012)

Джерело: підготовлено за матеріалами сайтів органів Словачької Республіки.

Реформи 1989–1992 рр. у Чехословаччині дістали назву «коksamитової революції» і стали важливою складовою словацьких реформ. Найбільш впливовим став Рух за демократичну Словаччину на чолі з Володимиром Мечіаром. В той час значне місце займали дискусії щодо поділу Чехословаччини. Як самостійна держава Словачька Республіка існує з 1 січня 1993 р. в результаті розподілу Чехословаччини, який нормативно закріплено у формі закону «Про розпуск Чеської та Словачької Республік» від 25 листопада 1992 р. Після утворення Словачької Республіки настав період інституційних змін [10]. Була сформована парламентська система влади з сильним впливом прем'єра («прем'єрський абсолютизм»), що в результаті призвело до помітного посилення централізму з тенденцією до авторитаризму у період 1993–1998 рр. Це стало причиною припинення реформ та послаблення євро інтеграційних прагнень. Прем'єр-міністра Володимира Мечіара звинувачували в авторитарному стилі управління, відмові від лібералізації суспільного життя, високому рівні корупції, зростанні дефіциту бюджету тощо. Однак його період правління відзначають і з позитивної сторони. Уряду Мечіара вдалося стабілізувати економіку та досягти досить високих темпів економічного зростання. Крім того, уже в ці роки у Словаччині проявилися особливості, які сприяли успіху реформ наступного періоду. Наприклад, уже з 1995 р. активно обговорювалася необхідність децентралізації публічного управління, ініціаторами яких були, в першу чергу, науковці, а не політики [27, с. 156]. Та позиція В. Мечіара була підірвана невиконанням копенгагенських критеріїв, зокрема в питанні порушення прав людини, нестабільності інституцій та відсутності належного рівня демократії. У грудні 1997 р. на саміті у Люксембурзі навіть було прийнято рішення про виключення Словаччини зі списку країн ЦСЄ – потенційних учасників першої хвилі розширення Європейського Союзу [22]. Після приходу до влади прем'єра Мікулаша Дзуринди, до конституції були внесені зміни, які дозволили сформувати напівпрезидентську республіку, що сприяло проведенню наступних реформ. Слід відзначити підготовку Стратегії реформи державного управління (1999) [25, с. 32] та Концепції децентралізації і модернізації публічного управління (2000) [24, с. 17]. Лише з 2002 року у Словаччині почалися рішучі зміни в сфері публічного управління, результатом яких стало повноцінне членство країн у 2004 р. в Європейському Союзі та НАТО. Словацькі реформи 2002–2006 р. навіть за мірками Європи було визнано ультра ліберальними.

Активно здійснювалася децентралізація управління, було суттєво розширено повноваження органів місцевого самоврядування протягом 2002–2006 рр., коли їм було передано відповідальність за планування, соціальні послуги, медицини,

початкову освіту, культуру, дороги тощо. Згідно з бюджетною реформою 2005 р. місцевій і регіональній владі відводилося понад 90% надходжень від податку з доходів громадян та надано автономію щодо місцевих і регіональних податків (нерухомість, транспорт).

Суттєве значення мало упровадження в органах влади інформаційних технологій. Проведене в 2005 р. опитування щодо оцінки словаками реформ показало, що не всі реформи досягли успіху, особливо у сфері охорони здоров'я (Таблиця 2).

Таблиця 2.
Думка словацьких громадян про результати реформ,
за даними опитування 2005 р.

Реформа	Добре чи дуже добре	Погано чи дуже погано	Не знаю	Старт Реформи
Децентралізація	60	23	17	2004
Податкова реформа	57	30	13	2004
Пенсійна реформа	53	35	12	2004
Зміни в пільгах	49	42	9	2004
Реформа у сфері охорони здоров'я	21	74	5	2005

Джерело: [29, с. 71].

В. Ніжнянський виділяє кілька основних уроків словацьких реформ:

1. Необхідною умовою для проведення реформ має бути сприятливий клімат на рівні країни.

2. Період початку реформ має бути якомога стислішим та реалізуватися швидко після виборів.

3. Важливо використовувати для реформ період кризи, коли люди особливо хочуть змін.

4. Повинна бути співпраця політичних партій з неурядовими організаціями для формування сприятливої політичної ситуації.

5. Важливою є підтримка реформ із боку ЗМІ.

6. Необхідно забезпечити наступність реформ.

7. Економічний успіх реформ шляхом переходу від соціальної до англосаксонської моделі господарства.

8. Висока динаміка доходів не повинна супроводжуватися значним поглибленням диференціації доходів населення.

9. Реформістські партії мають бути готовими до тимчасового зниження свого рейтингу внаслідок непопулярних, але необхідних реформ.

10. Трансформація має спиратися на зовнішню допомогу.

На нашу думку, важливим для розвитку реформ у Словаччині стала вдала економічна політика, яка дозволила залучити іноземні інвестиції та створити протягом дуже короткого часу потужну промисловість—автомобільну, металургійну, нафтову тощо. Розвивається хімічна промисловість, сфера фінансових послуг та туризм, що дозволило вирішувати й соціальні проблеми.

Хоча ще на початку 90-х років ситуація у Словаччині була досить важкою. Багато політиків, дипломатів та інших фахівців словацького походження вирішили продовжувати кар'єру у Празі, що призвело до появи в політичній сфері Словацької Республіки багатьох дилетантів, які не мали досвіду роботи, необхідні для досягнення стабільності державних інститутів, створення правової держави, дотримання прав людини та захисту національних меншин [22]. та з середини 1990-х років почали активно використовуватися творчі можливості словацьких та зарубіжних науковців, значна частина яких, зокрема В. Ніжнянський, отримали можливість на урядовому рівні упроваджувати свої напрацювання в життя.

Досвід реформ у Словацькій Республіці особливо важливий для України, зважаючи на подібність у таких важливих факторах, як значні економічні та соціальні труднощі, ментальність населення, значний вплив соціалістичного минулого, необхідність формування національної еліти та розвитку політичної культури, значні особисті амбіції лідерів політичних сил тощо. Словацькі реформи показують необхідність поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів реформ, зокрема реалізації вимог Європейського Союзу на етапі підготовки до вступу та отримання постійної зовнішньої допомоги на проведення реформ, що потребує консолідації суспільства, соціальної та політичної стабільності. Важливим фактором стає реалізація кадрової політики: формування патріотичної національної еліти, залучення науковців до активної практичної діяльності, забезпечення мотивації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування до кваліфікованого виконання своїх функцій [10]. Особливого значення, на наш погляд, набуває комплексне вивчення словацьких реформ з урахуванням як досягнень, так і прорахунків. У першу чергу уваги потребує досвід реформування публічного управління.

Що стосується Республіки Польщі, то звичайно політична ситуація, яка склалася наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. вимагала нової організації влади та нових підходів у її здійсненні. Тому реформа місцевого самоврядування 90-х років була спрямована, в першу чергу, на децентралізацію державної влади з одночасним переданням функцій управління органам місцевого самоврядування [1, с. 157].

Варто відмітити, що процес становлення системи місцевого самоврядування одночасно проходив у загальному ключі демократичної трансформації країни, результатом якої були наслідки соціально-політичних та економічних змін. За словами польського дослідника В. Моравського, ерозія установленого державного ладу проявлялася в «акумуляванні негативних протистоянь між суспільством і владою, між економікою та владою й суспільством та економікою» [26, с. 20]. Характеризуючи особливості процесу становлення місцевої влади в Польщі, російська дослідниця О. Майорова називає початковий етап трансформації суспільно-політичної системи (кін.1980-х – поч. 1990-х рр.) періодом боротьби за демократію в межах недемократичної системи. Дослідниця вважала однією з причин кризи польського комуністичного режиму у відстороненні народу від участі в управлінні державними й громадськими справами, а в результаті й неможливістю впливати на політичний процес [14, с. 99–113].

Українська дослідниця Г. Зеленько визначає готовність та здатність суспільства до демократичного транзиту відповідно до рівня його соціокультурного розвитку, який включає в себе історичні традиції, ціннісні установки, ментальність, характер відносин еліт і суспільства [7, с. 33].

Д. Ростоу ж успіхом демократичних перемін вбачає у функціонуванні суверенної держави та існуванні відповідного рівня національної консолідації суспільства [18, с. 6].

З усього вищесказаного можемо стверджувати, що становленню місцевого самоврядування в Польщі сприяв став суспільної свідомості й високий рівень національної консолідації як сприятливе тло суспільно-політичних процесів і показник розвитку та прагнення польського суспільства до змін, а отже до впровадження й реалізації демократичних традицій. Поясненням цьому є те, що ще за часів Речі Посполитої, було сформоване бажання національної єдності, яке не втрачало своєї актуальності в період бездержавності і було консолідуючим фактором польського народу в кризові часи. Навіть під час комуністичного правління Польща зберігала свою автономію в межах світової системи соціалізму. Дослідник Е. Мачкув поділяє специфіку та характер комуністичного режиму на два типи. До першого відносить країни, в яких комуністична влада мала «внутрішню

походження», виникала в результаті дій політичних акторів країни. Другий – характеризується «інсталяцією» ззовні, результатом окупаційної політики комуністичної держави [17, с. 41]. Різниця між ними – неприйняття суспільством цінностей, які насаджуються. Польща є цьому прикладом. Саме це і породило кризу легітимності комуністичної влади в Польщі, виявом якої стали антиурядові виступи 1956; 1968; 1970–1980 рр. [1, с. 157].

Варто відмітити, що відомі дослідники Х. Лінц та А. Степан тогочасну Польщу назвали «найслабшою ланкою в міжнародному ланцюгу командно-адміністративних систем, яка ніколи не проходила етап крайнього тоталітаризму» [8, 29].

Отже, ми бачимо, що основними характеристиками політичної трансформації РП виступали перехід від авторитаризму до демократії, від командної економіки до ринкової, від номенклатури до плюралізму політичних еліт, від монополії однієї партії до багатопартійності, від влади партійних органів і їхнього апарату до влади державних органів та широкого місцевого самоврядування [2, с. 41].

М. Лендбел характеризує реформу місцевої влади Польщі як «стрибок у прірву». Яка, на відміну від реформ «крок за кроком» та «без успіху» здійснювалася швидко й радикально [12, с. 192–193]. Свідченням цьому є становлення місцевого самоврядування на рівні громад після прийняття 8 березня 1990 р. Закону про територіальне самоврядування, а також інших суміжних законодавчих актів, які визначали систему виборів до органів місцевої влади, поняття муніципальної служби тощо.

Іншою особливістю реформування місцевої влади в РП було те, що як і в інших європейських країнах, воно здійснювалося відповідно до трьох напрямів:

- Політичного – будівництво нових демократичних інститутів: упровадження регіонального самоврядування, розширення прав впливу регіонів на формування державних органів влади; запровадження нових законодавчих норм виборчого права в місцеві органи; створення механізмів контролю громадян за діяльністю місцевих органів влади; механізми політичної участі громадян на місцях.
- Інституційного – формування нової системи місцевої влади з одночасною трансформацією центральних органів.
- Функціонального – перерозподіл влади, можливостей і повноважень між центральними органами державної влади та органами місцевого самоврядування [15, с. 315].

Варто відмітити, що рушійною силою реформування місцевого самоврядування на початковому етапі демократизації польської держави було те, що її радянську модель розуміли як органічний компонент комуністичного режиму. Тому основним її напрямом реформування стала трансформація основних організаційних принципів до демократичних стандартів (зміна централізму на децентралізацію влади; формальне голосування замінювалося на змагальні вибори; принцип ієрархії – принципом координації).

Окрім того, необхідно відзначити, що ще однією особливістю становлення місцевого самоврядування в РП стала лібералізація політичної системи, яка запровадила відкриті публічні дискусії щодо необхідності реформи територіальної організації влади. Зокрема, був представлений Є. Регульським 1981 р. план реформи з відновлення місцевого самоврядування та започатковане дослідження в Польській академії наук, а також у Лодзькому й Варшавському університетах, яке тривало до 1988 р. Основними напрямками діяльності стали дослідження історії самоуправління в Польщі, досвід функціонування місцевого самоврядування в країнах Західної Європи та США, аналіз проблем при запровадженні нового устрою, а також розроблення моделі самоврядування в Польщі та шляхи їх реалізації [31; с. 24, с. 56–59].

Однак лише після створення Л. Валенсою 1988 р. в рамках Громадянського

комітету Комісії самоврядування й винесення проблематики на обговорення в рамках засідання «Круглого столу» в 1989 р. між опозицією і тогочасною владою стало можливим практичне втілення всіх теоретичних напрацювань. Вагомим моментом стали парламентські вибори в Польщі 4 червня 1989 р., коли перемогу здобула тодішня опозиція – демократичні сили, що вийшли із «Солідарності». В цей період перед країною постало завдання – внесення кардинальних змін у всю систему владних відносин (зокрема проведення адміністративно-територіальної реформи як необхідної умови майбутніх демократичних перетворень) [9, с. 17].

Що стосується Угорщини, то процеси, які відбуваються в даній країні, тією чи іншою мірою, хоча і з відповідними відмінностями, повторюються в Україні. З цього погляду результати дослідження є актуальними для використання кращого, що нагромаджено угорцями, в українській суспільно-політичній практиці та стосовно запобігання, уникнення помилок, яких припускалися наші сусіди під час трансформаційного періоду. Зрештою, політичні та соціально-економічні перетворення, які відбуваються нині в Угорщині, потрібно реально брати до уваги в процесі розвитку українсько-угорських відносин, у виробленні Україною своєї регіональної, євроатлантичної та європейської політики.

Саме Угорська Республіка, на нашу й думку багатьох дослідників, є доволі добрим прикладом переходу від тоталітарної до демократичної держави, де за відносно короткий проміжок часу створити таку систему влади, яка забезпечила функціонування всіх гілок влади на засадах правової держави. Консолідація провідних політичних сил стала основою для успішних перетворень у всіх сферах суспільного життя.

Починаючи з 90-го року партії в Угорщині поступово перетворилися на потужний фактор як внутрішньої, так і зовнішньої політики і стали визначальною ланкою в розбудові демократичної держави. Адже від того, як партійна коаліція вирішує соціально-політичні проблеми в країні, як визначає і відстоює інтереси держави на міжнародній арені – залежить авторитет її партій, уподобання електорату, що підтверджено досвідом державотворення в Угорщині. За період, що досліджується – забезпечено концепцію поділу гілок влади, оновлено виборчу систему, стабілізовано склад демократичних інститутів, модернізовано Державні Збори та їх діяльність, запроваджено посаду президента, сформовано вищий орган конституційної юстиції тощо. Досвід Угорщини ще раз підтверджує необхідність чіткого правового регулювання діяльності парламенту, впорядкування його взаємовідносин з урядом та президентом. Крім того, угорська практика засвідчує, що пропорційно-мажоритарна система виборів до парламенту, а також партійний підхід до формування парламентської більшості та створення нею коаліційного уряду є цілком виправданими і відіграють позитивну роль у розбудові правової держави з ринковою економікою [19].

Окрім того, головну роль у системі виконавчої влади слід віднести уряду Угорщини, який на початку соціальної трансформації дотримувався курсу на побудову демократичного суспільства, що базується на ринковій економіці. Значних досягнень угорський народ показав у реформуванні системи органів місцевого самоврядування, утвердженні основ громадянського суспільства загалом, забезпеченні прав і свобод людини, демократичних свобод, що стали основою передумовою для входження в політико-правовий, економічний та гуманітарний європейський простір.

Вищесказане дає нам можливість зробити наступний висновок: практика демократичної трансформації Словаччини (Чехословаччини), Польщі та Угорщини доводить, що перехід від комуністичного авторитаризму до демократії відбувся на основі трьохфазової моделі: лібералізація, демократизація та консолідація демократії. При чому всі три етапи проходили у чітко визначеній послідовності та мали конкретні соціально-політичні наслідки. Особливістю цих моделей була

«конкретність» етапів переходу, де відправною точкою транзиту є лібералізація старого авторитарного режиму, а кінцевою – закріплення демократичних інститутів у суспільстві. Посткомуністичні країни ЦСЄ пройшли саме такий шлях до демократії. Адже у Словаччині, Чехії, Польщі та Угорщині трансформаційні процес розпочалися з лібералізації комуністичного режиму і завершилися досягненням консолідованої демократії.

Практика поставторитарних переходів до демократії другої половини ХХ ст. довела, що успішне закріплення демократичних політичних інститутів неможливе без системного реформування економічної та соціальної сфер суспільства. У випадку відхилення від демократичного курсу, перехідній країні практично неможливо досягти останньої стадії демократичного транзиту – консолідації демократії.

Досвід демократичного переходу країн ЦСЄ є дуже актуальним для України, яка обрала шлях до розбудови правової держави з ринковою економікою. Подібність посткомуністичних трансформаційних процесів між Україною та вищезазначеними країнами полягає, у першу чергу, в історичних передумовах сучасних системно-процедурних перетворень: довготривале перебування і розвиток у складі авторитарно-тоталітарних імперій та зовнішні впливи на початок демократичних трансформацій наприкінці 1980-х рр. Тому дослідження та врахування успішного демократичного переходу країн ЦСЄ дозволить Україні уникнути проблем із оптимізацією функціонування політичної системи та пристосуванням соціально-економічної сфери до демократичних стандартів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Ботрніков В., Байрак С.. Особливості становлення місцевого самоврядування в Республіці Польща : досвід демократичної трансформації // Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки, Жовтень, 2013, С. 157
2. Бухарин Н., Синицина И., Чудакова Н. Польша : десять лет по пути реформ // Новая и новейшая история, 2000, № 4, С. 38–57.
3. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сьогодення. – К. : «Критика», 2004. – 464 с.
4. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні / За заг.ред. Макарова Г. В., Держалюка О. М., Каплана Ю. Б. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2011. – 54 с.
5. Гефферт Р. К вопросу о политической культуре Словакии // Политическая экспертиза, 2006, № 3 – URL: <http://www.politex.info/content/view/275/30/> (Accessed 9.12.2016)
6. ЄС та місцеве самоврядування: досвід вишеградських міст та українська перспектива : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Ін-т суспільної трансформації, 2008. – 56 с.
7. Зеленько Г. «Навздогінна модернізація» : досвід Польщі та України – К. : Критика, 2003. – 216 с.
8. Зеленько Г. Україна – Польща : політико-владні структури в умовах модернізації // Людина і політика, 2000, № 2, С. 28–34.
9. Камінські М. Досвід проведення адміністративної реформи в Польщі і можливості його застосування в Україні // Економічний часопис, 2000, № 7–8, С. 17–18.
10. Лахижа М. І., Черчатий О. І. Словаччина: досвід реформ для України // Теорія та практика державного управління, № 1(52), 2016 – URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/5/02.pdf> (Accessed 9.12.2016)
11. Лендъел М., Петрушка Н. Вибір інституційного дизайну публічної влади як фактор консолідації демократії в країнах Центральної та Східної Європи (на прикладі Чеської Республіки) // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах, 2008, №5 (61), С. 135–140.
12. Лендъел М. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи : монографія. – Ужгород : Мистецька лінія, 2011. – 688 с.
13. Лендъел М. О. Джерела формування та особливості оновлення місцевих політичних еліт країн Центрально-Східної Європи у постсоціалістичний період – URL:

www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2009_18/Gileya18/P7.pdf (Accessed 9.12.2016)

14. Майорова О. Польша 80-х годов : поиск пути к компромиссу // Революции 1989 г. В странах Центральной (Восточной) Европы : взгляд через десятилетие / отв. ред. Г. Н. Севостьянов. – М. : Наука, 2001. – С. 99–113.

15. Малиновський В. Територіальна організація влади України : концептуальні засади трансформації : монографія. – Луцьк : СПД Гадяк Ж. В., 2010. – 451 с.

16. Марадик Н. Особливості процесу переходу до демократії в Чеській Республіці // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія, 2009, Вип. 13, С. 125–128.

17. Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы концепции, периодизация // Полис, 2000, № 4, С. 38–59.

18. Растоу Д. Переходы к демократии : попытка динамической модели // Полис, 1996, № 5, С. 5–15.

19. Ткач Д. І. Політичні трансформації в Угорській Республіці на рубежі XX–XXI століть (у контексті демократичних перетворень у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи). Автореферат – URL: <http://www.allbest.ru/> (Accessed 9.12.2016)

20. Толкованов В. В. Реалізація реформ місцевого самоврядування в європейських країнах : досвід для України – URL: <http://uk.lib-ebook.com/41politologiya/1765487-1-realizaciya-reform-miscevogo-samovryaduvannya-v-ropeyskih-krainah-dosvid-dlya-ukraini-statti-rozglyadayutsya-aktualni-pit.php> (Accessed 9.12.2016)

21. Фролов О. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Польщі // Віче, №1, Липень, 2011 – URL: <http://www.viche.info/journal/2649/> (Accessed 9.12.2016)

22. Эштваникова М. Интеграция Словакии и Чехии в Европейский Союз – URL: http://www.observer.materik.ru/observer/N10_2003/10_06.HTM (Accessed 9.12.2016)

23. Fiala P. Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém? Pokus o aplikaci obecných kritérií a indikátorů konsolidace na český případ // Středoevropské politické studie, 2001, № 3. – URL: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=93> (Accessed 9.12.2016)

24. Концепція decentralizácie a modernizácie verejnej správy. – Bratislava, 2000. – 97 s.

25. Manual vybraných slovenských skúseností z reformy a riadenia verejnej správy. – Bratislava, 2012. – 142 s.

26. Morawski W. Zmiana instytucjonalna: społeczeństwo, gospodarka, polityka. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. – 314 s.

27. Niznansky V. Decentralizacia na Slovensku. Bilancia nekonecného pribúvania. 1995–2005. – Bratislava, 2005. – 431 s.

28. Niznansky V. Mistna demokracia na Ukrajinie. Local democracy in Ukraine. – Bratislava, 2007. – 118 s.

29. Niznansky V. Was Europa aus den gesellschaftlichen Reformen in der Slowakei lernen kann // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., 27 листоп. 2014 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2014. – С. 69–77

30. O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspective. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. – 81 p.

31. Regulski J. Reformowanie państwa : moje doświadczenia. – Szczecin : Wyższa Szkoła Administracji Publicznej, 2007. – 180 s.

REFERENCES:

1. Botnikov V., Bayrak S. Osoblyvosti stanovlennia mistsevoho samovriaduvannia v Respublitsi Polshcha : dosvid demokratychnoi transformatsii [Peculiarities of the establishment of local self-government in the Republic of Poland: experience of democratic transformation] // Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, Zhovten, 2013, S. 157

2. Bukharin N., Sinitsina I., Chudakova N. Pol'sha : desyat' let po puti reform [Poland: ten years on the way over reforms] // Novaya inoveyshaya istoriya, 2000, № 4, S. 38–57.

3. Vandysh P. Tsina svobody. Istoriia Tsentralno-Skhidnoi Yevropy vid serednovichchia do sohodennia [The price of freedom. History of Central Eastern Europe from the Middle Ages to the modern times]. – K. : «Krytyka», 2004. – 464 s.

4. Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia u mezhakh novoi systemy terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Cooperation with the government

authorities and local self-government within the new system of territorial organization of government in Ukraine] / Za zah.red. Makarova H. V., Derzhaliuka O. M., Kaplana Yu. B. / Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. – K., 2011. – 54 s.

5. Geffert R. K voprosu o politicheskoy kul'ture Slovakii [On political culture of Slovakia] // Politicheskaya ekspertiza, 2006, № 3. – URL: www.politex.info/content/view/275/30/ (Accessed 9.12.2016)

6. YeS ta mistseve samovriaduvannia: dosvid vyshehradskykh mist ta ukrainska perspektyva : nauk.-metod. posib. [EU and local self-government: the experience of the Visegrad cities and Ukrainian perspective: a methodological manual] / za zah. red. O. I. Soskina. – K. : In-t suspilnoi transformatsii, 2008. – 56 s.

7. Zelen'ko H. «Navzdohinna modernizatsiia» : dosvid Polshchi ta Ukrainy [«Catching-up modernization»: the experience of Poland and Ukraine]. – K.: Krytyka, 2003. – 216 s

8. Zelenko H. Ukraina – Polshcha : polityko-vladni struktury v umovakh modernizatsii [Ukraine – Poland: political bodies of government under the conditions of modernization] // Liudyna i polityka, 2000, № 2, S. 28–34.

9. Kaminski M. Dosvid provedennia administrativnoi reformy v Polshchi i mozhlyvosti yoho zastosuvannia v Ukraini [The experience of the conduction of administrative reform in Poland and the opportunities of its implementation in Ukraine] // Ekonomichnyi chasopys, 2000, № 7–8, S. 17–18

10. Lakhyzha M. I., Cherchatyi O. I. Slovachchyna: dosvid reform dlia Ukrainy [Slovakia: the experience of reforms for Ukraine]. // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, № 1(52), 2016 1(52). – URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/5/02.pdf> (Accessed 9.12.2016)

11. Lendel M., Petrushka N. Vybir instytutsiinoho dyzainu publichnoi vldy yak faktor konsolidatsii demokratii v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy (na prykladi Cheskoï Respubliky) [The choice of institutional design of the public authority as the factor of democracy's consolidation in the countries of Central and Eastern Europe (illustrated by the Czech Republic)] // Hrani: Naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh, 2008, №5 (61), S. 135–140

12. Lendel M. Mistseva demokratiia u krainakh Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy : monohrafiia [Local self-government in the countries of Central and Eastern Europe: monograph]. – Uzhhorod : Mystetska liniia, 2011. – 688 s.

13. Lendel M. O. Dzherela formuvannia ta osoblyvosti onovlennia mistsevykh politychnykh elit krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy u postsotsialistychnyi period [The sources of establishment and peculiarities of the renewal of local political elite of the countries of Central Eastern Europe in the post-socialist period]. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2009_18/Gileya18/P7.pdf (Accessed 9.12.2016)

14. Mayorova O. Pol'sha 80-kh godov : poisk puti k kompromissu [Poland in the 80s: a path searching to the compromise]. // Revolyutsii 1989 g. V stranakh Tsentral'noy (Vostochnoy) Evropy : vzglyad cherez desyatiletie. – M. : Nauka, 2001. – S. 99–113.

15. Malynovskyi V. Terytorialna orhanizatsiia vldy Ukrainy : kontseptualni zasady transformatsii : monohrafiia [Territorial organization of government of Ukraine: conceptual framework of transformation: a monograph]. – Luts'k : SPD Hadiak Zh. V., 2010. – 451 s.

16. Maradyk N. Osoblyvosti protsesu perekhodu do demokratii v Cheskii Respublitsi [The peculiarities of the transition process to the democracy of Czech Republic] // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Politolohiia, Sotsiolohiia, Filosofiia, 2009, Vyp. 13, S. 125–128.

17. Machkuv E. Preobrazovanie kommunisticheskogo totalitarizma i postkommunisticheskaya sistemnaya transformatsiya : problemy kontseptsii, periodizatsiya [The transformation of communist totalitarianism and post-communist system-based transformation: conceptual issues, periodization] // Polis, 2000, № 4, S. 38–59.

18. Rastou D. Perekhody k demokratii : popytka dinamicheskoy modeli [Transitions to democracy: an attempt of dynamic model] // Polis, 1996, № 5, S. 5–15.

19. Tkach D. I. Politychni transformatsii v Uhorskii Respublitsi na rubezhi KhKh–KhKhI stolit (u konteksti demokratychnykh peretvoren u postsotsialistychnykh krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy). Avtoferat [Political transformations in the Republic of Hungary at the turn of XX-XXI centuries (in terms of the democratic transformations in the post-socialist countries of Central and Eastern Europe). A dissertation abstract]. – URL: www.allbest.ru/ (Accessed 9.12.2016)

20. Tolkovanov V. V. Realizatsiia reform mistsevoho samovriaduvannia v yevropeiskykh krainakh : dosvid dlia Ukrainy [Realization of reforms of local self-government in the European countries: experience for Ukraine]. – URL: <http://uk.lib-ebook.com/41politologiya/1765487-1-realizaciya-reform-miscevogo-samovryaduvannya-vropeyskih-krainah-dosvid-dlya-ukraini-statti-rozglyadayutsya-aktualni-pit.php> (Accessed 9.12.2016)
21. Frolov O. Stanovlennia ta rozvytok mistsevoho samovriaduvannia v Polshchi [The establishment and development of local self-government in Poland] // Viche, №1, Lypen, 2011 – URL: <http://www.viche.info/journal/2649/> (Accessed 9.12.2016)
22. Eshtvanikova M. Integratsiia Slovakii i Chekhii v Evropeyskiy Soyuz [Integration of Slovakia and Czech Republic into the European Union]. – URL: http://www.observer.materik.ru/observer/N10_2003/10_06.HTM (Accessed 9.12.2016)
23. Fiala P. Česka republika: transformující se nebo konsolidovaný politický system? Pokus o aplikaci obecných kritérií a indikátorů konsolidace na český případ // Středoevropské politické studie, 2001, № 3. – URL: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=93> (Accessed 9.12.2016)
24. Концепція децентралізації а модернізації державної служби. – Київ, 2000. – 97 с.
25. Manual vybraných slovenských skusenosti z reformy a riadenia verejnej spravy. – Bratislava, 2012. – 142 s.
26. Morawski W. Zmiana instytucjonalna: społeczeństwo, gospodarka, polityka. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. – 314 s.
27. Niznansky V. Decentralizacia na Slovensku. Bilancia nekonecného pribúvanja. 1995–2005. – Bratislava, 2005. – 431 s.
28. Niznansky V. Mistna demokracia na Ukrajinie. Local democracy in Ukraine. – Братислава, 2007. – 118 с.
29. Niznansky V. Was Europa aus den gesellschaftlichen Reformen in der Slowakei lernen kann // Vyvchennia ta vprovadzhenia v Ukraini inozemnoho dosvidu udoskonalennia diialnosti orhaniv vlady : materialy IKh Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 27 lystop. 2014 r. – Poltava : PolNTU, 2014. – S. 69–77
30. O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspective. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. – 81 p.
31. Regulski J. Reformowanie państwa : moje doświadczenia. – Szczecin : WyŜsza Szkoła Administracji Publicznej, 2007. – 180 s.

Нагорная М. М., аспирантка, ГБУЗ «Ужгородский национальный университет», (Ужгород, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Анализ различных измерений социально-политических трансформаций и уровней демократии в обществах, которые трансформируются.

Аннотация. В данной статье представлена общая характеристика различных измерений социально-политической трансформации в трансформирующихся обществах. Выявлено, что именно трансформация систем государственного управления, обусловленная процессами глобализации и европейской интеграции, поставила под сомнение существующий режим государственного устройства и систему местного самоуправления. Автором было исследовано, что в XX ст. для большинства стран Западной Европы и Советского Союза решающая роль вертикали правящих коммунистических партий нивелировала любые признаки местного самоуправления, а следовательно, на конституционном уровне было отсутствие четкого разделение между центральными органами государственной власти и органами власти административно-территориальных единиц.

Без сомнения, современные системы местного самоуправления и административно-территориальное устройство стран Европы бесспорно сформировались как результат развития национальных государств в условиях демократизации, урбанизации и перехода к правовой системе сдержек и противовесов. Именно на такие классические этапы перехода к демократическому политическому режиму автором и делается акцент на пути к построению полноценного местного самоуправления.

Ключевые слова: демократия, социально-политические трансформации, местное самоуправление, либерализация, демократизация, консолидация.

Nahorna M., postgraduate student, SHEE «Uzhhorod National University» (Uzhhorod,

Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Analysis of different dimensions of socio-political transformations and levels of democracy of transforming societies.

Abstract. *The article provides a general characterization on different levels of dimensions of socio-political transformations in the societies that are being transformed. It has been found that the transformation of the public administration system which is subjected to the process of globalization and European integration, cast discredit on the existing regime of the dominion form of government and its system of local self-government. The author investigated that in the XXth century, the crucial role of the chain of dominant communist parties neutralized any characteristic features of the local self-government and, therefore, a clear separation of central government authorities and the authorities of administrative-territorial entities was missing.*

Undoubtedly, current systems of local self-government and administrative-territorial system of the European countries were unquestionably established as the result of the development of national countries under the conditions of democratization, urbanization and transition into the legal system of checks and balances. Regarding these stages of transition into the democratic and political regime, the author lays her emphasis on the way to the building of the full local self-government.

Keywords: *democracy, socio-political transformations, local self-government, liberalization, democratization, consolidation.*

УДК 321.015 + 321.727 + 321.728 + 328.131 + 328.181 + 328.187

Панчак-Бялоблотька Н. В.,

кандидат політичних наук,
викладач Вищої школи регіональної економіки

в м. Кутно (Республіка Польща),

докторант кафедри політології

Львівського національного університету імені Івана Франка.

(Львів, Україна), E-mail: nadia.panczak@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНО-ПОЛІТИЧНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ТИПИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕМОКРАТІЙ: НАГОЛОС НА СИСТЕМАХ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Анотація. *Проаналізовано інституційно-політичні й конституційно-правові ознаки та детермінанти парламентських демократій, а на цій підставі виділено такі їхні типи, як системи позитивного та негативного парламентаризму. Аргументовано, що вагомим фактором типологізації парламентських демократій є реалізовані у них парламентські вомум довіри/інвестирури урядовим кабінетам. Виокремлено теоретико-методологічні ознаки систем позитивного та негативного парламентаризму, а також їхні приклади в країнах Європи.*

Ключові слова: *парламентська демократія, вомум довіри/інвестирури, системи позитивного парламентаризму, системи негативного парламентаризму, Європа.*

Європейські парламентські демократії (зокрема в Західній і Центральній-Східній Європі) є країнами, для яких притаманний високий рівень прийняття принципів верховенства права та загалом «примат» норм права, внаслідок чого визначальну роль у формуванні і функціонуванні політичних інститутів відіграють принципи їх інституційно-політичного й конституційно-правового регламентування. Інституційно-політичний і конституційно-правовий зріз дослідження особливостей формування, функціонування та відповідальності інститутів державної влади важливий з огляду на те, що органи влади у європейських парламентських демократіях детерміновані масивами політико-правових норм, звичаїв та традицій, які, як свідчить практика, різною мірою усталені, апробовані і стереотиповані, тобто різною мірою повторювальні й інституціоналізовані. Відповідно, поєднання конституційно-правових й інституційно-політичних атрибутів органів влади у

парламентських демократіях становить собою як теоретико-методологічну, так і емпіричну політологічну проблематику, адже може сприяти виокремленню різних типів парламентських демократій. Саме на цьому актуалізовано представлену наукову розвідку, у якій здійснено спробу таксономії європейських парламентських демократій.

Запропонована проблематика різною мірою знайшла відображення у працях таких дослідників, як Т. Бергман [2–6], Ж. Блондель та Ф. Мюллер-Роммель [7], В. Богданор [8], Х. А. Чейбуб, Ш. Мартін і Б. Е. Раш [10–12], Р. Конглетон [13; 14], Л. де Вінтер [15; 16], Т. Лоуверс [19], Л. Мартін і Р. Стівенсон [20], М. Молдер [21], Ф. Руссо і Л. Верзічеллі [23], У. Сієберер [24], К. Стром [25–27] тощо.

У них, зокрема в доробках К. Строма, Х. А. Чейбуба, Ш. Мартіна і Б. Е. Раша [10; 12; 27], виявлено, що типологізація парламентських демократій визначається конституційно-правовими й інституційно-політичними параметрами, імплементаваними у різних формах і системах правління (це винятково напівпрезидентські республіки і парламентські республіки та монархії), однак сьогодні найчастіше детермінується процедурами й особливостями формування, функціонування та відповідальності урядів, які найчастіше окреслюються на основі вотумів довіри/інвестиції і недовіри. Це, на думку В. Богданора [8] й А. Брусевіца [9], відповідає усталеному визначенню парламентської демократії як будь-якої системи виконавчо-законодавчих, інституційно-політичних і конституційно-правових відносин, згідно яких урядовий кабінет (як виконавча влада) підтримується або не заперечується парламентом (законодавчою владою). Водночас, запропоноване визначення парламентської демократії не є у значній контраверсії з ідеями Р. Конглетона [13; 14] й А. Пшеворські [22], за якими парламентська демократія – продукт взаємодії глави держави (особливо монарха), урядового кабінету і парламенту, який інкорпорується у політичній практиці, що навіть сьогодні не завжди прописана в конституційних документах. Це окреслює два ключові висновки: по-перше, урядові кабінети для того, щоб бути сформованими (тобто прийти до влади) та функціонувати (здійснювати владу та залишатись при владі), мають хоча би бути толерованими парламентською/законодавчою більшістю [11; 23]; по-друге, парламентські демократії є демократіями «асамблейної або ж парламентської довіри» [12, с. 2].

Однак це ще не означає, що урядові партії, інкорпоровані через уряди, мають сумарно становити більшість у легіслатурах, адже: в одних випадках (в одній частині парламентських демократій) регламентовано, що уряд має бути наділений підтримкою парламенту або провідної палати парламенту настільки довго, доки більшість не виступить проти нього; в інших випадках (тобто в іншій частині парламентських демократій) окреслено, що парламентська довіра урядовому кабінету зберігається лише тоді, коли парламентська/законодавча більшість виражає свою підтримку урядові шляхом парламентських голосувань різних ініціатив, які пропонує кабінет [19, с. 1–2]. Перші випадки у політичній науці звично іменують «негативним парламентаризмом» (чи «негативними» правилами формування урядів/урядових кабінетів), а другі випадки – «позитивним парламентаризмом» [3; 5; 15; 17; 18] (або «негативними» правилами формування урядів [4; 23]).

Виокремлення систем позитивного та негативного парламентаризму як видів парламентської демократії зумовлено потребою з'ясування та врахування ознак і відмінностей урядово-формотворчих процесів, а також їхніх наслідків, зокрема типів урядових кабінетів – більшості й меншості. Відповідно, цілком очевидно, що різниця між позитивним і негативним парламентаризмом є системною, адже вона впливає не тільки на процес формування та відповідальності урядового кабінету, але й на інші дуже важливі аспекти діяльності урядового кабінету упродовж періоду його функціонування. З цього приводу Х. А. Чейбуб, Ш. Мартін і Б. Е. Раш [11] зазначають, що існує два набори інституційних інструментів, які

детермінують позитивний та негативний парламентаризм: а) інструменти, які стосуються формування й існування урядового кабінету; б) інструменти, які належать до повноважень урядового кабінету впливати на порядок денний, а тому на здатність мотивувати прийняття законодавчих актів, ініційованих урядовим кабінетом, та безпосередньо урядувати. Перший набір інституційних процедур/інструментів, які детермінують позитивний і негативний парламентаризм, інкорпорований у вотумі довіри/інвестири очікуваному уряду і вотумі недовіри чинному уряду, а другий набір – у вотумі довіри чинному уряду й інших повноваженнях уряду впливати на порядок денний діяльності парламенту чи провідної палати парламенту [11]. Причому базовим дистинктивним маркером виділення систем позитивного та негативного парламентаризму є наявність (конституційна передбаченість/зумовленість) або відсутність (конституційна незумовленість) вотуму довіри/інвестири очікуваному урядовому кабінету, тобто окреслення формальних правил формування урядового кабінету в тій чи іншій парламентській демократії.

Дистинкція позитивного та негативного парламентаризму, а також її вплив на формування різних типів урядових кабінетів передусім цікаві з огляду на те, яким чином у тій чи іншій країні реалізуються вотуми довіри/інвестири новим урядовим кабінетам, їхнім прем'єр-міністрам, персональним складами або програмам. Так, у системах негативного парламентаризму членами урядових кабінетів можуть ставати ті політичні (парламентські) партії, які не мають безпосередньої та чіткої підтримки більшості депутатів парламентів чи провідних палат парламентів. Це контрастує із системами позитивного парламентаризму, де гіпотетичні урядові кабінети, перед тим, як вони будуть сформовані офіційно, повинні заручитись підтримкою парламентської більшості внаслідок формальних процедур вотумів довіри/інвестири. Вимога довіри чи інвестири становить собою своєрідний «бар'єр»/«перешкоду», що очікуваний урядовий кабінет повинен подолати перед тим, як бути підтвердженим парламентом і приступити до виконання своїх безпосередніх обов'язків. При цьому сама процедура вотуму довіри/інвестири може реалізовуватись різноманітною кількістю варіантів і на різних етапах урядово-формотворчого процесу та переговорів. Це означає, що процедура вотуму довіри або інвестири у парламентських демократіях може бути різної міри строгості/вимогливості. З цього приводу, приміром, очевидно, що країна, в якій існує формальна вимога отримання гіпотетичним/очікуваним урядом вотуму довіри/інвестири, перед тим як уряд приступить до виконання своїх повноважень у повному обсязі, є прикладом системи позитивного парламентаризму, однак форма позитивного парламентаризму і типу «позитивного» урядового кабінету безпосередньо залежать від типу вотуму довіри/інвестири. Або іншими словами: в умовах систем негативного парламентаризму потенційний/гіпотетичний урядовий кабінет для того, щоб бути сформованим і функціонувати, має уникати наявності активної більшості у парламенті або провідній палаті парламенту, яка виступає проти урядового кабінету; в умовах систем позитивного парламентаризму потенційний/гіпотетичний урядовий кабінет для того, щоб бути сформованим і функціонувати, повинен отримати чітку та пряму підтримку парламентської більшості, що дозволить йому приступити до своїх функціональних обов'язків. Це природно окреслює негласне правило, що «відсутність більшості проти уряду» є інституційно слабшою, аніж «наявність більшості за уряд». Або ж іншими словами: легше уникнути ситуації, коли уряду опонує парламентська більшість, ніж ситуації, коли уряд має здобути підтримку парламентської більшості [11].

А це дозволяє гіпотетично теоретизувати, що наявність або відсутність такого формального інституту, як вотум довіри чи інвестири, у системах позитивного та негативного парламентаризму доцільно вважати логічно-важливим для окреслення очікувано частіших типів урядових кабінетів у різних варіантах парламентських

демократій. Відповідно, у політичній науці досить часто та небезпідставно звучать компаративні припущення і висновки про те, що урядові кабінети більшості частіше формуються у системах позитивного парламентаризму, а меншості – у системах негативного парламентаризму. Це вписується у загальновідому парадигму зміцнення впливу методології інституціоналізму/неоінституціоналізму у політичній науці та зводиться до теоретизування, згідно якого інституційні правила впливають на те, які парламентські партії стають урядовими та формують урядові кабінети. Сумарно це означає, що в межах неоінституціональної методології процес формування урядів у парламентських демократіях найбільше залежить від інституційних факторів, які спричинені специфічними парламентськими правилами і процедурами. Таким чином й було доведено представлений вище висновок про те, що урядово-формотворчий процес – основна функція парламентів у парламентських демократіях, яка втілюється здебільшого на підставі наявності чи відсутності специфічних парламентських вотумів довіри/інвестиції урядом [8]. Також виявлено, що в окремих кейсах парламентських демократій легіслатури мають безпосередньо висловлювати довіру/інвестицію урядом, а в інших – не голосувати проти довіри/інвестиції урядом, тобто не заперечувати доцільності формування урядів.

Чи не вперше увагу на дистинкцію парламентських демократій на основі вотумів довіри/інвестиції (зокрема їхнього характеру, а точніше наявності або відсутності) почали звертати К. Стром [26] і Т. Бергман [2; 3; 5]. Вони довели сутність таких типів парламентських демократій, як системи позитивного та негативного парламентаризму. Згодом означені цими вченими варіанти і типи парламентських демократій, зокрема в формі систем позитивного і негативного парламентаризму, апробували й інші науковці, зокрема Л. де Вінтер [15; 16], У. Сієберер [24], Ф. Руссо і Л. Верзічеллі [23], Х. А. Чейбуб, Ш. Мартін і Б. Е. Раш [11], М. Молдер [21] та Т. Лоуверс [19], в результаті чого вони (ці варіанти і типи парламентських демократій) стали загальнозживаними й науково-стереотипованими. Внаслідок цього у порівняльній політології усталено висновки, що: системи позитивного парламентаризму – такі урядово-формотворчі ситуації, в яких очікувані/гіпотетичні уряди повинні бути підтримані парламентами або провідними палатами парламентів, а системи негативного парламентаризму – це такі урядово-формотворчі ситуації, у яких очікувані/гіпотетичні уряди не повинні бути підтримані парламентами або провідними палатами парламентів, а повинні ними бути лише «толеровані» або незаперечені [23].

Це означає, що в системах позитивного парламентаризму формування урядових кабінетів безпосередньо залежить від позитивного (чи підтриманого кваліфікованою, абсолютною або відносною парламентською більшістю) вотуму довіри/інвестиції уряду з боку парламенту чи провідної палати парламенту. Тобто урядовий кабінет починає діяльність лише після того, як йому (його прем'єр-міністру, персональному складу, політичній програмі) кваліфікованою, абсолютною чи відносною більшістю депутатів парламенту/провідної палати парламенту (залежно від конкретного кейсу) буде надано вотум довіри/інвестиції. Відповідно, урядовий кабінет є чинним до тих пір, поки він користується довірою парламенту/провідної палати парламенту чи поки йому не буде висловлено позитивного (такого, що підтриманий абсолютною або відносною парламентською більшістю) вотуму недовіри. А тому в умовах систем позитивного парламентаризму довіра/інвестиція уряду постійна і забезпечується як на етапі його ініціювання/формування, так і в процесі його функціонування. Це також передбачає, що в інструменті позитивного парламентаризму інкорпоровано механізми впливу на формування урядового кабінету вотумів довіри/інвестиції, тривалості формування уряду, ролі форматора, а також передбачуваних наслідків дострокового припинення повноважень уряду.

Натомість, у системах негативного парламентаризму формування урядових кабінетів безпосередньо не залежить від позитивного (підтриманого кваліфікованою, абсолютною або відносною парламентською більшістю) вотуму довіри/інвестиції чи залежить від негативного вотуму довіри/інвестиції уряду з боку парламенту або провідної палати парламенту. Негативний вотум інвестиції уряду означає, що для того, щоб уряд почав функціонувати, він має отримати вотум довіри/інвестиції, суть якого у тім, що проти прем'єр-міністра, складу чи програми уряду не повинна проголосувати абсолютна парламентська більшість (абсолютна більшість депутатів парламенту/провідної палати парламенту) [12]. Іншими словами, парламентські партії можуть стати урядовими (тобто членами урядового кабінету) навіть без «видимої та явної» підтримки від більшості депутатів. Тобто урядовий кабінет в умовах системи негативного парламентаризму розпочинає діяльність вже після того, як його чи його прем'єр-міністра номіновано главою держави або парламентом без наявної підтримки (вотуму довіри/інвестиції) прем'єр-міністра, персонального складу, програми уряду абсолютною або відносною більшістю депутатів парламенту (чи провідної палати парламенту) [8, с. 55] чи за умови, що проти прем'єр-міністра, складу, програми уряду не голосує абсолютна парламентська більшість. Відповідно, вважають, що урядовий кабінет отримує парламентську довіру/інвестицію самим фактом номінування його прем'єр-міністра чи складу уряду або незапереченням кандидатури прем'єр-міністра чи складу уряду абсолютною парламентською більшістю. Урядовий кабінет чинний доти, поки йому не висловлено позитивного (такого, що підтриманий абсолютною або відносною парламентською більшістю) вотуму недовіри або поки не відмовлено у «мовчазній» чи «негативній» довірі. А це означає, що в умовах систем негативного парламентаризму довіра/інвестиція уряду не завжди ґрунтується на парламентській більшості, адже може не забезпечуватись або забезпечуватись «негативно» у процесі формування уряду. Натомість, відмова у довірі чинному уряду або незадоволення вимог «негативної» довіри/інвестиції урядовому кабінету в процесі функціонування уряду є причиною його дострокового припинення повноважень. Фактично, система негативного парламентаризму – інституційно-конституційний сценарій, що базується на постійній «мовчазній» довірі урядовому кабінету, підтриманій більшістю депутатів парламенту/провідної палати парламенту (коли парламент/його провідна палата не відмовляє уряду в довірі чи не висловлює уряду вотуму недовіри), чи на постійній негативній довірі/інвестиції урядовому кабінету, проти чого не виступає абсолютна більшість депутатів парламенту/провідної палати парламенту. Неотримання урядом або втрата урядом позитивної довіри чи незабезпечення уряду негативною довірою легіслатури в системах негативного парламентаризму спричиняє відставку уряду чи відставку уряду, розпуск легіслатури та його дострокові вибори.

Це означає, що інститут парламенту в процесі формування та визначення типу і композиції урядів у системах негативного парламентаризму менш вагомий, аніж у системах позитивного парламентаризму. Натомість, влада парламенту у системах негативного парламентаризму особливо проявляється при функціонуванні уряду, бо відмова у «мовчазній» довірі уряду або незабезпечення негативної довіри уряду з сторони парламенту/провідної палати парламенту з будь-якого питання компетенції уряду є безпосередньою причиною відставку уряду (відмова у довірі уряду чи втрата урядом парламентської довіри у системах негативного парламентаризму фактично асоціюється із вотумом недовіри у системах позитивного парламентаризму) [5]. Тому на відміну від систем позитивного парламентаризму, в яких уряд має постійно та активно залежати від підтримки більшості у парламенті/провідній палаті парламенту, у системах негативного парламентаризму більшість у парламенті не повинна постійно та активно виступати проти уряду.

Тобто у системах негативного парламентаризму спочатку як би вказується, що уряд користується «мовчазною» довірою парламенту, внаслідок чого не уряд повинен доводити свою підтримку парламенту, а парламент зобов'язаний доводити, що він «більше не терпить/не толерує уряду» [5, с. 57].

Водночас, така дистинкція парламентських демократій сумарно підтверджує їхню засадничу ознаку, а зокрема потребу урядів зберігати підтримку легіслатур. Але така особливість парламентських демократій ще не вказує на те, чи урядовий кабінет на момент свого формування повинен бути наділений формальним вотумом довіри чи інвеститури, який би свідчив про підтримку уряду зі сторони парламенту або провідної палати парламенту. Саме з цього приводу М. Голдер, С. Голдер і Д. Сігел зауважують, що в кінцевому рахунку урядовий кабінет може бути відсторонений з посади (від повноважень) у будь-який час, коли більшість парламентарів вирішить, що це доцільно. Відповідно, кожний очікуваний/гіпотетичний урядовий кабінет в умовах різних типів парламентської демократії повинен бути спроможним витримати («пережити») вотум недовіри і, таким чином, отримати підтримку парламентської більшості, навіть якщо він раніше не демонстрував цього через фактичне голосування у ході отримання вотуму інвеститури. А це означає, що не кожний урядовий кабінет має користуватись формальним вотумом довіри/інвеститури, адже довіра до деяких урядових кабінетів у деяких політичних системах є «мовчазною» або негативною.

Накладаючи отримані теоретико-методологічні висновки на інституційно-політичні і конституційно-правові атрибути європейських парламентських демократій, цілком очевидно, що класичними прикладами систем позитивного парламентаризму серед них впродовж 1944–2016 рр. були Болгарія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Мальта, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Сербія, Угорщина, Фінляндія (із 2000 р.), Франція (у 1945–1958 рр.), Хорватія, Чехія, а також Чорногорія [7; 8; 19]. Натомість, класичними прикладами негативного парламентаризму серед європейських парламентських демократій були (в аналогічний період) Австрія, Данія, Ісландія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія (у 1945–2000 рр.) та Франція (з 1958 р.) [19; 21].

Разом із цим, зауважуємо, що виокремлення прикладів європейських систем позитивного та негативного парламентаризму лише на підставі апелювання до факту наявності чи відсутності парламентських вотумів довіри/інвеститури урядам не є повним та узагальнюючим. Річ у тому, що в деяких європейських парламентських демократіях передбачено вотуми довіри/інвеститури урядам, однак такі країни не є прикладами систем позитивного парламентаризму, а швидше тяжіють до систем негативного парламентаризму. Йдеться про Португалію і Швецію, позиціонування яких як систем негативного парламентаризму зумовлене особливостями вотумів довіри/інвеститури урядовим кабінетам. Річ у тому, що в цих країнах передбачено парламентські вотуми довіри/інвеститури урядам, однак вони є негативними (про це частково зазначено вище), тобто уряд, щоб бути сформованим/фіналізованим, не повинен бути заперечений абсолютною більшістю депутатів парламенту (тобто не повинні бути заперечені кандидатура прем'єр-міністра, склад уряду, політична програма уряду). Це називають «негативною більшістю» та окреслюють технікою поєднання принципів негативного та позитивного парламентаризму [2; 3, с. 45; 6]. Фактично це правило є формалізацією у Португалії та Швеції системи негативного парламентаризму, оскільки уряди в цих країнах функціонують доти, доки абсолютна більшість депутатів парламентів не проголосує проти урядових кабінетів. І навіть за умови, що відносна більшість депутатів парламентів проголосує проти вотумів довіри (інвеститури) урядам, останні продовжать повноваження, оскільки не відбудеться досягнення «порогу»/«бар'єру» негативною більшістю. Відмінність Швеції і Португалії у тому, що в першій країні негативний

вотум довіри/інвестири урядовому кабінету має прогностичне значення (парламент Швеції має затвердити кандидатуру прем'єр-міністра від спікера парламенту, тобто прийняти її, не проголосувавши абсолютною більшістю своїх членів проти неї), а в другій країні – актуальне чи фактичне значення (призначений главою держави уряд з своєю програмою повинен бути не заперечений абсолютною більшістю депутатів парламенту Португалії).

Також особливо примітно й те, що в окремих європейських парламентських демократіях імплементовано урядово-формотворчі процедури, які на перший погляд нагадують парламентські вотуми довіри/інвестири, хоча структурно вони від них відрізняються. Для позначення таких процедур у політичній науці використовують поняття «момент інвестири». Фактично, моментом інвестири є той етап урядово-формотворчого процесу, під час якого парламент або провідна палата парламенту мають можливість виразити свою позицію стосовно доцільності формування того або іншого уряду. При чому таким чином, що парламентська позиція виявляється потенційно важливою для формування та подальшого функціонування уряду. А це означає, що момент інвестири за своїм функціональним призначенням нагадує вотум інвестири, але інколи законодавчо/конституційно від нього відрізняється. Річ у тому, що момент інвестири може передбачати такий інституційний сценарій, який політологічною літературою не трактується як вотум інвестири. Це властиво для таких країн, як Бельгія і Сполучене Королівство (хоч інколи також зазначають помилково про Португалію і Швецію, причиною чого є вузьке трактування вотуму інвестири як винятково позитивної парламентської процедури прийняття рішень). У цих країнах моменти інвестири не мають конституційного мандату, тобто вони не зумовлені законодавчо чи регламентовані лише підконституційними документами (зокрема регламентами парламентів або провідних палат парламентів), або взагалі є результатами міжпартійних договорів і політичних домовленостей [11].

Це означає, що варіативними є регуляторні інструменти, особливості й наслідки моментів інвестири. Внаслідок цього одні випадки моментів інвестири тяжіють до систем позитивного парламентаризму (як у Бельгії), а інші випадки – до систем негативного парламентаризму (як у Сполученому Королівстві). Специфіка Бельгії у тому, що в цій країні момент інвестири стосується не просто посади форматора уряду, але й складу та політичної програми уряду: глава держави (монарх) пропонує форматора уряду, який упродовж певного часу веде переговори з парламентськими партіями про склад і політичну програму уряду, які в кінцевому результаті повинні бути затверджені парламентом. Відповідно, бельгійський кейс моменту інвестири функціонально нагадує випадок позитивного вотуму довіри/інвестири урядовому кабінету, бо незгода парламенту на формування урядового кабінету є вирішальною [1; 28]. І це попри те, що між номінуванням главою держави форматора/прем'єр-міністра й отриманням урядом інвестири парламенту урядовий кабінет у Бельгії трактують як повноправний. Натомість, специфіка Сполученого Королівства у тому, що в цій країні момент інвестири стосується винятково посади прем'єр-міністра: Корона за результатами врахування партійно-політичної композиції парламенту призначає прем'єр-міністра, але парламент надає цій кандидатурі схвалення на своєму першому засіданні після виборів (це відбувається у форматі вотуму довіри на промову прем'єр-міністра на першому засіданні обраного парламенту [12, с. 2–3]). Але оскільки процедура схвалення прем'єр-міністра не формалізована конституційно, а також не відповідає класичному розумінню парламентського вотуму інвестири, а швидше є узвичаєною практикою, британський кейс традиційно вважають прикладом системи негативного парламентаризму. Хоч досить часто звучать думки про те, що британський кейс – це приклад синтезу позитивного і негативного парламентаризму, бо момент інвестири у Сполученому Королівстві є символічною та стверджувально-по-

зитивною (за яку голосує абсолютна більшість від складу парламенту) процедурою, яка реалізовується винятково на підставі угод та політичних домовленостей. Підсумовуючи проведений аналіз і розгляд, додаємо до переліку класичних кейсів позитивного парламентаризму з-поміж європейських парламентських демократій Бельгію, а до переліку класичних кейсів негативного парламентаризму – Португалію, Сполучене Королівство, Швецію.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. André A., Depauw S., Deschouwer K. Belgium : The Strength of Consuetudinary Investiture Rules // Paper presented at the International Workshop on Democracy, Athens, November, 2012.
2. Bergman T. Constitutional Design and Government Formation : The Expected Consequences of Negative Parliamentarism // *Scandinavian Political Studies*, 1993, Vol. 16, No. 4, P. 285–304.
3. Bergman T. Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation : An Analysis of Winning Minority Governments in Sweden. – Umea University : Department of Political Science, 1995. – 232 p.
4. Bergman T., Strøm K., Müller W. Democratic delegation and accountability : cross-national patterns // Strøm K., Müller W., Bergman T. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies* – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 109–220.
5. Bergman T. Formation Rules and Minority Governments // *European Journal of Political Research*, 1993, Vol. 23, No. 1, P. 55–66.
6. Bergman T. When minority cabinets are the rule and majority coalitions the exception // Müller W., Strøm K. *Coalition governments in Western Europe*. – Oxford University Press, 2000. – P. 193–225.
7. Blondel J., Müller-Rommel F. *Cabinets in Western Europe*. – Basingstoke : Macmillan, 1997. – 300 p.
8. Bogdanor V. The government formation process in the constitutional monarchies of North-West Europe // Kavanagh D. *Comparative Government and Politics : essays in honour of S.E. Finer*. – Boulder : Westview Press, 1984. – 247 p.
9. Brusewitz A. Vad menas med parlamentarism? // *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1929, Vol. 32, P. 323–334.
10. Cheibub J. *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 202 p.
11. Cheibub J., Martin S., Rasch B. E. The Investiture Vote and the Formation of Minority Parliamentary Governments // Paper prepared for presentation at the 7-th ECPR general conference. – Bordeaux : Sciences Po. – September 4–7, 2013. – 25 p.
12. Cheibub J., Martin S., Rasch B. E. To Invest or Not to Invest? Modes of Government Selection in Parliamentary Democracies and their Origins // Paper prepared for presentation at the workshop on “The Evolution of Parliamentarism and Its Political Consequences”, ECPR Joint Sessions of Workshops, Salamanca, Spain. – April 10–15, 2014. – 44 p.
13. Congleton R. From royal to parliamentary rule without revolution : The economics of constitutional exchange within divided governments // *European Journal of Political Economy*, 2007, Vol. 23, P. 261–284.
14. Congleton R. On the Durability of King and Council : The Continuum Between Dictatorship and Democracy // *Constitutional Political Economy*, 2001, Vol. 13, No. 3, P. 193–215.
15. De Winter L. The Role of Parliament in Government Formation and Resignation // Döring H. *Parliaments and Majority Rule in Western Europe*. – New York : St Martin's Press, 1995. – P. 115–151.
16. De Winter L., Dumont P. Uncertainty and Complexity in Coalition Formation // Strøm K., Müller W. C., Bergman T. *Cabinet and Coalition Bargaining : The Democratic Life Cycle in Western Europe* – Oxford University Press, 2008. – P. 123–158.
17. Golder M., Golder S. N., Siegel D. A. Modelling the Institutional Foundation of Parliamentary Government Formation // *The Journal of Politics*, 2012, Vol. 74, No. 2, P. 427–445.
18. Golder S. Bargaining Delays in the Government Formation Process // *Comparative Political Studies*, 2010, Vol. 43, No. 1, P. 3–32.
19. Louwerse T. Unpacking “positive” and egative” parliamentarism // Paper presented at the workshop “The Evolution of Parliamentarism and Its Political Consequences” of the European Consortium of Political Research. – Salamanca, April 2014.

20. Martin L., Randolph T., Stevenson, Government Formation in Parliamentary Democracies // *American Journal of Political Science*, 2001, Vol. 45, No. 1, P. 33–50.
21. Molder M. Coherence of Coalition Governments Across Types of Parliamentarism // Paper prepared for the 2014 ECPR Joint Sessions of Workshops in panel “The Evolution of Parliamentarism and its Political Consequences”. – 2014.
22. Przeworski A., Asadurian T., Bohlken T. A. The Origins of Parliamentary Responsibility // Ginsburg T. *Comparative Constitutional Design*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – P. 101–137.
23. Russo F., Verzichelli L. The Adoption of Positive and Negative Parliamentarism : Systemic or Idiosyncratic Differences? // *ECPR Joint Sessions of Workshops*. – Salamanca, April 2014.
24. Sieberer U. The Institutional Power of Western European Parliaments : A Multidimensional Analysis // *West European Politics*, 2011, Vol. 34, No. 4, P. 731–754.
25. Strøm K., Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman. *Cabinets and Coalition Bargaining : The Democratic Life Cycle in Western Europe*. – Oxford University Press, 2008. – 443 p.
26. Strøm K. *Minority Government and Majority Rule*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 293 p.
27. Strøm K., Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman. *Parliamentary democracy and delegation* // Storm K. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. – Oxford University Press, 2006. – P. 55–108.
28. van Aelst P., Louwerse T. *Parliament without Government : The Belgian Parliament and the Government Formation Processes of 2007–2011* // *West European Politics*, 2014, Vol. 37, No. 3, P. 475–496.

REFERENCES:

1. André A., Depauw S., Deschouwer K. *Belgium : The Strength of Consuetudinary Investiture Rules* // Paper presented at the International Workshop on Democracy, Athens, November, 2012.
2. Bergman T. *Constitutional Design and Government Formation : The Expected Consequences of Negative Parliamentarism* // *Scandinavian Political Studies*, 1993, Vo. 16, No. 4, P. 285–304.
3. Bergman T. *Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation : An Analysis of Winning Minority Governments in Sweden*. – Umea University : Department of Political Science, 1995. – 232 p.
4. Bergman T., Strøm K., Müller W. *Democratic delegation and accountability : cross-national patterns* // Strøm K., Müller W., Bergman T. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies* – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 109–220.
5. Bergman T. *Formation Rules and Minority Governments* // *European Journal of Political Research*, 1993, Vol. 23, No. 1, P. 55–66.
6. Bergman T. *When minority cabinets are the rule and majority coalitions the exception* // Müller W., Strøm K. *Coalition governments in Western Europe*. – Oxford University Press, 2000. – P. 193–225.
7. Blondel J., Müller-Rommel F. *Cabinets in Western Europe*. – Basingstoke : Macmillan, 1997. – 300 p.
8. Bogdanor V. *The government formation process in the constitutional monarchies of North-West Europe* // Kavanagh D. *Comparative Government and Politics : essays in honour of S.E. Finer*. – Boulder : Westview Press, 1984. – 247 p.
9. Brusewitz A. *Vad menas med parlamentarism?* // *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1929, Vol. 32, P. 323–334.
10. Cheibub J. *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 202 p.
11. Cheibub J., Martin S., Rasch B. E. *The Investiture Vote and the Formation of Minority Parliamentary Governments* // Paper prepared for presentation at the 7-th ECPR general conference. – Bordeaux : Sciences Po. – September 4–7, 2013. – 25 p.
12. Cheibub J., Martin S., Rasch B. E. *To Invest or Not to Invest? Modes of Government Selection in Parliamentary Democracies and their Origins* // Paper prepared for presentation at the workshop on “The Evolution of Parliamentarism and Its Political Consequences”, ECPR Joint Sessions of Workshops, Salamanca, Spain. – April 10–15, 2014. – 44 p.
13. Congleton R. *From royal to parliamentary rule without revolution : The economics of*

constitutional exchange within divided governments // European Journal of Political Economy, 2007, Vol. 23, P. 261–284.

14. Congleton R. On the Durability of King and Council : The Continuum Between Dictatorship and Democracy // Constitutional Political Economy, 2001, Vol. 13, No. 3, P. 193–215.

15. De Winter L. The Role of Parliament in Government Formation and Resignation // Döring H. Parliaments and Majority Rule in Western Europe. – New York : St Martin's Press, 1995. – P. 115–151.

16. De Winter L., Dumont P. Uncertainty and Complexity in Coalition Formation // Strøm K., Müller W. C., Bergman T. Cabinet and Coalition Bargaining : The Democratic Life Cycle in Western Europe – Oxford University Press, 2008. – P. 123–158.

17. Golder M., Golder S. N., Siegel D. A. Modelling the Institutional Foundation of Parliamentary Government Formation // The Journal of Politics, 2012, Vol. 74, No. 2, P. 427–445.

18. Golder S. Bargaining Delays in the Government Formation Process // Comparative Political Studies, 2010, Vol. 43, No. 1, P. 3–32.

19. Louwerse T. Unpacking “positive” and egative” parliamentarism // Paper presented at the workshop “The Evolution of Parliamentarism and Its Political Consequences” of the European Consortium of Political Research. – Salamanca, April 2014.

20. Martin L., Randolph T., Stevenson, Government Formation in Parliamentary Democracies // American Journal of Political Science, 2001, Vol. 45, No. 1, P. 33–50.

21. Molder M. Coherence of Coalition Governments Across Types of Parliamentarism // Paper prepared for the 2014 ECPR Joint Sessions of Workshops in panel “The Evolution of Parliamentarism and its Political Consequences”. – 2014.

22. Przeworski A., Asadurian T., Bohlken T. A. The Origins of Parliamentary Responsibility // Ginsburg T. Comparative Constitutional Design. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – P. 101–137.

23. Russo F., Verzichelli L. The Adoption of Positive and Negative Parliamentarism : Systemic or Idiosyncratic Differences? // ECPR Joint Sessions of Workshops. – Salamanca, April 2014.

24. Sieberer U. The Institutional Power of Western European Parliaments : A Multidimensional Analysis // West European Politics, 2011, Vol. 34, No. 4, P. 731–754.

25. Strøm K., Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman. Cabinets and Coalition Bargaining : The Democratic Life Cycle in Western Europe. – Oxford University Press, 2008. – 443 p.

26. Strøm K. Minority Government and Majority Rule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 293 p.

27. Strøm K., Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman. Parliamentary democracy and delegation // Storm K. Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies. – Oxford University Press, 2006. – P. 55–108.

28. van Aelst P., Louwerse T. Parliament without Government : The Belgian Parliament and the Government Formation Processes of 2007–2011 // West European Politics, 2014, Vol. 37, No. 3, P. 475–496.

Панчак-БялоблOCKая Н. В., кандидат политических наук, преподаватель Высшей школы региональной экономики в г. Кутно (Республика Польша), докторант кафедры политологии Львовского национального университета имени Ивана Франко (Львов, Украина), E-mail: nadia.panczak@gmail.com

Институционально-политические и конституционно-правовые типы европейских парламентских демократий: ударение на системах положительного и отрицательно-го парламентаризма.

***Аннотация.** Проанализированы институционально-политические и конституционно-правовые признаки и детерминанты парламентских демократий, а на этом основании выделены их такие типы, как системы положительного и отрицательного парламентаризма. Аргументировано, что весомым фактором типологизации парламентских демократий является реализованные в них парламентские вотумы доверия или инвестиции правительственным кабинетам. Выделены теоретико-методологические признаки систем положительного и отрицательного парламентаризма, а также их примеры в странах Европы.*

***Ключевые слова:** парламентская демократия, вотум доверия/инвестиции, системы положительного парламентаризма, системы отрицательного парламентаризма, Евро-*

на.

Panchak-Byaloblotska N., PhD in political sciences, Lecturer of the Higher school of regional economy in Kutno (Poland), doctoral candidate of the Department of political science, Lviv national University named after Ivan Franko (Lviv, Ukraine), E-mail: nadia.panczak@gmail.com

Institutionally-political and constitutionally-legal types of the european parliamentary democracies: the emphasis on the systems of positive and negative parliamentarism.

Abstract. *The European parliamentary democracies (particularly in Western and Central and Eastern Europe) are the countries, for which the high level of acceptance of the rule of law and generally the «primacy» of the law is inherent, resulting in the fact that the principles of institutional, political, constitutional and legal regulation of the formation and functioning of political institutions plays a decisive role. The institutional, political, constitutional and legal spectrum of studying the characteristics of the formation, operation and responsibility of governments' institutions is important in view of the fact that public authorities in European parliamentary democracies are determined with amounts of political and legal norms, customs and traditions, which are in varying degrees established, tested and stereotyped, i.e. varying in their degrees of repetitiveness and institutionalization. Accordingly, the combination of constitutional, legal institutional and political attributes of public authorities in parliamentary democracies is both a theoretically-methodological and empirical perspective, because it in a specific method can facilitate various types of parliamentary democracies. Therefore, the article is dedicated to analysing institutionally-political and constitutionally-legal features and determinants of parliamentary democracies and to allocation such types of them as systems of positive and negative parliamentarism. The researcher argues that parliamentary vote of confidence/investiture is an important factor in the typology of parliamentary democracies and singles out theoretical and methodological features of positive and negative parliamentarism and their examples in Europe.*

Keywords: *parliamentary democracy, vote of confidence/investiture, system of positive parliamentarism, system of negative parliamentarism, Europe.*

УДК 327.7:341.238

Рудік О. О.,

аспірантка кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна), E-mail: alexorudi@ukr.net

ОБУМОВЛЕНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Анотація. *Обумовленість відіграє помітну роль в сучасних міжнародних відносинах, оскільки є інструментом зовнішнього впливу міжнародних фінансових організацій (МФО), військово-політичних блоків та інтеграційних об'єднань. Під впливом обумовленості держави беруть на себе політичні зобов'язання щодо проведення певних реформ та/або дій у визначеному напрямі. Як інструмент впливу обумовленість сформувалась й еволюціонувала в процесі діяльності, створених в повоєнний час МФО (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд). Впродовж свого розвитку обумовленість МФО зазнала як кількісних, так і якісних змін, однак й дотепер вона не має чіткого визначення в положеннях установчих документів або в рішеннях МВФ. З часом, правова невизначеність обумовленості привела до істотного зростання кількості та зміни характеру умов МВФ. Подальший розвиток обумовленості, перетворення її на ефективний та дієвий інструмент впливу в міжнародних відносинах, відбувається у межах політики розширення ЄС.*

Ключові слова: *міжнародні відносини, обумовленість, міжнародні фінансові організації, політика обумовленості МВФ, відповідність вимогам, обумовленість ЄС.*

Постановка проблеми. В сучасній політичній науці під обумовленістю розуміють комплекс наперед обговорених і зафіксованих політичних зобов'язань, виконання яких є передумовою отримання певною країною економічної допомоги, полегшення її боргового тягаря, надання режиму найбільшого сприяння в

торгівлі, доступу до субсидованого кредиту або набуття членства в регіональній чи глобальній організації [1, с. 198]. Спираючись на це визначення можна припустити, що обумовленість відіграє помітну роль в сучасних міжнародних відносинах, оскільки є інструментом впливу міжнародних фінансових організацій (МФО), військово-політичних блоків (наприклад, НАТО) та інтеграційних об'єднань (наприклад, ЄС).

Під впливом обумовленості зазнає суттєвих змін внутрішня і зовнішня політика конкретних держав, які беруть на себе політичні зобов'язання щодо проведення певних реформ та/або дій у визначеному напрямі. Однак, обумовленість МФО часто критикують за низьку ефективність та дієвість, слабкість ініційованих зовні реформ, постійне збільшення кількості та обсягу умов, посягання на національний суверенітет країн-позичальників, неврахування їх політичних, соціально-економічних та культурних особливостей. З огляду на це, дослідження феномену обумовленості є важливим науковим завданням, актуальність якого зростає у міру подальшого розвитку обумовленості ЄС, яка стала ключовим елементом політики розширення Союзу на посткомуністичний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження обумовленості МФО постійно перебуває у сфері наукових інтересів зарубіжних учених, широко коментується експертами в мас-медіа. Серед наукового доробку зарубіжних дослідників можна виділити праці С. Делла, А. Дреєра, Р. Ваубеля, Л. Гудер, А. Вуда, Р. Ластри, Р. Брунінхуса, Б. Мілановича, Дж. Боутона, Е. Дентерса та інших науковців. Учені аналізують сутність, еволюцію та правові засади обумовленості МФО, політику обумовленості Світового банку та МВФ, процес її імплементації та перспективи подальшого розвитку, причини та наслідки обумовленості, сильні та слабкі сторони цього інструменту. Надійним джерелом інформації залишаються документи та публікації МВФ, зокрема аналітичні матеріали. Однак, учені практично не приділяють уваги аналізу взаємозв'язку обумовленості МФО та європейської обумовленості (ЄС), порівняльним дослідженням ефективності та дієвості цих інструментів. В даній статті обумовленість МФО розглядається крізь призму європейської обумовленості, з метою глибшого аналізу цього інструменту ЄС в контексті політики розширення Союзу.

Метою статті є розгляд обумовленості МФО як засобу зовнішнього впливу в сучасних міжнародних відносинах на основі аналізу становлення та розвитку цього інструменту в політиці Світового Банку та Міжнародного валютного фонду.

Виклад основного матеріалу. Сучасні ключові МФО були створені в липні 1944 р. на Валютно-фінансовій конференції ООН в Бреттон-Вудсі (США). Метою Бреттон-Вудської конференції було врегулювання міжнародних валютних і фінансових відносин по завершенню Другої світової війни на основі створення нової міжнародної економічної системи. Частиною цієї новоствореної системи стали дві міжнародні організації: МВФ та Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР або Світовий банк), які сьогодні входять до Групи Світового банку. Світовий банк мав відповідати за фінансування економічного розвитку, а МВФ був створений з метою контролю і сприяння розвитку міжнародного валютного співробітництва та зростанню світової торгівлі.

В результаті попередніх переговорів між британськими та американськими делегаціями (квітень 1944 р.) сторони дійшли згоди в тому, що новостворений фонд має надавати кредити державам-членам лише за умови виконання ними певних умов. Сформульоване в Спільній заяві право на покупку передбачало, що держава-член має право купувати валюту іншого члену МВФ в обмін на свою власну валюту на таких умовах: держава-член має заявити, що платежі, для здійснення яких їй потрібна валюта, узгоджуються з цілями МВФ [7, р. 3]. Однак, між обома делегаціями зберігались принципові відмінності. Американці наполягали на праві МВФ оскаржувати будь-яку покупку валюти державою-членом,

якщо вона не була використана відповідно до цілей Фонду, а британці виступали за безумовне право держави-члена позичати у МВФ значну частину своєї квоти без зайвого нагляду і регламентації.

На підготовчій конференції в Атлантик-Сіті, присвяченій, серед іншого, формуванню статей майбутньої угоди, які стосувались обумовленості кредитування з боку МФВ, американська делегація знову намагалась посилити роль МВФ і послабити роль країн-членів. Однак, запропоновані американцями поправки не були підтримані британською та декількома іншими делегаціями. Представники Великої Британії висловили думку, що негативний вердикт МВФ не має перешкоджати покупці валюти державою-членом. Врешті-решт, американцям не вдалось відстояти свою позицію.

Питання обумовленості на Бреттон-Вудській конференції не обговорювалось. Як зазначає С. Делл, більшість країн, ймовірно, вважали, що британський погляд на обумовленість є панівним і що МВФ не матиме права оскаржувати заяву держави-члена про те, що вона запозичує кошти МВФ для здійснення платежів, які відповідають статтям Угоди про створення МВФ [7, р. 4]. Однак, ці погляди виявилися хибними. В 1947 р. Виконавчий комітет постановив, що за наявності вагомих причин МВФ може поставити під сумнів заяву держави-члена, не дивлячись на законодавчу історію. Це рішення акцентувало увагу на концепції обумовленості, а концепція автоматичного права на отримання коштів МВФ була остаточно відхилена.

Можливо аргументи європейців й були краще обґрунтовані, але Сполучені Штати мали значні фінансові ресурси. Державам-членам МВФ конче необхідно було залучити США як основного джерела кредитів. Саме з цієї причини, була нарешті прийнята американська ідея обумовленості. Принцип обумовленості був ухвалений рішенням Виконавчого комітету МВФ від 13 лютого 1952 р., однак його формально-юридичне закріплення відбулось лише в 1969 р. шляхом внесення Першої поправки в статті Угоди про створення МВФ.

Згідно зі звітом МВФ правова основа обумовленості Фонду складається з трьох рівнів (в порядку убуття важливості) [12, р. 8]. Перший рівень охоплює положення статей Угоди про створення МВФ та спільних рішень Фонду. Другий – складається з рішень Виконавчого комітету щодо окремих держав-членів, які, як правило, приймають форму угод. Третій рівень правової бази обумовленості МВФ базується на ролі персоналу і керівництва Фонду. Важливо зауважити, що персонал і керівництво не мають повноважень затверджувати відповідні угоди. Але персонал відіграє важливу роль в консультуванні керівництва МВФ, яке, у свою чергу, надає Виконавчому комітету рекомендації щодо рішень з фінансування конкретних держав-членів.

Обумовленість, яка не має чіткого визначення в статтях Угоди про створення МВФ або в рішеннях Фонду, на даний час інтерпретується МВФ відповідно до статті V, розділу 3 (а) Угоди про створення МВФ. В пункті (а) розділу, який називається «Умови, які регулюють використання спільних ресурсів Фонду», зазначається: «Фонд приймає правила про використання своїх спільних ресурсів, включаючи політику надання кредитів «стенд-бай» або аналогічні домовленості, а також може прийняти спеціальну політику щодо проблем платіжного балансу, які будуть допомагати державам-членам вирішувати свої проблеми платіжного балансу відповідно до положень цієї Угоди, і які нададуть адекватні гарантії тимчасовому використанню спільних ресурсів Фонду» [2].

З вищевикладеного стає зрозумілим, що обумовленість підтримуваних МВФ програм покликана гарантувати поновлюваний характер коштів Фонду (тобто тимчасове використання спільних ресурсів МВФ). Іншим важливим елементом наведеної статті є те, що купівлі держав-членів мають відповідати положеннями Угоди про створення МВФ. Відповідно до рішення Виконавчого комітету МВФ

(березень 1948 р.) ця фраза означає, що купівлі держав-членів мають відповідати як положеннями статей Угоди про створення МВФ (іншим, ніж в статті I), так і цілям Фонду, вказаним в статті I. [8, р. 80].

Отже, обумовленість МВФ не має чіткого юридичного значення. На думку експертів, саме відсутність правової ясності допомагає зрозуміти, чому кількість і характер умов МВФ з часом істотно виросли [13, р. 168].

Досліджуючи еволюцію обумовленості МВФ, науковці виділяють в цьому процесі декілька ключових періодів: 1944–1979 рр., 1980–2002 рр. та з 2003 р. і до сьогодення моменту. Ці періоди характеризуються прийняттям МВФ важливих рішень щодо обумовленості. Так, в 1979 р. Виконавчий комітет МВФ прийняв рішення щодо використання спільних ресурсів Фонду та домовленостей стосовно кредитів «стенд-бай», відоме як «Керівні принципи обумовленості 1979». В 2002 р., після ретельного аналізу в 2000 р., ці керівні принципи були переглянуті та затверджені як «Керівні принципи обумовленості 2002».

В зазначені періоди обумовленість МВФ зазнала як кількісних, так і якісних змін. Хоча дослідники історичного розвитку МВФ стикаються з певними труднощами, які, серед іншого, викликані непрозорістю формування обумовленості та невизначеністю її правового значення в перші роки діяльності Фонду, деяким ученим вдалося зробити ряд кроків в аналізі обумовленості та причин цього феномену. Так, британський економіст А. Дреєр та його німецький колега Р. Ваубель підраховували кількість обов'язкових умов (критеріїв реалізації) МВФ в період 1950–2002 рр. з розрахунку на одну підтриману Фондом програму [9, р. 24–25]. З результатів підрахунку випливає, що, по-перше, з моменту створення в 1944-му році і по 1959-й рік використання фінансових ресурсів Фонду не супроводжувалось жодними обов'язковими умовами; по-друге, спостерігається тенденція до зростання кількості умов МВФ з 2 в 1959 р. до 7,7 в 1979 р. Автори зазначають, що з плином часу обумовленість МВФ поступово посилювалась і стала невіддільною складовою загальної процедури надання коштів Фонду: якщо в 1952–1973 рр. підтримана Фондом програма містила в середньому 4 обов'язкові умови, то в 1974–1982 рр. кількість умов зросла до 7-ми в одній програмі; по-третє, в період 1969–1973 рр. відбувся розрив тенденції: кількість умов зменшилась з 6-ти до 5-ти; нарешті, максимальна кількість умов – 9,1 – була досягнута в 2002 р.

Незважаючи на те, що до 1959 р. більшість механізмів кредитування Фонду не містили обов'язкових умов, найпершим випадком застосування обумовленості стало включення певних умов МВФ в домовленість стосовно кредитів «стенд-бай» з Перу в 1954 р. Головною умовою в цій домовленості було те, що Перу довелося пообіцяти не змінювати свою політику інтервенцій на валютному ринку. МВФ вважав, що в Перу наявні засоби підтримки стабільного і стійкого обмінного курсу і тому цій країні довелося пообіцяти продовжувати це робити, щоб забезпечити отримання кредитів Фонду [3, р. 557–558]. Два роки потому, в 1956 р., у межах угоди з Чилі був запроваджений ще один аспект обумовленості МВФ – поетапність залучення коштів Фонду, тобто виплата їх певними траншами [4, р. 19]. Домовленість «стенд-бай» з Парагваєм в 1957 р. містила «клаузулу виконання», в якій говорилося, що невиконання певних критеріїв ефективності (загалом чотирьох) автоматично призведе до тимчасового призупинення прав за позичення [3, р. 557–558]. Домовленість з Португалією (1958 р.) також містила обов'язкові критерії ефективності (наприклад, щодо «кредитної стелі»), а для Гаїті в 1959 р. було розроблене навіть ширше коло умов політики, що згодом привело до подальшого удосконалення критеріїв ефективності. Рік потому, в 1960 р., критерії ефективності стали вже стандартною рисою практично всіх угод «стенд-бай» щодо отримання верхніх кредитних траншів [7, р. 11].

З часом, форми обумовленості набули також огляди (ходу реалізації) програми. Перший огляд програми було включено в текст домовленості «стенд-бай» з

Бразилією в 1958 р. Після створення механізму розширеного кредитування МВФ (EFF) в 1974 р. огляд програми став серйозною умовою для подальшої купівлі валюти в межах домовленості. Типова домовленість у межах механізму розширеного кредитування тривала протягом трьох років. Держава-член, яка хотіла позичити кошти у межах EFF, повинна була в кінці першого (другого) року подати на розгляд МВФ план напрямів політики і заходів, яким вона буде слідувати під час другого (третього) року домовленості. Після запровадження EFF умови МВФ стають дедалі детальнішими. Тепер ведуться переговори не лише щодо цілей, а й щодо детальних умов, що стосуються конкретних інструментів, за допомогою яких будуть досягнуті ці цілі [4, р. 20].

Крім кількісного зростання, обумовленість МВФ з часом зазнала й суттєвих якісних змін. Аналізуючи пакет обумовленості МВФ у випадку з Парагваєм (1957 р.), який надалі став прецедентом в політиці Фонду, науковці звертають увагу на запропоновані МВФ програмні заходи в сферах курсової, грошово-кредитної і фінансової політик. Згідно з Л. Гудер, для виконання своєї головної місії, а саме – вирішення проблеми дефіциту платіжного балансу, обумовленість МВФ, як правило, передбачає жорстку економію бюджетних коштів (скорочення державних послуг і підвищення податків), жорстку грошово-кредитну політику (підвищення процентних ставок і зменшення створення кредиту), а також жорстку курсову політику (девальвація національної валюти) [11, р. 125].

Хоча дослідники політики обумовленості МВФ вказують на складність проведення ретельного аналізу якісного розвитку обумовленості Фонду в період 1944–1979 рр. (тобто до прийняття «Керівних принципів обумовленості 1979») [4, р. 17], згаданому вже науковцю А. Дресру вдалось скласти певне уявлення про зміст і характер умов МВФ за період 1964–1978 рр. [10, р. 51]. Так, в 1964–1969 рр. дуже популярними були умови МВФ в сферах грошово-кредитної політики (наприклад, цільові показники стану валютних резервів) та податково-бюджетної політики (наприклад, реформа податкової системи або податкової бази). Крім того, Фонд висував умови, які стосувались зменшення цінових диспропорцій. Зустрічались також вимоги МВФ щодо скорочення дефіциту поточного рахунку за допомогою заходів, спрямованих на заміщення імпорту і стимулювання експорту. В період 1969–1978 рр. обумовленість охопила й інші сфери. В програми МВФ почали включати вимоги щодо обмеження заробітних плат, скорочення кількості державних службовців, встановлення стелі поточних державних витрат, обмеження капітальних витрат, скорочення трансфертів і субсидій, збільшення податків. Вперше домовленості держав-членів з МВФ стосувались й інтересів кредиторів: в програми почали включати вимогу скорочення зовнішніх платежів [4, р. 21].

Сьогодні обумовленість є центральним елементом кредитування на основі політики, оскільки саме вона пов'язує фінансову підтримку з боку донорів з проведенням реформ, які є ключовими для економічного та соціального розвитку країни-позичальниці. Типовий меморандум МВФ, який започатковує кредитування програми стабілізації, визначає її як домовленість з країною-позичальницею щодо проведення нею структурних реформ в період від трьох до п'яти років за фінансової підтримки і технічної допомоги Фонду [6].

Кредитування програми структурних реформ починається з узгодження МВФ та країною-позичальницею напрямів та змісту необхідних реформ. Потім Фонд надає фінансування за умови здійснення конкретних реформ. Такий підхід покликаний надати гарантії обом сторонам: МВФ отримує від уряду країни-позичальниці запевнення у тому, що реформи будуть якісно і своєчасно імplementовані, а країна-позичальниця твердо знає, що у разі дотримання вимог, вона отримає доступ до фінансових ресурсів Фонду. Таким чином, обумовленість МВФ також включає в себе моніторинг досягнення країною цілей реформування.

У контексті вищесказаного, стає цілком зрозумілим чому обумовленість

викликає так багато гарячих дебатів серед країн-позичальниць, особливо тих, що розвиваються. Експерти стверджують, що під час оцінювання наслідків обумовленості та кредитування МВФ структурних реформ досить важко розробити належні показники та ув'язати певні результати з конкретними заходами, особливо через те, що кредитні ресурси Фонду часто становить лише невелику частину наявних урядових ресурсів. Для того, щоб правильно інтерпретувати результати, наслідки програм структурної перебудови мають бути відокремлені від важких економічних умов, що спонукали до проведення реформ. Також доцільно розрізняти кредитування програм структурних реформ Світового банку та зусилля зі структурних реформ, підтримані МВФ, міжнародними банками розвитку та іншими інститутами. Методологічні проблеми поглиблюються складністю розрізнення і відокремлення наслідків різних заходів програми структурних реформ для різних суспільних груп.

Оцінки обумовленості МВФ є неоднозначними. Критичні зауваження зазвичай стосуються таких сфер:

1. Ефективність та забезпечення виконання. Традиційна *ex ante* обумовленість розглядається як невдалий інструмент просування реформ та сприяння економічному зростанню, тобто такий, що є марним і потенційно небезпечним [5]. Дієвість обумовленості суттєво знижується через існуючі труднощі в здійсненні контролю за дотриманням вимог Фонду, а також заохочення донорів продовжувати виділення коштів, незважаючи на недостатність зусиль урядів, спрямованих на реформування. Оскільки країни-позичальники взагалі не розглядають загрозу утримання Фондом виділених раніше коштів як реальну загрозу, вони не завжди належним чином ставляться до виконання зобов'язань, взятих на себе у межах домовленостей з МВФ. Крім того, на дієвість обумовленості також негативно впливає залучення донорів до оборонного кредитування, тобто надання країнам нових кредитів для погашення старих, незалежно від наявності або успішності реформ.

2. Стійкість. Критики обумовленості ставлять під сумнів стійкість ініційованих зовні реформ. Досить багато аналітиків стверджує, що після завершення фінансування, підтриманих Фондом програм структурної перебудови, часто відбувається зворотній рух або від проведення реформ взагалі відмовляються.

3. Процес. Обумовленість часто розглядається як посягання МВФ на суверенітет країн-позичальників. Деякі критики ставлять під сумнів легітимність таких МФО як Світовий банк і МВФ, характеризуючи їх як невиборні та недостатньо представницькі органи, які, тим не менш, змушують країни-позичальники приймати політику, що суперечить їх національним інтересам. Крім того, існують побоювання, що домовленості про обумовленість є результатом непрозорих дискусій між невеликими групами урядовців і представників Світового банку або МВФ, який досягається без участі всіх зацікавлених сторін, включаючи громадянське суспільство.

4. Зміст. Критики політики МВФ припускають, що основною проблемою є не сама обумовленість, а її зміст. З цієї точки зору, умови МВФ, які базуються на передовій практиці та сучасних досягненнях теорії, часто формуються без об'єктивного аналізу їх реальної економічної ефективності, а також без урахування політичних, соціальних, культурних та екологічних особливостей і обмежень кожної конкретної країни-позичальника [15]. Кредитування на основі політики, таким чином, розглядається як служниця нібито злочасного «Вашингтонського консенсусу» (рекомендований наприкінці XX ст. МВФ та Світовим Банком вид макроекономічної політики, який слід застосовувати в країнах, що зазнають фінансово-економічної кризи). Деякі науковці, наприклад, задаються питанням — чому незважаючи на численні кредити МВФ та програми структурної перебудови рівень доходу на душу населення на Африканському континенті залишається на

тому ж рівні, що й 20 років тому [14].

5. Збільшення кількості та обсягу умов. Критики також стверджують, що МВФ надто захоплюється дріб'язковою опікою країн-одержувачів кредитів, висуваючи вимоги, які часто є занадто численними, надмірно деталізованими та інтрузивними. Зростає кількість умов, які охоплюють дедалі більшу кількість напрямів державної політики, але центральний елемент програм реформ залишається незмінним [15]. Існує також побоювання, що число умов об'єктивно збільшуватиметься, оскільки все більше двосторонніх донорів переходять від проектного кредитування до кредитування на основі політики в тих сферах, де у них є інтерес, включаючи захист прав людини, боротьбу з корупцією та розбудову соціального капіталу.

Висновки. Таким чином, обумовленість пов'язує процес схвалення програми надання кредиту МВФ або її продовження з процесом прийняття та імплементації конкретних заходів у сфері економічної політики країною, яка отримує фінансування Фонду. Обумовленість є комплексним зводом напрямів державної політики та процедур, якому держави-члени МВФ або Світового банку погоджуються слідувати як умові використання ними фінансових ресурсів МВФ або Світового банку (доступ до нових кредитів, реструктуризація або скорочення боргу тощо). Обумовленість посідає центральне місце в програмах кредитування на основі політичних рішень МВФ та Світового банку, яке надається лише за умови повного виконання державою-позичальником встановлених критеріїв ефективності. Зазвичай, обумовленість виражається у вигляді кількісних або структурних критеріїв ефективності, грошово-кредитних або податково-бюджетних показників, покликаних забезпечити використання ресурсів МВФ або Світового банку відповідно до цілей кредитної угоди. Обумовленість МВФ, як правило, передбачає заходи жорсткої бюджетної економії (скорочення державних послуг та підвищення податків) та девальвації національної валюти з метою виконання своєї головної місії: подолання дефіциту платіжного балансу.

Логіка обумовленості має бути оцінена з двох різних поглядів. Обумовленість надає МВФ або Світовому банку можливість спрямувати свою фінансову допомогу на конкретні цілі. Ефективність цієї допомоги значно зростає завдяки певним умовам донорів, що супроводжують процес її отримання. Крім того, обумовленість може убезпечити уряд-боржник від певних ризиків морального порядку (недобросовісна поведінка) завдяки наданню йому конкретних політичних інструментів для проведення низки непопулярних реформ, що за інших умов було би політично нездійсненним. Отже, для непопулярних реформаторських урядів, які прагнуть кардинально змінити економічну політику країни, обумовленість МВФ та Світового банку є вагомим політичним чинником на користь укладення угод з цими МФО.

Обумовленість як інструмент впливу в міжнародних відносинах, сформувалась й еволюціонувала в процесі діяльності, створених в повоєнний час МФО, найвідомішим з яких є Світовий банк та Міжнародний валютний фонд (МВФ). Подальший розвиток обумовленості, перетворення її на ефективний та дієвий інструмент зовнішнього впливу, відбувається сьогодні у межах політики розширення ЄС. Надання перспективи членства посткомуністичним країнам Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) сприяло формуванню нового методу розширення ЄС, однією з характерних рис якого стала політична обумовленість. Ухвалені на саміті ЄС в Копенгагені (1993 р.) критерії вступу, надали ЄС можливість безпрецедентного впливу на країни-кандидати, що привело до визначних трансформаційних перетворень на посткомуністичному просторі.

З огляду на зазначене вище, важливим науковим завданням є дослідження феномену обумовленості, зокрема ЄС, прогнозування напрямів її подальшого розвитку, у тому числі з урахуванням змін як у глобальному, так і європейському політичному ландшафті. Аналіз переваг і недоліків обумовленості МФО, її впли-

ву на політику певних країн, сприятиме кращому розумінню обумовленості ЄС, яка перетворилась на визначальний фактор сучасних двосторонніх відносин не лише між Союзом та країнами-кандидатами і потенційними кандидатами, а також і країнами, які визначили європейську інтеграцію як стратегічний пріоритет своєї зовнішньої політики.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Рудік Н. М. Політична обумовленість // Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів: «Новий світ – 2000», 2015. – 492 с.
2. Articles of Agreement of the International Monetary Fund, April 2016. – URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm> (Accessed 9.12.2016)
3. Boughton J. M. Silent Revolution: the International Monetary Fund, 1979–1989. – Washington, DC: International Monetary Fund, 2001. – 1111 p. – URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/history/2001/> (Accessed 9.12.2016)
4. Brunninkhuis R. The IMF and its conditionality: an overview of the evolution of the IMF policy conditions and an inquiry into its causes. – URL: <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?fid=199495> (Accessed 9.12.2016)
5. Collier P. The Failure of Conditionality // Perspectives on Aid and Development / Edited by Catherine Gwin and Joan Nelson. – Washington, DC: Overseas Development Council, 1997. – 108 p.
6. Conditionality Revisited. Concepts, Experiences, and Lessons / Edited by Stefan Koeberle, Harold Bedoya, Peter Silarsky, and Gero Verheyen. – Washington, DC : The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2005. – 294 p.
7. Dell S. On being grandmotherly: The evolution of IMF conditionality // Essays in International Finance, 1981, № 144, 48 p. – URL: https://www.princeton.edu/~ies/IES_Essays/E144.pdf (Accessed 9.12.2016)
8. Denters E. Law and Policy of IMF Conditionality. – Den Haag: Kluwer Law International, 1996. – 308 p.
9. Dreher A., Vaubel R. The causes and consequences of IMF conditionality // Emerging Markets Finance and Trade, 2004, 40, № 3, P. 1–37. – URL: <http://econwpa.repec.org/eps/if/papers/0309/0309004.pdf> (Accessed 9.12.2016)
10. Dreher A. The development and implementation of IMF and World Bank conditionality // HWWA Discussion Paper, 2002, № 165–66 p. – URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=333960 (Accessed 9.12.2016)
11. Guder L. F. IMF and World Bank conditionality and concessional development financing // Griffin's View on International and Comparative Law, 2005, Volume 6, № 2, P. 114–135. – URL: http://www.rechten.vu.nl/en/Images/6-2_-_IMF_and_World_Bank_tcm248-46116.pdf (Accessed 9.12.2016)
12. IMF Conditionality in Fund-Supported Programs – Policy Issues, February 16, 2001. – Access mode : www.imf.org/external/np/pdr/cond/2001/eng/policy/021601.pdf (Accessed 9.12.2016)
13. Lastra R. M. IMF conditionality // Journal of International Banking Regulation, 2002, 4, № 2, P. 167–182.
14. Milanovic B. The Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know It // World Development, 2003, Vol. 31(4), P. 667–683.
15. Wood A., Lockwood M. The «Perestroika of Aid»? New Perspectives on Conditionality. – Bretton Woods Project, Washington, DC, 1999. – URL: <http://www.brettonwoodsproject.org/topic/governance/poa2.pdf> (Accessed 9.12.2016)

REFERENCES:

1. Rudik N. M. Politychna obumovlenist [Political conditionality] // Suchasna politychna leksyka: entsykloped. slovnyk-dovidnyk / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, H. V. Shypunov ta in.]; za nauk. red. Khomy N. M. – Lviv: «Novyi svit – 2000», 2015. – 492 s.
2. Articles of Agreement of the International Monetary Fund, April 2016. – URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm> (Accessed 9.12.2016)
3. Boughton J. M. Silent Revolution: the International Monetary Fund, 1979–1989. – Washington, DC: International Monetary Fund, 2001. – 1111 p. – URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/history/2001/> (Accessed 9.12.2016)
4. Brunninkhuis R. The IMF and its conditionality: an overview of the evolution of the

IMF policy conditions and an inquiry into its causes. – URL: <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?fid=199495> (Accessed 9.12.2016)

5. Collier P. The Failure of Conditionality // Perspectives on Aid and Development / Edited by Catherine Gwin and Joan Nelson. – Washington, DC: Overseas Development Council, 1997. – 108 p.

6. Conditionality Revisited. Concepts, Experiences, and Lessons / Edited by Stefan Koeberle, Harold Bedoya, Peter Silarsky, and Gero Verheyen. – Washington, DC : The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2005. – 294 p.

7. Dell S. On being grandmotherly: The evolution of IMF conditionality // Essays in International Finance, 1981, № 144, 48 p. – URL: https://www.princeton.edu/~ies/IES_Essays/E144.pdf (Accessed 9.12.2016)

8. Denters E. Law and Policy of IMF Conditionality. – Den Haag: Kluwer Law International, 1996. – 308 p.

9. Dreher A., Vaubel R. The causes and consequences of IMF conditionality // Emerging Markets Finance and Trade, 2004, 40, № 3, P. 1–37. – URL: <http://econwpa.repec.org/eps/if/papers/0309/0309004.pdf> (Accessed 9.12.2016)

10. Dreher A. The development and implementation of IMF and World Bank conditionality // HWWA Discussion Paper, 2002, № 165–66 p. – URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=333960 (Accessed 9.12.2016)

11. Guder L. F. IMF and World Bank conditionality and concessional development financing // Griffin's View on International and Comparative Law, 2005, Volume 6, № 2, P. 114–135. – URL: http://www.rechten.vu.nl/en/Images/6-2_-_IMF_and_World_Bank_tcm248-46116.pdf (Accessed 9.12.2016)

12. IMF Conditionality in Fund-Supported Programs – Policy Issues, February 16, 2001. – Access mode : www.imf.org/external/np/pdr/cond/2001/eng/policy/021601.pdf (Accessed 9.12.2016)

13. Lastra R. M. IMF conditionality // Journal of International Banking Regulation, 2002, 4, №. 2, P. 167–182.

14. Milanovic B. The Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know It // World Development, 2003, Vol. 31(4), P. 667–683.

15. Wood A., Lockwood M. The «Perestroika of Aid»? New Perspectives on Conditionality. – Bretton Woods Project, Washington, DC, 1999. – URL: <http://www.brettonwoodsproject.org/topic/governance/poa2.pdf> (Accessed 9.12.2016)

Рудик А. А., аспирантка кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (Днепр, Україна), E-mail: alexorudi@ukr.net

Обусловленность международных финансовых организаций как инструмент влияния в современных международных отношениях.

Аннотация. Обусловленность играет заметную роль в современных международных отношениях, поскольку является инструментом внешнего влияния международных финансовых организаций (МФО), военно-политических блоков и интеграционных объединений. Под влиянием обусловленности государства берут на себя политические обязательства по проведению определенных реформ и/или действиям в заданном направлении. В качестве инструмента влияния обусловленность сформировалась и эволюционировала в процессе деятельности, созданных в послевоенное время МФО (Всемирный банк, Международный валютный фонд). В течение своего развития обусловленность МФО претерпела как количественные, так и качественные изменения, однако до сих пор она не имеет четкого определения в положениях учредительных документов или решениях МВФ. Со временем, правовая неопределенность обусловленности привела к существенному росту количества и изменению характера условий МВФ. Дальнейшее развитие обусловленности, превращение ее в эффективный и действенный инструмент влияния в международных отношениях, происходит в рамках политики расширения ЕС.

Ключевые слова: международные отношения, обусловленность, международные финансовые организации, политика обусловленности МВФ, соответствие требованиям, обусловленность ЕС.

Rudik O., postgraduate student, Department of international relations Dnipropetrovsk

national University Oles Honchar (Dnipro, Ukraine), E-mail: alexorudi@ukr.net

Conditionality of the International Financial Institutions as an instrument for influence in contemporary international relations.

Abstract. *The purpose of the article is to consider of IFIs conditionality as a mean of external influence in contemporary international relations by analysis of formation and development of this instrument in the World Bank and the IMF policies. Relevance of the research is due to conditionality role, which is an instrument of external influence of IFI, military-political alliances, and integration associations in contemporary international relations. The study used scientific works of foreign scientists and documents and analytical materials of the IMF.*

Conditionality as an instrument of influence in international relations formed and evolved in the process of the IFIs (World Bank, IMF) performance, which were created after the Second World War. The key periods of conditionality evolution are 1944–1979, 1980–2002, and since 2003 and currently, during which the instrument has undergone some qualitative and quantitative changes. In 1979 the IMF Executive Committee approved the conditionality guidelines that were revised in 2002. However, conditionality is not clearly defined in the provisions of the Articles of Agreement or any IMF decisions. Fund rather loosely interprets its content according to Article V of the Articles of Agreement, which determines the conditions governing use of general resources of the IMF. Over time, this legal uncertainty of the conditionality has led to a significant increase in the number and nature of the IMF's conditions.

Critiques of MFIs conditionality generally apply to such problems: poor performance and effectiveness, weakness and instability of externally initiated reforms, proliferation of conditions, and infringement of national sovereignty of borrowing countries. Although the IMF conditions mostly are based on best practices and theoretical findings, they often do not take into account political, social, cultural, and environmental features and limitations.

Further development of conditionality, its transformation into an efficient and effective tool of external influence, goes on within EU enlargement policy. Adoption of the Copenhagen accession criteria allows EU an unprecedented opportunity to exert influence over the candidate and potential candidate countries, which led to outstanding transformations in post-communist space. Considering the above, an important research objective is to study the phenomenon of conditionality, in particular EU conditionality, forecasting trends for its further development, including taking into account changes in both global and European political landscapes.

Keywords: *international relations, conditionality, International financial institutions, policy of IMF conditionality, compliance, EU conditionality.*

УДК 327(339.924+332.122)

Рустамова Парвана Тельман кизи,
аспирантка

Львовського національного університету імені І. Франка
(Львів, Україна), E-mail: PeriRustamova865@gmail.com

АЗЕРБАЙДЖАН И РОССИЯ – СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО И КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН

Аннотация. *В данной статье рассматриваются двусторонние отношения между Азербайджаном и Россией в Каспийском регионе. Представлен обзор энергетической политики, основные интересы России в регионе. Также рассматриваются различные проблемы, связанные с увеличением иностранных инвестиций в новые независимые прикаспийские государства, статусом Каспийского моря и раздела поверхности Каспийского моря на национальные секторы. Рассмотрены вопросы безопасности, экономические и политические проблемы, с которыми сталкивается регион. Значительный запас природных ресурсов Каспийского региона постепенно приобретает все большее значение и роль Азербайджана начинает занимать важное место в списке российских внешнеполитических приоритетов. Нынешнее состояние российско-азербайджанских отношений наглядно демонстрирует постоянный поиск для взаимовыгодного сотрудничества и новых путей укрепления стратегического партнерства между двумя странами.*

Ключевые слова: *Азербайджано-российские отношения, Каспийское море, Каспийский бассейн, TANAP, Турция, Север–Юг транспортный коридор, региональная безопасность, региональная политика, Карабахская проблема, нефтяная стратегия, Контракт века, внешняя политика, диаспора.*

Введение. Динамические двусторонние отношения Азербайджана и России наблюдаются в течении несколько лет. Роль Азербайджана в шкале российских внешнеполитических приоритетов занимает особое место. Современный этап развития двусторонних отношений является доказательством постоянных поисков взаимовыгодного сотрудничества и путей укрепления стратегического партнерства между государствами. Анализ интересов Российской Федерации в Каспийском регионе и эволюция внешнеполитических отношений с Азербайджаном по стратегии в Каспийском регионе – актуальны и заслуживают внимания.

Регион Каспийского моря с каждым годом приобретает стратегическое значение, так как Запад считает Каспийский регион важным альтернативным источником энергоресурсов. Именно поэтому в данном регионе переплетаются интересы различных акторов, среди которых Россия играет немаловажную роль.

I. Начало двусторонних отношений после распада СССР

Исторически сложилось так, что Россия постоянно укрепляла свои позиции на прикаспийских побережьях. После распада СССР возникла необходимость построения конструктивного диалога между новопровозглашенными независимыми республиками. Так, за двадцать пять лет своей независимости Азербайджанская Республика превратилась в стратегически важного субъекта, партнера Российской Федерации в Каспийском регионе и регионе Южного Кавказа. В этом контексте необходимо охарактеризовать национальные интересы и приоритеты РФ в Каспийском регионе.

Дипломатические отношения между Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией были установлены 4 апреля 1992 [23]. После прихода к власти Гейдара Алиева, Азербайджан проводит тактическую внешнюю политику и роль двусторонних отношений с Россией значительно усиливается. Правовой базой двусторонних отношений выступает Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной безопасности 1997 года.

Сегодня, отношения между Азербайджаном и Россией - это отношения стратегического партнерства, которые соответствуют национальным интересам двух государств, базовыми принципами которых являются независимость, взаимоуважение и взаимопонимание [7, с. 91].

II. Энергетическая политика РФ и Азербайджана в Каспийском регионе

Рост западных инвестиций в регионе вызывает у РФ опасения возможное усиление политического и экономического влияния США. РФ рассматривает проникновение Запада в регион как угрозу своей безопасности. Однако российские нефтедобывающие компании не стремились противодействовать этому и в результате, своим активным участием заработали дивиденды. Страны Каспийского региона, международные энергетические компании и правительство США были нацелены на устранение влияния России в регионе, прокладывая маршруты доставки энергоносителей (топливно-энергетических ресурсов) в обход России и Ирана [25, с. 116].

Началом нефтяной стратегии Азербайджана считается подписание соглашения о совместной разработке нефтяных месторождений «Азери», «Чираг», «Гюнешли», которое называют «Контрактом тысячелетия». Договор предусматривает участие 13 компаний (Амоко, БП, ГНКАР, ЛУКОЙЛ, Стагойл, Пензойл и другие) из 8 стран мира (Азербайджан, США, Великобритания, Турция, Норвегия, Япония, Россия, Саудовская Аравия) [10].

Этот контракт был результатом дальновидной политики Национального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева. Нефтяная стратегия Азербайджана

включала перспективы тесного сотрудничества не только с западными государствами, но и Россией. Так, в 1996 году в Москве был подписан договор о транспортировке азербайджанской нефти через территорию РФ (Новороссийский порт на черноморском побережье) по трубопроводу Баку – Новороссийск, имеющему протяженность 1330 км. Позже правительство РФ решило изменить конфигурацию нефтепровода и осуществлять транспортировку нефти в морской порт Новороссийск от терминала в Махачкале, исключив отрезок нефтепровода, который проходит по территории Азербайджана. Стоит отметить, что энергетические ресурсы Каспийского моря – это не единственный фактор двустороннего сотрудничества в регионе. Цена на нефть подвержена колебаниям, однако стабильность отношений Азербайджана и России зависит от взаимного доверия и вопросов безопасности. Не только нефть влияет на значимость Каспийского региона. Например, директор Центра стратегических исследований Эльхан Нуриев считает: «Становление мира и безопасности в Каспийском регионе - главное условие экономического и социального развития региональных государств, притока инвестиций и укрепления связей [13, с. 2].

Правовым источником сотрудничества Азербайджана и России в Каспийском регионе выступает Договор о принципах сотрудничества в Каспийском море, заключенный в 2001 году. В статье 2 говорится: «Стороны должны принять совместные меры для начала процесса пятисторонних переговоров по принятию конвенции о правовом статусе Каспийского моря» [24]. Документ объявляет Каспийское море зоной мира и дружбы.

Принятие Бакинской декларации стало важным шагом в построении высокого уровня стратегического партнерства на основе принципов взаимного уважения государственного суверенитета, равноправия и невмешательства во внутренние дела, и продемонстрировало намерение двух стран прилагать совместные усилия для преобразования Кавказа в регион мира, добрососедства и процветания. В главе I говорится: «Сближение обоих государств по Каспийской проблематике, принятие Специального заявления Российской Федерации и Азербайджанской Республики о сотрудничестве на Каспийском море, подтверждение готовности продолжения регулярных контактов в формате Специальной рабочей группы на уровне заместителей министров иностранных дел пяти прикаспийских государств» [1].

Подписание Московской декларации 2004 года, которая предусматривала интенсивное развитие политических контактов, стало подтверждением заинтересованности сторон в двустороннем взаимодействии на правовой основе в области транзита азербайджанской нефти через территорию России и доставки природного газа из России в Азербайджан [12]. Еще в 2009 году было подписано соглашение между компанией «Газпром» и Государственной Нефтяной Компанией Азербайджанской Республики об экспорте газа из Азербайджана в Россию по трубопроводу Баку - Ново-Филия [3, с. 110].

Договоренности, которые указаны в этих декларациях сближали интересы двух государств и создали платформу для укрепления связей в сфере транспортной политики. Так, в 2005 году Азербайджан присоединился к договору «Север–Юг»: Иран, Индия, Россия – проект транспортного коридора, который направлен на развитие промышленности государств-участников. Как отметил Президент Азербайджана Ильхам Алиев: «Азербайджан вкладывает инвестиции в реализацию проекта. Цель проекта – региональное сотрудничество, экономическая выгода и безопасность» [18].

Это есть выгодный проект, который в перспективе может расширить рамки сотрудничества и привлечь значительные инвестиции. Проект обеспечивает транспортировку до 20 млн. Тонн груза. Роль Азербайджана в реализации этого проекта является стратегически важной, учитывая то, что Россия является основным

торговым партнером Азербайджана. В условиях глобализации экономические и торговые отношения становятся основой для выявления региональных приоритетов внешней политики любого государства.

III. РФ–Азербайджан–Турция – формат энергетического сотрудничества

Совместные энергетические проекты Азербайджана и Турции интересуют Россию. Поскольку Азербайджан не имеет выхода на мировые рынки по открытому морю, действующие трубопроводы и энергетические проекты вызывают интерес региональных актеров. Уже более 10 лет действует трубопровод Баку–Тбилиси–Джейхан (2006), что обусловило укрепление стратегических связей Турции и Азербайджана. С 2007 года Азербайджан экспортирует природный газ в Турцию (Баку–Эрзурум). В 2012 году с целью расширения возможностей в газовом секторе был подписан проект TANAP – историческое соглашение, предложенное правительством Азербайджана. Южный газовый коридор – является составной частью проекта TANAP и предусматривает доставку российского газа в Южную Европу. Однако из-за резкой позиции Европарламента реализация экспорта была запрещена. Тогда, альтернативным вариантом России выступил проект «Турецкий поток» (экспорт российского газа через Черное море в Турцию и Грецию), которое недавно подписали Россия и Турция на Международном энергетическом форуме. Возобновление переговоров по трубопроводу является символом примирения двух государств, и Азербайджан рассматривает это сотрудничество как инструмент регионального партнерства, поддерживает инициативу обоих государств. Во время пресс-конференции в Санкт-Петербурге Президент Турции Реджеп Эрдоган отметил: «Что касается региональных вопросов – России, Турции, Азербайджана, мы запустили механизм трехстороннего формата, который оцениваем положительно» [17].

Турция – один из региональных лидеров, поэтому на уровне с РФ способна влиять на политические и экономические процессы Южного Кавказа. Россия – является крупнейшим экспортером природного газа в Турцию. Значимость и стратегическая важность обоих государств во внешней политике Азербайджана является безусловным.

«Турецкий поток» не выступает конкурентом азербайджанскому проекту TANAP. Россия и Турция являются стратегическими партнерами Азербайджана, что уместно было подчеркнуто Президентом Азербайджана в интервью: «Проект «Турецкий поток» всегда нами был поддержан. Это способствует взаимодействию, безопасности в регионе и позволяет государствам в полной мере обеспечивать свои экономические и энергетические интересы в регионе» [9].

Активизация этих проектов будет началом устойчивого регионального сотрудничества и роста инвестиций, значительно повлияет на статус региона на международной арене. Дальнейшие действия зависят от позиции Европарламента, поскольку разрешение на транзит возможен только с согласия государств ЕС, а также решения крымского вопроса, урегулирования российско-украинского конфликта.

Стоит отметить, что Азербайджан придерживается нейтралитета в российско-турецких отношениях, учитывая совершенно разные региональные интересы сторон в регионе. В будущем конфликт интересов может проявиться по ценам на нефть. Турции для экономического развития, нужна дешевая нефть, Азербайджану – дорогая. Однако, Азербайджан всегда поддерживает баланс в двусторонних отношениях и многосторонних отношениях, следуя принципу добрососедства и толерантности.

Сегодня более перспективным является газовый проект TANAP – экспорт азербайджанского газа через территорию Турции, Грузии, Греции и Албании с выходом в Италию. Этот проект будет способствовать укреплению позиций Азербайджана в Каспийском регионе. Что касается РФ, то страна уже определила юридически закрепленную энергетическую стратегию до 2030 года. Так, целями

внешней энергетической политики России является максимально эффективное использование энергетического потенциала для полноценной интеграции в мировой энергетический рынок, укрепления позиции и получения наибольшей выгоды для национальной экономики [22].

Для государства, которое занимает первое место в мире по запасам природного газа (23% мирового запаса), региональное партнерство имеет приоритетное значение. Тут переплетаются интересы в сфере энергетики и безопасности целого региона.

Так, в 2012 году правительство РФ официально подтвердил факт закрытия Габалинской радиолокационной станции, которая находилась на территории Азербайджана еще со времен Советского Союза и имеет статус информационно-аналитического центра, который является собственностью Азербайджана. Однако Азербайджан предоставляет России его движимое и недвижимое имущество в аренду на 10 лет за ежегодную плату в размере 7 млн. долларов. Ни одна из сторон не политизировала вопрос закрытия станции, поэтому вектор положительных отношений между государствами оставался стабильным [4].

Немаловажным есть вопрос о статусе Каспийского моря. В перспективе ожидается завершение работы над принятием конвенции о правовом статусе Каспийского моря. Сотрудничество государств и безопасность в регионе обсуждаются на саммитах с участием «каспийской пятерки». Так, III Саммит глав государств прикаспийских государств состоялся 19 ноября 2010 в Баку, а 29 сентября 2014 состоялся IV Саммит Каспийских государств в г. Астрахань (РФ). Очередной саммит состоится в столице Казахстана – г. Астане. Участники «каспийской пятерки» обсуждали вопросы правового статуса Каспийского моря и вопросы безопасности в регионе. Хотя решение правового статуса не влияет на двусторонние отношения России и Азербайджана. На саммите в Баку, глава государства отметил: «Между Азербайджаном и Россией приняты важные меры по распределению Каспия на сектора» [18]. То есть, статус Каспийского моря не выступает спорной темой между двумя государствами. Кроме того, Азербайджан, Иран и Россия в трехстороннем формате признали важность и целесообразность принятия Конвенции о статусе Каспийского моря. 1997 между Россией и Азербайджаном был подписан договор «О разделе Каспия на сектора – зоны». 1998 аналогичный договор был подписан с Казахстаном [5, с. 824].

Конструктивный диалог, который проводит РФ и Азербайджан по статусу Каспия способствует построению взаимных интересов и устранению противоречий между сторонами.

В Каспийском регионе интересы России и Азербайджана совпадают. Например, существующие энергетические проекты Азербайджана и Российской Федерации в Каспийском регионе имеют значительные перспективы, несмотря на решение ОПЕК о сокращении добычи нефти на 600 тыс. бар. в день с 2017 [16].

Россия и Азербайджан поддерживали решение ОПЕК. Азербайджан не является членом ОПЕК, однако Азербайджан нефтедобывающее государство и рост цен на нефть является благоприятным фактором для экономики страны. Если ОПЕК принимает такое решение, то оно должно выполняться во всестороннем порядке для обеспечения справедливости. Азербайджан проводит политику, направленную на уменьшение зависимости от нефти и не собирается увеличивать производство нефти. Более активное участие Азербайджана в Форуме стран – экспортеров нефти будет способствовать координации экспортной политики.

IV. Региональное сотрудничество по вопросам безопасности в Каспийском регионе

Военная мощь РФ в Каспийском регионе является общеизвестной. Свое влияние Россия продемонстрировала во время операции в Сирии – осенью 2015 года, использовав Каспийскую флотилию и четыре ракетных корабля против ИГИЛ

[21]. Такое решение было принято, вероятно, после получения от властей Ирана и Ирака разрешения на использования воздушного пространства этих стран для пролета крылатых ракет. Таким образом, РФ защищает не только себя, но и целый регион от террористической угрозы. Кроме Каспийской флотилии ближе других к зоне конфликта находился только российский черноморский флот, который после распада СССР потерял главный военный порт в Черном море (Севастополь), однако в 2015 году ЧФ не располагал комплексами «Калибр» для пуска крылатых ракет. Безусловно, от решения сирийского вопроса зависит безопасность не только Ближнего Востока, но и Каспийского региона.

В свою очередь, Азербайджан – является форпостом безопасности в Каспийском регионе. РФ и Азербайджан имеют все возможности для широкого формата сотрудничества в сфере безопасности. Борьба Прикаспийских государств с терроризмом обсуждалась на уровне глав государств. Еще в 2004 году Иран предложил создать межгосударственную структуру, которая бы координировала сотрудничество прикаспийских государств в этой сфере.

По инициативе России было подписано Совместное соглашение «О сотрудничестве в сфере безопасности в Каспийском море» с целью совместного использования ресурсов в мирных целях и предотвращения милитаризации бассейна. Таким образом РФ подтвердило решительную позицию о запрете присутствия военных блоков в регионе Каспийского моря. Иностранное военное присутствие также противоречит конституции Азербайджана и не предусматривается. Вопрос безопасности каждый раз обсуждаются на уровне глав государств Азербайджана и России, и стран Каспийской пятерки.

12 октября 2010 в г. Астрахань была создана Каспийская антинаркотическая пятерка в рамках решений саммита Прикаспийских государств. Нелегальный оборот наркотиков является угрозой безопасности всего мирового сообщества, глобальным вызовом. Борьба с этим преступлением возможна при многостороннем и двустороннем сотрудничестве. Для стран Каспийского пятерки доминирующим фактором нестабильности в регионе масштабное является наркопроизводство в Афганистане, которое в прошлом году составило 7 тыс. Тонн, то есть 90% мирового производства [15].

Учитывая опасность распространения этого преступления на территории государств Каспийского региона, создание такой рабочей группы стало фактом неэффективности стратегии НАТО в Афганистане. Каспийская антинаркотическая пятерка выступает региональной организацией, которая в будущем может выработать текст конвенции о незаконном обороте наркотических средств в Каспийском море. Азербайджан осуществляет значительный вклад по борьбе с незаконным наркотрафиком в регионе.

В 2003 году в РФ выступила с инициативой создать «КАСФОР» - международную систему коллективной безопасности, то есть группы оперативного взаимодействия военно-морских сил, в состав которой будут входить все флоты каспийских государств. Инициатива была поддержана государствами Каспийского бассейна. Цели КАСФОР предусматривали борьбу с терроризмом, распространением оружия массового уничтожения, наркотрафиком, браконьерством, а также обеспечение безопасной доставки энергоресурсов [11].

Отсутствие четкой официальной позиции государств и нерешенность статуса Каспийского моря стали преградой в принятии этого решения. Создание КАСФОР призвано способствовать формированию новых возможностей в сфере региональной безопасности. Россия представляет собой наиболее активный силовой центр внешней конфигурации кавказского комплекса безопасности. Россия рассматривает этот регион в качестве наиболее важного элемента своей национальной безопасности. Главная цель – сохранение баланса сил и недопущение появления военных структур не региональных акторов [6, с. 197].

В России и Азербайджана разные интересы по вопросам безопасности и интеграции, но обе стороны во взаимной форме обеспечивают реализацию этих интересов. Благодаря прагматичным решением, сторонам удалось найти компромиссы и урегулировать двусторонние отношения.

Общеизвестно, что в первые годы независимости, отношения между Россией и Азербайджаном были напряженными и сложными, что проявилось во взаимных претензиях и недовольстве сторон. Причин таких отношений было несколько, однако самой большой проблемой был армяно-азербайджанский конфликт, в котором Россия поддерживала союзные отношения с Арменией, что стало поводом деструктивного характера отношений между Россией и Азербайджаном.

В первые годы конфликта Азербайджан апеллировал к Москве, рассчитывая на справедливое решение проблемы из Центра. Однако при М. Горбачеве Центр занимал нечеткую позицию, демонстрируя субъективный и односторонний взгляд на ситуацию. Именно после эскалации армяно-азербайджанского конфликта и силовой операции в Баку, в январе 1990 года отношение к Союзу было в край отрицательным [2, с. 9].

Армяно-азербайджанский конфликт как региональная и международная угроза выступает фактором опасности и дестабилизации. Россия, учитывая стратегическое партнерство с Азербайджаном и сотрудничество в Каспийском регионе, заинтересована в решении этого конфликта. Однако пассивность российских представителей в Минской группе ОБСЕ вызывают недовольство [19].

Восстановление справедливости должно соответствовать нормам и принципам международного права и Российская Федерация, взяв на себя полномочия посредника, обязана поддерживать народ Азербайджана. Армения ничего не может дать России, ни в экономическом, ни в геополитическом отношении. Значительный потенциал сотрудничества между РФ и Азербайджаном проявляется в энергетической сфере. Баку является важным партнером в вопросе стабилизации ситуации на Северном Кавказе, в вопросах безопасности и сотрудничества на Каспии [14, с. 72]. То есть, в случае возобновления переговоров по урегулированию конфликта или военных операций, Армения будет лишена гарантий поддержки со стороны РФ.

V. Принцип «мягкой силы» и роль диаспоры

Каспий, как уже отмечалось, не только регион экономического, энергетического сотрудничества. Здесь решаются не только вопросы безопасности и борьбы с международными преступлениями. Важным инструментом внешней политики АР в регионе выступает реализация политики «мягкой силы». Известно, что в России действует Азербайджанское молодежное объединение России – АМОР. На территории России проживает многочисленная азербайджанская община, около 3 млн. Человек. Также важным является деятельность Фонда имени Гейдара Алиева, который способствует развитию гуманитарных отношений между Азербайджаном и Россией. Так, в г. Астрахани при поддержке Фонда создан мост дружбы Азербайджана и России, установлен памятник Гейдару Алиеву, отреставрирована школа имени Гейдара Алиева, открыт памятник дружбы Баку и Астрахани [8, с. 72]. Азербайджан единственное государство Южного Кавказа, где русский язык изучается в средних школах и высших учебных заведениях.

Выводы. Итак, азербайджано-российские отношения в Каспийском регионе характеризуются растущими тенденциями сотрудничества в энергетической, экономической, политической сферах. Анализ двусторонних отношений является доказательством возможности значительных перспектив для расширенного сотрудничества в вопросах регионального сотрудничества. Россия имеет приоритетное место во внешней политике Азербайджана, где Каспийский регион имеет особое значение. После распада СССР, появление независимых государств на побережье Каспия, вызвала необходимость построения конструктивного диалога между

прикаспийскими государствами. Основным рычагом двусторонних отношений в регионе выступает энергетический фактор. Энергетические и транспортные проекты России в Каспийском регионе связаны с укреплением энергетической безопасности. Региональное энергетическое сотрудничество играет ключевую роль в обеспечении стабильности в регионе. Однако, отсутствие совместных проектов Азербайджана и России в регионе Каспийского моря не влияет на дружеские отношения двух государств и не создает конкуренцию в регионе. Экспорт азербайджанского газа в Россию реализуется на двусторонних соглашениях между «Газпромом» и Государственной нефтяной компании АР.

Важным фактором региональной безопасности является решение вопроса статуса Каспийского моря. Между Азербайджаном и Россией отсутствуют противоречия по статусу Каспийского моря. 1997 между Россией и Азербайджаном был подписан договор «О разделе Каспия на сектора - зоны». Стороны проявляют необходимые усилия и инициативу по правовому урегулированию этой проблемы на уровне пяти прибрежных государств, то есть принятие универсальной Конвенции «О статусе Каспийского моря».

Безопасность Каспийского региона зависит от активного участия и сотрудничества прикаспийских государств в борьбе с вызовами и угрозами. В этом вопросе основная роль принадлежит России - как важного актера и соперника «западного влияния», а также Азербайджана - регионального лидера Южного Кавказа. Возможность активизации таких региональных структур как КАСФОР способствовать формированию новой силы «пятерки» в регионе. Сотрудничество в сфере безопасности станет новым инструментом во внешней политике РФ для противодействия внерегиональным силам. Азербайджан проводит сбалансированную, многовекторную политику. Благодаря продуманной дипломатии Азербайджан не допускает условий для ухудшения отношений с РФ, поддерживая баланс и реализуя собственные национальные интересы. Учитывая нейтралитет Азербайджана во многих вопросах, это станет способствовать долговременным партнерским отношениям между Баку и Москвой.

Россию и Азербайджан объединяют исторические и культурные связи. Активное участие азербайджанской молодежи России влияет на укрепление дружбы и партнерства двух государств, создавая условия для широкого сотрудничества в сфере культуры, образования и науки.

Каспийский регион - является платформой тесного сотрудничества России и Азербайджана в сфере экономических энергетических, транспортных отношений.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ:

1. Бакинская декларация, 9 января 2001, – URL: <http://kremlin.ru/supplement/3263> (Дата обращения 12.11.2016)
2. Бахревский Е. В. Российско-азербайджанские отношения за 20 лет: история и перспективы // РИСИ и ЦСИ Азербайджана, Баку, 2011. – С. 7-30.
3. Блинков В. М. Российско-азербайджанские отношения за 20 лет. История и перспективы // SAM, Центр стратегических исследований, 2011. – С. 104-121.
4. Владимир Путин и Гейдар Алиев подписали соглашение о статусе, принципах и условиях использования Габалинской радиолокационной станции (РЛС «Дарьял»), 25 января 2002, Москва – URL: kremlin.ru/events/president/news/26938 (Дата обращения 13.11.2016)
5. Гасанов А. Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана – Баку: «Şərq-Qərb», 2007. – 904 с.
6. Джаннатхан Эйвазов. Безопасность Кавказа и стабильность развития Азербайджанской Республики – Баку: Издательство «Нурлан», 2004. – 358 с.
7. Дорохин В. Чрезвычайный и Полномочный Посол Российской Федерации в Азербайджане // *Diplomatiya Aləmi jurnalı*, 2015, № 39, С. 91
8. Ибрагимов И. Стратегия эффективного влияния. Внешняя политика, «мягкая сила» и энергетическая дипломатия Азербайджана в 21-м веке – М.: Издательство «Весь Мир», 2016 – 240 с.

9. Ильхам Алиев ответил на вопросы Международного информационного агентства «Спутник», 17 октября, 2016, – URL: <http://ru.president.az/articles/21409> (Дата обращения 15.11.2016)
10. Контракт века, 1994 сентября, – URL: <http://ru.president.az/azerbaijan/contract> (Дата обращения 20.11.2016)
11. Мамедов Д. Каспийский страж взял верх // Общероссийская еженедельная газета, №36 (152), 20 сентября 2006 г.
12. Московская декларация Российской Федерации и Азербайджанской Республики, Москва, Кремль, 6 февраля 2004 года – URL: http://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/486616 (Дата обращения 20.11.2016)
13. Нуриев Э. Э. Российско-азербайджанские отношения в современных геополитических реалиях // Журнал Точка зрения, 2011, С. 2 – URL: http://riss.ru/images/pdf/journal/2011/1/Nuriev_2011_1.pdf (Дата обращения 20.11.2016)
14. От Майендорфа до Астаны: принципиальные аспекты армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта / Под ред. Г. М. Алексеева. – М.: 2010. – 550 с.
15. Об образовании Каспийской антинаркотической пятерки в рамках решений Саммита Прикаспийских государств, 12.10.2010, Астрахань, – URL: http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/events_all/2010/1012/04058515/detail.shtml (Дата обращения 25.11.2016)
16. ОПЕК решила не замораживать, а сокращать //Бакинский рабочий, 2 декабря, 2016 – URL: <http://www.br.az/society/20161202112629587.html> (Дата обращения 5.12.2016)
17. Пресс-конференция по итогам переговоров с Президентом Турции Реджепом Тайипом Эрдоганом, 9 августа, 2016 – URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/52673> (Дата обращения 10.12.2016)
18. Речь Ильхама Алиева на третьем саммите глав государств прикаспийских стран, 18 ноября 2010, – URL: <http://ru.president.az/articles/1136> (Дата обращения 15.12.2016)
19. Рустамова П. Т. Нагірний Карабах – спроби встановлення справедливості // Журнал УА. Зовнішні справи, № 5, 3.07.2016 – URL: <http://uaforeignaffairs.com> (Дата обращения 15.12.2016)
20. Энергетическая стратегия России на период до 2030, 13 ноября 2009, – URL: <http://minenergo.gov.ru/node/1026> (Дата обращения 16.12.2016)
21. Совещание с руководством Минобороны о действиях Вооруженных сил России в Сирии, 20 ноября 2015, – URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/50737> (Дата обращения 16.12.2016)
22. Энергетическая стратегия России на период до 2030, 13 ноября 2009, – URL: <http://minenergo.gov.ru/node/1026> (Дата обращения 16.12.2016)
23. Azərbaycan – Rusiya münasibətləri/Xarici İşlər Nazirliyi, 10.11.2016, – URL: <http://mfa.gov.az/files/file/Az%C9%99rbaycan%20-%20Rusiya.pdf> (Accessed 16.11.2016)
24. Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının Xəzər dənizində əməkdaşlığın prinsipləri haqqında Birgə Bəyanatının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 Fevral 2001, №36 – URL: <http://ardda.gov.az>. (Accessed 18.11.2016)
25. Garibov A., Frappi C. The Caspian sea chessboard: geopolitical, geo-strategic and geo-economic analysis // SAM, ISPI/Egea, 2016. – 244 p.

REFERENCES:

1. Bakinskaya deklaratsiya [Baku Declaration], 9 yanvarya 2001, – URL: <http://kremlin.ru/supplement/3263> (Accessed 12.11.2016)
2. Bakhrevskiy E. V. Rossiysko-azerbaydzhanskie otnosheniya za 20 let: istoriya i perspektivy [Russian-Azerbaijani relations for 20 years: history and prospects] // RISI i TsSI Azerbaydzhana, Baku, 2011. – S. 7-30.
3. Blinkov V. M. Rossiysko-azerbaydzhanskie otnosheniya za 20 let. Istoriya i perspektivy [Russian-Azerbaijani relations for 20 years. History and prospects] // SAM, Tsentr strategicheskikh issledovaniy, 2011. – S. 104-121.
4. Vladimir Putin i Geydar Aliyev podpisali soglasenie o statuse, printsipakh i usloviyakh ispol'zovaniya Gabalinskoy radiolokatsionnoy stantsii (RLS «Dar'yal») [Vladimir Putin and Heydar Aliyev signed an agreement on the status, principles and conditions of using the Gabala radar station (RLS «Daryal»)], 25 yanvarya 2002, Moskva – URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/26938> (Accessed 13.11.2016)
5. Gasanov A. Sovremennyye mezhdunarodnye otnosheniya i vneshnyaya politika Azerbaydzhana [Contemporary international relations and foreign policy of Azerbaijan] – Baku:

«Şərq-Qərb», 2007. – 904 c.

6. Dzhannatkhanyev. Bezopasnost' Kavkaza i stabil'nost' razvitiya Azerbaydzhanskoj Respubliki [Security of the Caucasus and sustainable development of the Republic of Azerbaijan] – Baku: Izdatel'stvo «Nurlan», 2004. – 358 s.

7. Dorokhin V. Chrezvychaynyy i Polnomochnyy Posol Rossiyskoj Federatsii v Azerbaydzhanе [Ambassador extraordinary and Plenipotentiary of the Russian Federation in Azerbaijan] // Diplomatiya Aləmi jurnalı, 2015, № 39, S. 91

8. Ibragimov I. Strategiya effektivnogo vliyaniya. Vneshnyaya politika, «myagkaya sila» i energeticheskaya diplomatiya Azerbaydzhana v 21-m veke [Strategy of effective influence. Foreign policy, soft power and the energy diplomacy of Azerbaijan in the 21st century] – M.: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 2016 – 240 s.

9. Il'ham Aliev otvetil na voprosy Mezhdunarodnogo informatsionnogo agenstva «Sputnik» [Ilham Aliyev answered the questions of the International news Agency «Sputnik»], 17 oktyabrya, 2016, – URL: <http://ru.president.az/articles/21409> (Accessed 15.11.2016)

10. Kontrakt veka [The contract of the century], 1994 sentyabrya, – URL: <http://ru.president.az/azerbaijan/contract> (Accessed 20.11.2016)

11. Mamedov D. Kaspiyskiy strazh vzyal verkh [Caspian guard took over] // Obshcherossiyskaya ezhenedel'naya gazeta, №36 (152), 20 sentyabrya 2006 g.

12. Moskovskaya deklaratsiya Rossiyskoj Federatsii i Azerbaydzhanskoj Respubliki [Moscow Declaration between the Russian Federation and the Republic of Azerbaijan], Moskva, Kreml', 6 fevralya 2004 goda – URL: http://www.mid.ru/foreign_policy/news/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/486616 (Accessed 20.11.2016)

13. Nuriev E. E. Rossiysko-azerbaydzhanskіe otnosheniya v sovremennykh geopoliticheskikh realiyakh [Russian-Azerbaijani relations in the modern geopolitical realities] // Zhurnal Tochka zreniya, 2011, C. 2 – URL: http://riss.ru/images/pdf/journal/2011/1/Nuriev_2011_1.pdf (Accessed 20.11.2016)

14. Ot Mayendorfa do Astany: printsipial'nye aspekty armyano-azerbaydzhanskogo nagorno-karabakhskogo konflikta [From Meiendorf to Astana: the fundamental aspects of the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict]. – M.: 2010. – 550 s.

15. Ob obrazovanii Kaspiyskoj antinarkoticheskoy pyaterki v ramkakh resheniy Sammita Prikaspiyskikh gosudarstv [About education Caspian drug fives in the framework of the Summit of the Caspian States], 12.10.2010, Astrakhan', – URL: http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/events_all/2010/1012/04058515/detail.shtml (Accessed 25.11.2016)

16. OPEK reshil ne zamorazhivat', a sokrashchat' [OPEC decided not to freeze and to reduce] // Bakinskiy rabochiy, 2 dekabrya, 2016 – URL: <http://www.br.az/society/20161202112629587.html> (Accessed 5.12.2016)

17. Press-konferentsiya po itogam peregovorov s Prezidentom Turtsii Redzhepom Tayipom Erdoganom [Press conference following talks with Turkish President Recep Tayyip Erdogan], 9 avgusta, 2016 – URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/52673> (Accessed 10.12.2016)

18. Rech' Il'khama Alieva na tret'em sammite glav gosudarstv prikaspiyskikh stran [Speech by Ilham Aliyev at the third summit of heads of state of Caspian countries], 18 noyabrya 2010, – URL: <http://ru.president.az/articles/1136> (Accessed 15.12.2016)

19. Rustamova P. T. Nagirniy Karabakh – sprobi vstanovlennya spravedlivosti [Nagorno Karabakh srobe vstanovlennya Spravedlivost] // Zhurnal UA. Zovnishni spravi, № 5, 3.07.2016 – URL: <http://uaforeignaffairs.com> (Accessed 15.12.2016)

20. Energeticheskaya strategiya Rossii na period do 2030 [The energy strategy of Russia for the period up to 2030], 13 noyabrya 2009, – URL: <http://minenergo.gov.ru/node/1026> (Accessed 16.12.2016)

21. Soveshchanie s rukovodstvom Minoborony o deystviyakh Vooruzhennykh sil Rossii v Sirii [A meeting with the leadership of the defense Ministry about the actions of the Russian Armed forces in Syria], 20 noyabrya 2015, – URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/50737> (Accessed 16.12.2016)

22. Energeticheskaya strategiya Rossii na period do 2030 [The energy strategy of Russia for the period up to 2030], 13 noyabrya 2009, – URL: <http://minenergo.gov.ru/node/1026> (Accessed 16.12.2016)

23. Azərbaycan – Rusiya münasibətləri/Xarici İşlər Nazirliyi, 10.11.2016, – URL: <http://mfa.gov.az/files/file/Az%C9%99rbaycan%20-%20Rusiya.pdf> (Accessed 16.11.2016)

24. Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının Xəzər dənizində əməkdaşlığın

prinsipləri haqqında Birgə Bəyanatının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 Fevral 2001, №36 – URL: <http://ardda.gov.az>. (Accessed 18.11.2016)

25. Garibov A., Frappi C. The Caspian sea chessboard: geopolitical, geo-strategic and geo-economic analysis. // SAM, ISPI/Egea, 2016. – 244 s.

Рустамова Парвана Тельман кизи, аспірант Львівського національного університету імені І. Франка (Львів, Україна), E-mail: PeriRustamova865@gmail.com

Азербайджан і Росія – стратегічне партнерство і Каспійський регіон.

Анотація. У даній статті розглядаються двосторонні відносини між Азербайджаном і Росією в Каспійському регіоні. Представлений огляд енергетичної політики, основні інтереси Росії в регіоні. Також розглядаються різні проблеми, пов'язані зі збільшенням іноземних інвестицій в нові незалежні прикаспійські держави, статусом Каспійського моря і розділом поверхні Каспійського моря на національні сектори. Розглянуті питання безпеки, економічні та політичні проблеми, з якими стикається регіон. Значний запас природних ресурсів Каспійського регіону поступово набуває все більшого значення і роль Азербайджану починає займати важливе місце у списку російських зовнішньополітичних пріоритетів. Нинішній стан російсько-азербайджанських відносин наочно демонструє постійний пошук для взаємовигідного співробітництва і нових шляхів зміцнення стратегічного партнерства між двома країнами.

Ключові слова: азербайджано-російські відносини, Каспійське море, Каспійський басейн, проект ТАНАП, Туреччина, Північно-Південний транспортний проект, регіональна безпека, регіональна політика, проблеми Нагірного Карабаху, нафтова стратегія, зовнішня політика, діаспора.

Rustamova P., postgraduate student, Lviv national University of Ivan Franko (Lviv, Ukraine), E-mail: PeriRustamova865@gmail.com

Azerbaijan and Russia: A Strategic Partnership and the Caspian Region.

Abstract. This article discusses bilateral relations between Azerbaijan and Russia in the Caspian region, provides an overview of the countries' energy policies, Russia's core interests in the region, considers a variety of problems related to increased foreign investment into the newly independent littoral states, the status of the Caspian Sea and the division of the surface area of the Caspian Sea into national sectors, security issues and challenges facing the region, and other issues of economic and political concern. Being a significant reserve of natural resources the Caspian region is gradually gaining importance, and the role of Azerbaijan ranks at the top of Russia's list of foreign policy priorities. The current state of the Russo-Azerbaijani relationship is a clear demonstration of the constant search for mutually beneficial cooperation and new ways to strengthen strategic partnership between the two countries.

Keywords: Azerbaijan – Russian relation, Caspian sea, Caspian basin, TANAP, Turkey, North-South transportation project, regional security, regional policy, Karabakh problem, the oil strategy, foreign policy, diaspora.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Горбатенко В. П.,

доктор політичних наук, професор,
Інститут держави і права
імені В.М.Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології (Київ, Україна)

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

Стойко О. М.

**Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах.
(Київ: Логос, 2016, 380 с.)**

Ми все ще перебуваємо у пошуку відповіді на питання, що слід вважати наріжним каменем нашої політичної системи і яких кроків слід вжити для його посилення та стабілізації політичної ситуації в Україні. Разом із постсоціалістичними країнами ми намагалися знайти відповідь на це питання у постаті президента; у формі правління, змінивши президентсько-парламентську на парламентську президентську республіку; у виборчій системі, застосувавши усі основні її різновиди; у конституції; у судовій гілці влади, основу реформуванню якої було закладено змінами до Основного Закону в 2016 році. Однак ці відповіді у кращому випадку давали позитивний результат у коротко часовій перспективі, а у найгіршому – давали результати, протилежні очікуваним. Необхідність зрозуміти значення політичних інститутів, їх резистентність до змін в умовах демократичного транзиту й зумовлює актуальність монографічного дослідження.

У першому розділі автором детально розглянуто еволюцію досліджень політичних інститутів, що відносно недавно стали об'єктом дослідження суспільствознавців, які були змушені визнати існування певних абстрактних феноменів, що визначають поведінку людських мас. Особливу увагу звернено на одну з основних методологічних проблем інституційного підходу: якщо визначальною рисою політичного інституту є його стабільність і незмінність, то яким же чином відбувається його трансформація або ж виникають нові інститути?

Наступним логічним кроком у дослідженні є з'ясування чинників, що впливають на вибір тих чи інших політичних інститутів у перехідних суспільствах та загального контексту, в якому здійснюється цей вибір.

Як слушно зазначається у монографії, особливість ситуації України та низки інших перехідних країн полягає у тому, що процес демократизації розпочався раніше, ніж державотворчі процеси. Тому частина невдач із впровадженням демократичних інститутів зумовлюється нездатністю держави створити належне середовище для їх діяльності. Достатньо переконливо, хоча і дещо стисло, обгрунтовано важливість впровадження ефективної системи державного управління у перехідних державах на прикладі низки міжнародних рейтингів, які визначають рівень розвитку демократії та ступінь дієздатності держави.

В останніх двох розділах автор переконливо доводить, що жоден з традиційних основних елементів інституційного дизайну – форма державного правління, конституція чи виборча система – не здатні гарантувати успішність транзиту. Більше того, у зв'язку з представницьким характером демократичних інститутів на сучасному етапі одну з провідних ролей відіграють політичні партії, які не тільки пристосовують виборчу систему до своїх потреб, а й можуть докорінним чином змінити взаємодію між виконавчою та законодавчою гілками влади у певних формах державного правління. Лише сукупність цих складових, які враховують

історичний досвід, внутрішній та зовнішній контексти, можуть стати основною стабільної, ефективної і демократичної політичної системи, здатної реагувати на потреби громадян та виклики майбутнього.

Загалом робота засвідчує ґрунтовне опрацювання теоретичного та фактологічного матеріалу насамперед щодо країн Центрально-Східної Європи, що є найбільш близьким в історичному, культурному плані до України. Проблема, обрана автором для дослідження, незаперечно актуальна, розкрита ним кваліфіковано, із залученням значної кількості джерел. Підсумовуючи, можна зробити висновок про сумлінну і ґрунтовну роботу, здійснену автором, про значну теоретичну і практичну значимість викладеного в монографії матеріалу

З М І С Т

ПОЛІТОЛОГІЯ

Бучин М. А.	Фінансування виборчого процесу як елемент дотримання демократичних принципів виборів	4
Гусейнова Айтекін Алімардан гізи	Як національна культура впливає на міжнародні відносини держави?	9
Козьма В.В.	Конформізм українських політиків як спосіб уникнення особистої відповідальності	14
Крупеня І. М.	Участь Малайзії у заснуванні АСЕАН та регіональних форумів	20
Матлай Л. С.	Завершення президенства Пак Кин Хе: відголоски корейського політичного скандалу	27
Нагорна М. М.	Аналіз різних вимірів соціально-політичних трансформацій та рівнів демократії в суспільствах, що трансформуються	34
Панчак- Бялоблоцька Н. В.	Інституційно-політичні та конституційно-правові типи європейських парламентських демократій: наголос на системах позитивного та негативного парламентаризму	47
Рудік О. О.	Обумовленість міжнародних фінансових організацій як інструмент впливу в сучасних міжнародних відносинах	57
Рустамова Парвана Тельман кизи	Азербайджан і Росія – стратегічне партнерство і Каспійський регіон	66

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Горбатенко В. П.	Рецензія на монографію: Стойко О. М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах	77
-------------------------	---	----

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

Бучин Н. А.	Финансирование избирательного процесса как элемент соблюдения демократических принципов выборов	4
Гусейнова Айтекин Алимардан гызы	Как национальная культура влияет на международные отношения государства?	9
Козьма В. В.	Конформизм украинских политиков как способ уклонения от личной ответственности	14
Крупеня И. Н.	Участие Малайзии в основании АСЕАН и региональных форумов	20
Матлай Л. С.	Окончание президентства Пак Кын Хе: от голоски корейского политического скандала	27
Нагорная М. М.	Анализ различных измерений социально-политических трансформаций и уровней демократии в обществах, которые трансформируются	34
Панчак- Бялоблוצкая Н. В.	Институционально-политические и конституционно-правовые типы европейских парламентских демократий: ударение на системах положительного и отрицательного парламентаризма	47
Рудик А. А.	Обусловленность международных финансовых организаций как инструмент влияния в современных международных отношениях	57
Рустамова Парвана Тельман кизи	Азербайджан и Россия – стратегическое партнерство и каспийский регион	66

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Горбатенко В. П. Рецензия на монографию: Стойко А. Н.
Трансформация политических институтов в
современных переходных обществах

77

CONTENT

POLITICAL SCIENCES

Buchyn M.	The electoral process financing as an element of democratic principles of elections observance	4
Huseynova Aytekin Alimardan	How national culture influences international relations of the state?	9
Kozma V.	Ukrainian conformity politics as a means of avoiding personal responsibility	14
Krupenya I.	Malaysia participation in the creation of ASEAN and regional forums	20
Matlay L.	The end of the presidency of Park Geun Hye: the echoes of the Korean political scandal	27
Nahorna M.	Analysis of different dimensions of socio-political transformations and levels of democracy of transforming societies	34
Panchak-Byaloblotska N.	Institutionally-political and constitutionally-legal types of the european parliamentary democracies: the emphasis on the systems of positive and negative parliamentarism	47
Rudik O.	Conditionality of the International Financial Institutions as an instrument for influence in contemporary international relations	57
Rustamova P.	Azerbaijan and Russia: A Strategic Partnership and the Caspian Region	66

SCIENTIFIC LIFE

- Gorbatenko V.** Monograph review: Stoyko O. The transformation of political institutions in modern transitional societies 77

ISSN 2312 2714

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ФІЛОСОФІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Заснований у 1993 р.

Підсерія: Політологія

Видається українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію)

друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

Підписано до друку 23.12.2016. Формат 70x108 1/16. Папір друкарський.

Друк плоский. Гарнітура Times New Romans.

Ум. друк. арк. 15,75. Ум. фарбовідб. 15,75. Обл.-вид. арк. 18,00.

Тираж 300 прим. Вид. № 1771. Зам. №

Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4

(04631)7-19-72

e-mail: vidavn_ndu@mail.ru

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру

ДК № 2137 від 29.03.2005 р.

ISSN 2312-2714

9 772312 271003

01604

